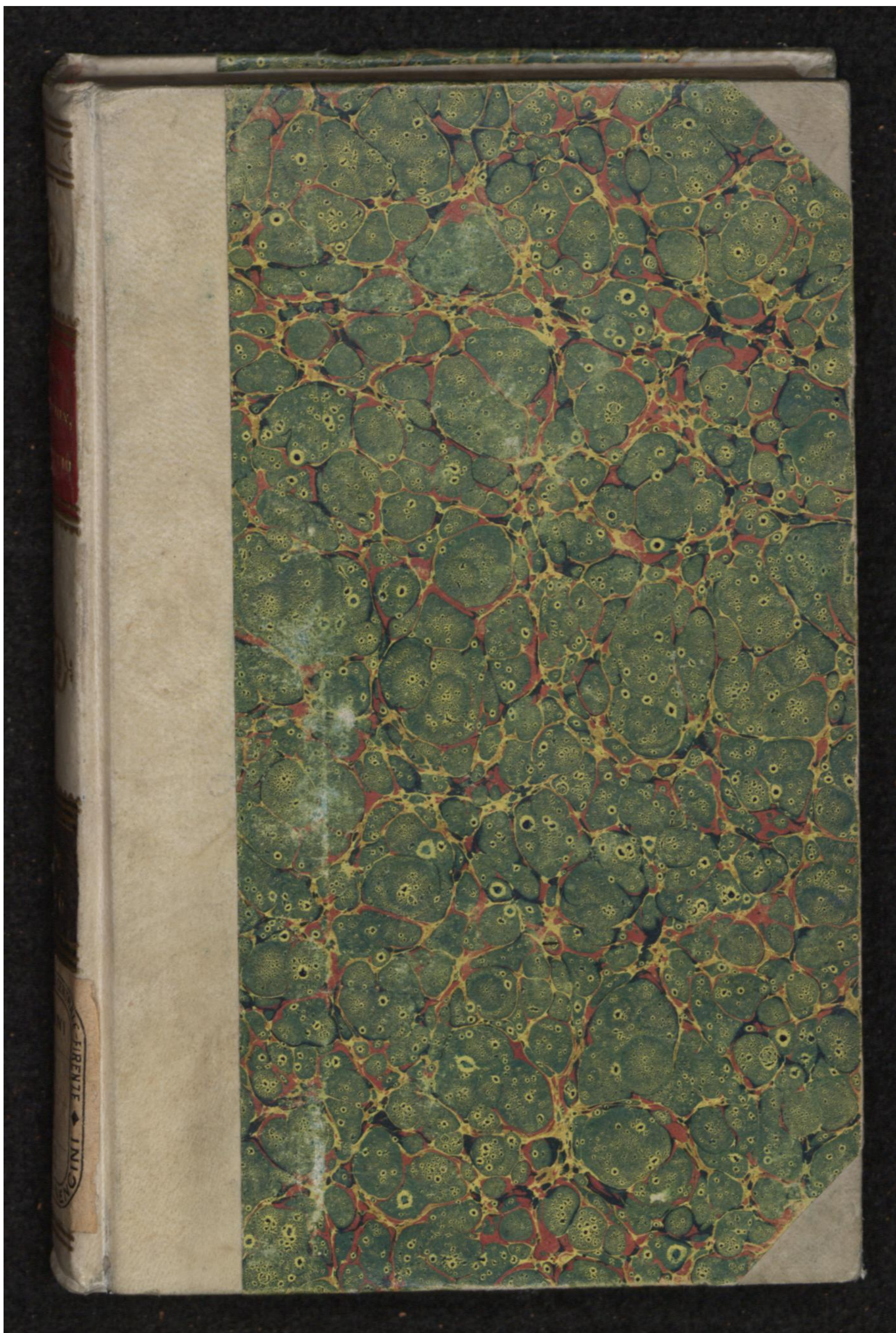
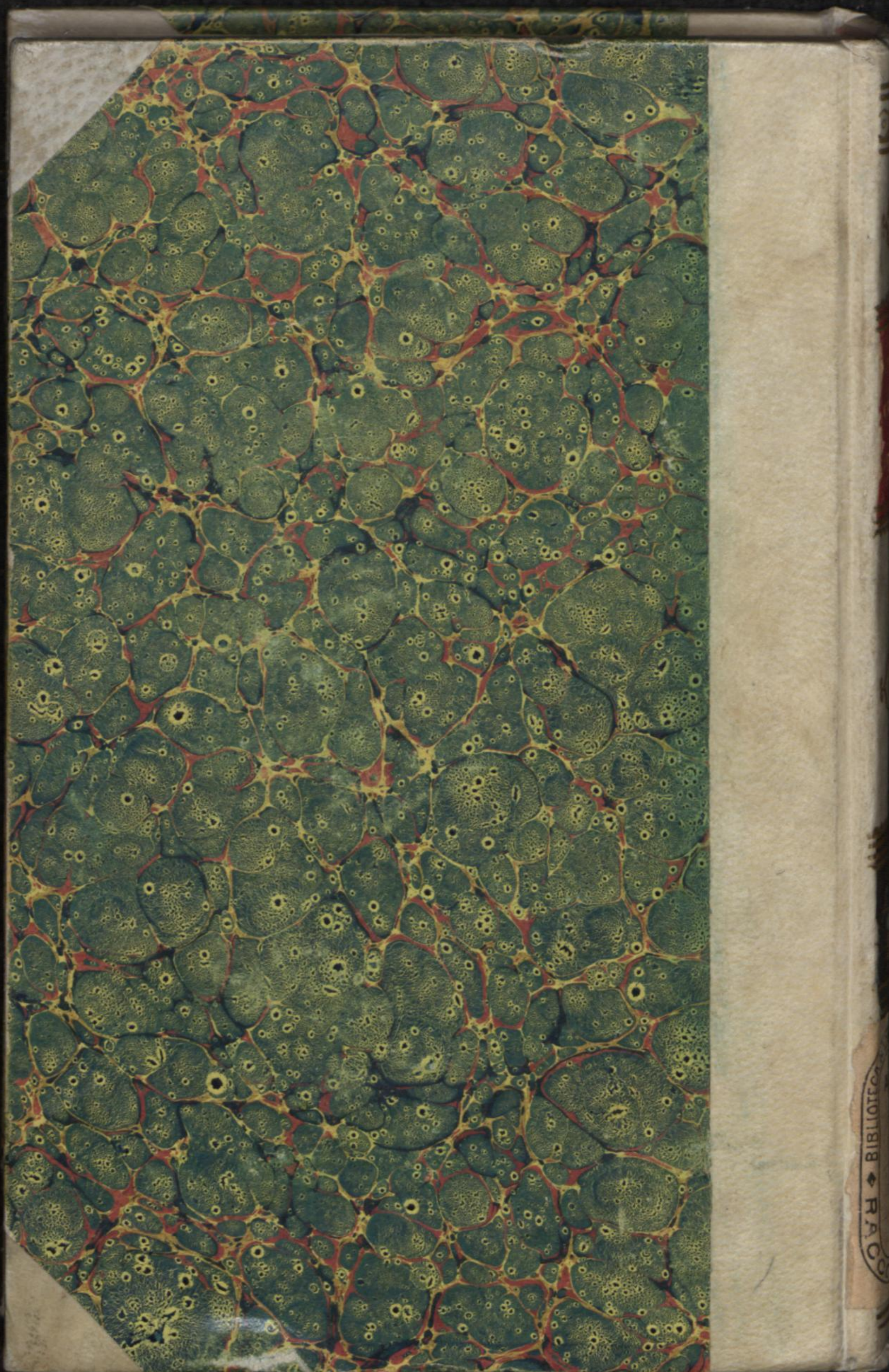

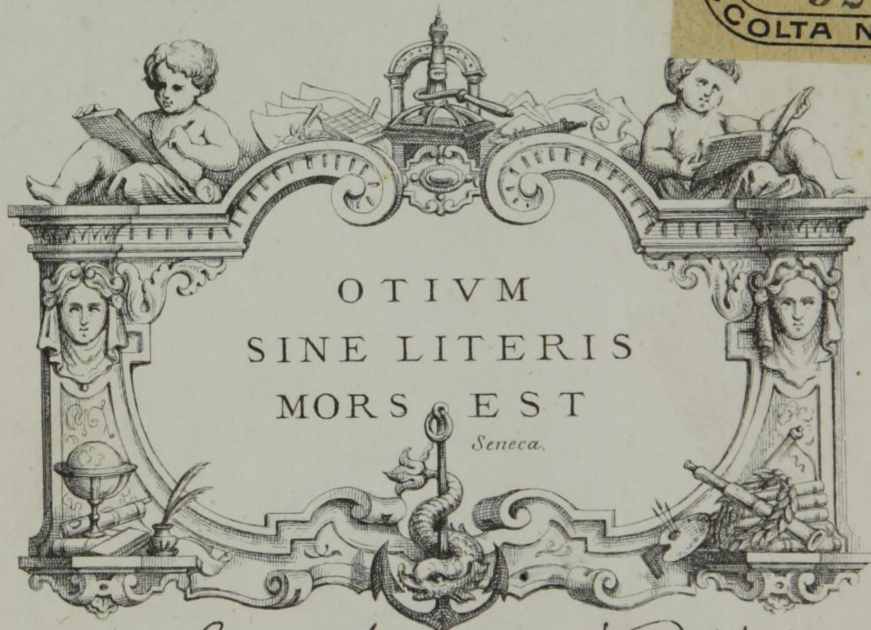

MANUTIUS
IN ORATION,
PRO SEXTIO
ALDUS
1556
NAZIONALE CENTRALE FIRENZE
ALDINI
II
2
52

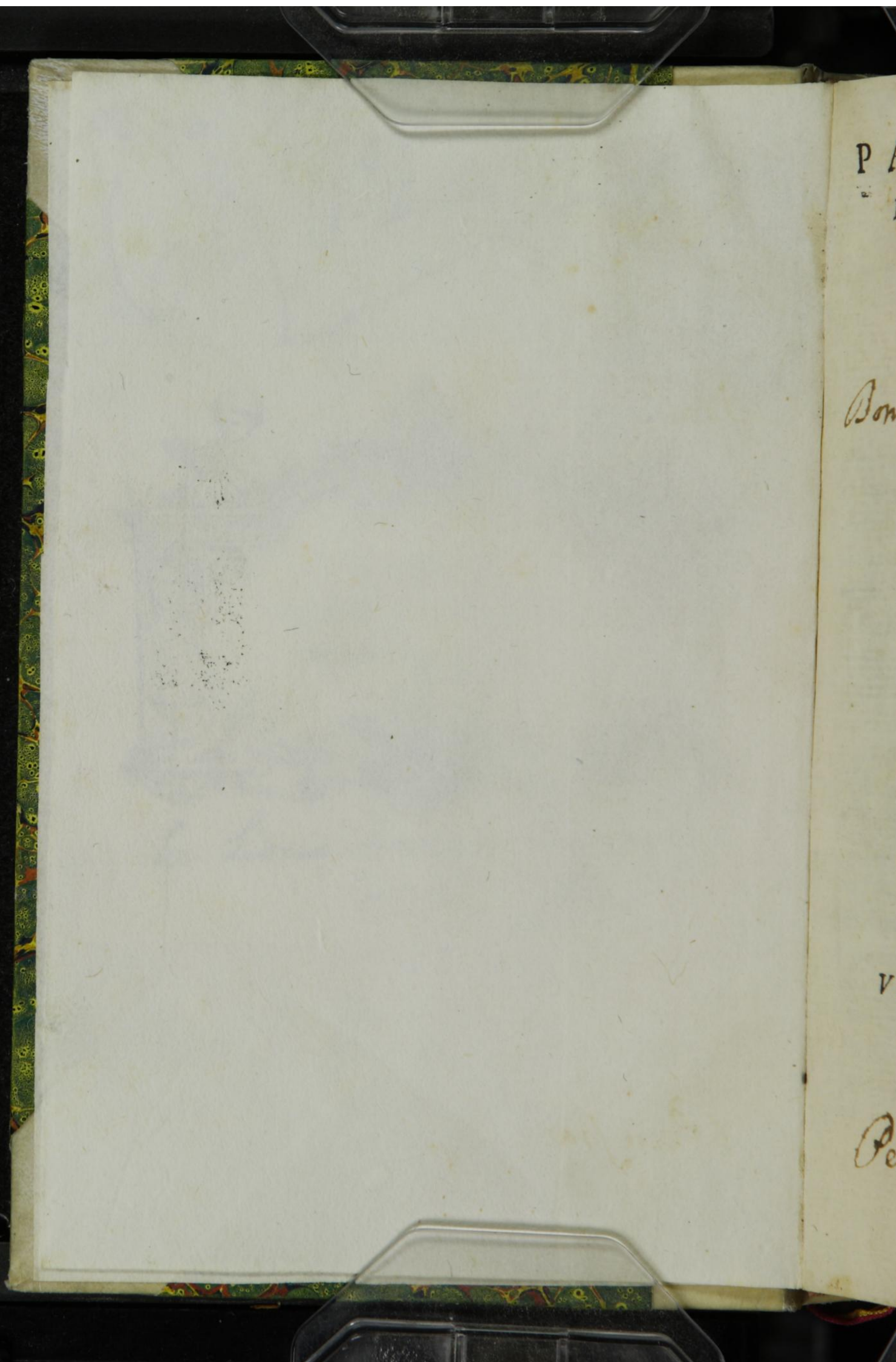

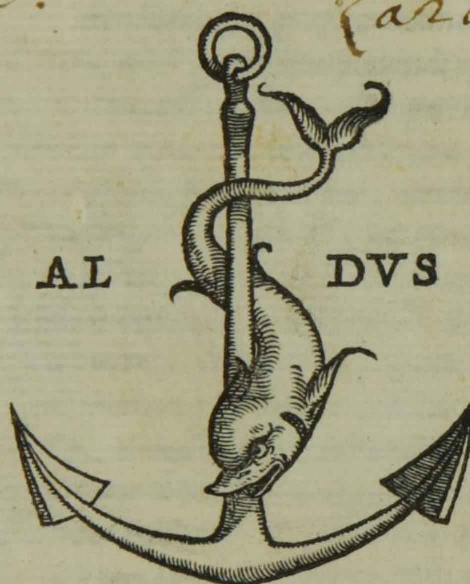
Ex Libris Joannis Nencini
1874

PAVLI MANVTII
IN ORATIONEM CICERONIS PRO P. SEXTIO commentarius.

Bom.ci Lazanni

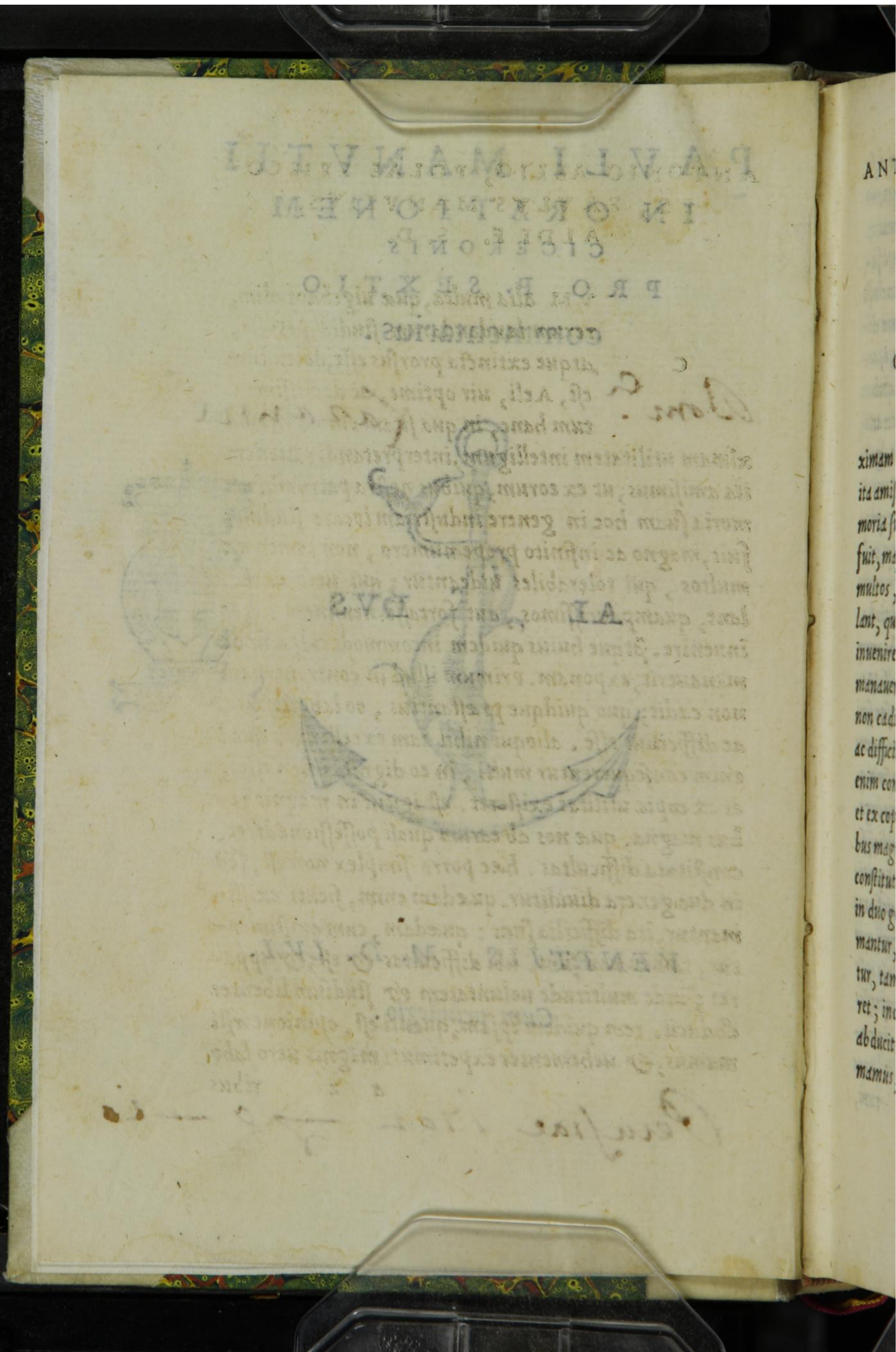

VENETIIS, M. D. LVI.

Cum priuilegio.

Perusiae 1702 — 70 — 20

ANTONIO AELIO, POLAE EPISCOPO, PAVLVS MANVTIVS, ALDI F. S. D.

C VM alia multa, quæ uigebant olim, rerum laudandarum studia perijsse, atque extincta prorsus esse, dolendum est, Aeli, uir optime, ac doctissime: tum hanc, in qua sitam omnes uel maximam utilitatem intelligunt, interpretandi rationem ita amisimus; ut ex eorum, quibus nostra patrumq; memoria suam hoc in genere industriam locare studium fuit, magno ac infinito prope numero, non tamen ita multos, qui tolerabiles uideantur; qui uero excellant, quampaucissimos, aut fortasse neminem liceat inuenire. atque huius quidem incommodi culpa unde manauerit, exponam. Primum illud in controuersiam non cadit; quo quidque præstantius, eo laboriosius, ac difficilius esse. alioqui nihil iam excelleret. quod enim consequerentur multi, in eo dignitas non esset, et ex copia utilitas existeret. est igitur in magnis rebus magna, quæ nos ab earum quasi possessione arcet, constituta difficultas. hæc porro simplex non est, sed in duo genera diuiditur. quædam enim, sicuti existimantur, ita difficilia sunt: quædam, cum existimentur, tamen non sunt. ubi difficultas & est, & apparet; inde multitudo uoluntatem & studium libenter abducit. rem quidem ipsam, quanti est, opinione æstimamus, & uehementer expetimus: magnis uero labo

ribus & uigilijs ut ematur, non facile quisquam à se ipso impetrat. amat enim hominis natura moderatam quietem, eáq; alitur, & crescit; nimias contentiones, quibus frangitur, & minuitur, recusat. ubi uero facile in speciem aliquid ostenditur, difficultas inclusa latet; cuiusmodi non esse pauca, inanis multorum docuit experientia: eò frequentes, bona spe inuitati, accurrunt; facileq; ad eas res aggrediuntur, in quibus uel mediocrem operam si ponant, futurum, ut ex animi sententia succedat, arbitrantur. quos deinde, graui temeritatis infamia, refellit euentus. huius generis hæc est, de qua orationem instituimus, ratio interpretandi. quis enim est, qui se non existimet Liuium posse, Salustium, Virgilium, ipsum mehercule Ciceronem ita commode explicare, ut desiderari ab eruditis beneq; intelligentibus uiris nihil queat? atque hi, cum in C. Marij, aut in L. Syllæ nomen inciderint; si Marij, aut Syllæ uitam, à Plutarcho sumptam, in sua scripta totam transtulerint; tum se suas præclare partes absoluisse existimant: cum interim, in quo doctrinæ, quæ paulo sit occultior, appareant notæ, in quo ingenij lumen eluceat, in quo prudentiæ uis, aut iudicij signa cernantur, nihil afferunt. exire uidemus quotidie, à postremi ordinis hominibus factos, speciosis magnáq; pollicentibus titulis insignes, minimi pretij commentarios: quos nō modo qui scribunt, falsa de se ipsis opinione decepti, uerum etiam qui typis impressos edunt, ijs, qui hoc de genere iudicare possunt, inconsultis, quodam modo deformant præclara studia litera

rum, & de posteritate ipsa pessime merentur. sed cæ-
tera, quæ ferenda non sunt, feramus tamen, ac dissi-
mulemus, sane multa: cōmentarios uero illos, qui pas
sim leguntur, in Ciceronis orationes, (quem librum ē
latinorum omnium facile principem) grauem inquam
illam immensi uoluminis molem quis est qui ferre ullo
modo possit? loca sunt in Ciceronis orationibus male
mendis affecta quamplurima: sanari nullum uideas.
sunt ob antiquitatis obscuram notitiam difficilia: quis
est, de tot interpretum numero, qui lumine explana-
tionis illustret? denique communia tantum, quæq; om
nibus pene patent, ea sumunt ad explicandum: ex ab-
ditis, quò sine labore & ingenio accessus non est, do-
ctrinæ fontibus nihil hauriunt. contráq;, multa cor-
rumpunt magis, dum emendare conantur; multa ex-
ponendo peruertunt, et pulcherrimas sæpe sententias
turpissimis inscientiæ maculis inquinant. quæ me ita
commouit indignitas, itaq; meum animum, ut uere di
cam, miseratio quædam affecit, quasi ob illatam uiro
optimo, egregieq; de literis merito, Ciceroni, qui Ro-
manæ terminos eloquētiæ longissime protulit, ignomi
niā; ut statuerim, si cū uita ualetudo, et cū ualetudine
ocium suppetat, triennium, aut quod omnino res exi-
get spatij, in hoc omnium pulcherrimo libro interpre-
tando, studiosorum gratia, consumere: non quòd ego is
sim, qui mihi tantum arrogem, ut alijs detractam scien
tiæ laudem ad me transferā: abest hoc à consuetudine
mea, abest à natura plurimū: sed neque rursus is sum,
qui, cum cæteros probe nouerim, ipse me prorsus igno

rem; & qui, cum alios accusem propterea, quia non præstant ea, quæ ab eorum studio postulantur, ego me, si quid præstare posse mihi uideor, uelim contemnere. non ita laudem fugio: etsi nec nimis appeto. alterum stupidæ cuiusdam sapientiæ, alterum insanæ ambitionis esse uitium semper duxi. neque uero, si quid mihi elegantioribus in literis assumpsero, longe admodum ab ijs finibus, quos modestiæ ratio præscribit, discedere mihi uidebor. scis tu Aeli, pro nostra uetere amicitia, & familiaritate, per quot annos, quibus laboribus hæc, quæ ab humanitate nomen acceperunt, studia coluerim. sciebat optime omnium, & mihi, cum uiueret, hoc nomine tribuebat plurimum, Bernardinus Maffeus Cardinalis, meus ille, in omni mihi uita deflendus, Maffeus, Vrbis deliciæ, lepor, humanitas, exemplum antiqui officij, flos omnium uirtutum. is amabat hæc studia mirifice, eaq́; quibus poterat rebus (poterat autem plurimis) tuebatur, & fouebat. bene autem de hac, quæcunque in nobis est, uel potius quantulacunque est, latinæ orationis facultate existimabat: meq́; quotidie, quantum possem ut latine scriberem, urgebat: & scribebat ipse, ut scis, luculenter, & egregie. probabat omnino meum consilium, et efferebat maxime, de commentarijs in Ciceronis orationes: sed exerceri malebat prius industriam meã in antiquitatibus Romanis, ipso potissimum auctore institutis. interim, ut quasi ex unius partis forma de toto liceret ædificio conijcere, unam aliquam, quæ specimen ingenij mei præberet, orationem subsiciuis horis ut ex

ponendam

ponendam susciperẽ, hortatus est. ego sumpsi pro Sextio: nec multis post eum sermonem mensibus hunc, qui nunc in tuo nomine, Antoni Aeli, apparebit, cõmentarium absolui. et quod, ille si uiueret, fecissem, ut hoc ei, quidquid est, muneris deferrem, studio meo commotus, illius uirtute impulsus; idem nunc, ijsdem adductus causis, tecum facio libentissime. nam cum amicitia inter nos est, quanta inter duos, quorum & uoluntates, et iudicia consentiant, esse potest maxima: tum habes uirtutẽ, non eam, quæ petitur à libris, quæ uno scientiæ nomine definitur; sed eam, quæ oritur ex animi præstantia, & multas in se laudes continet, studium in suscipiendis ecclesiæ causa laboribus, constantiam in perferendis; humanitatem in excipiendis hominibus, benignitatem in subleuandis; comitatem in consuetudine familiarium, grauitatem in congressu et sermone clarorum tuiq; similium uirorum; denique uoluntatis propensionem ad optima quæque singularem. itaque te summus ille artium honestarum patronus, decus Italiæ, Alexander Farnesius Cardinalis in oculis fert; tibi arcana cõmunicat; tuis in consilijs, si quid deliberandum est, multũ, si quid perficiendum, in uigilantia plurimum ponit. tu, quo apud illum Maffeus olim loco fuit, eodem ipse nunc es: rectissimamq; laudandarum actionum uiam, obseruatis Maffei uestigijs, ingressus, pergis eò fauentibus hominibus, approbante Deo, ubi debitum ijs, qui bene ac laudabiliter uixerint, præmium, summa dignitas persoluitur. Mouit etiam me uehemẽter illa ratio; quòd erat inter nos con

iunctio animorum arctissima; conueniebant sensus, congruebat uoluntas: præterea simplices animi, et puri, nulla simulationis arte obducti, nulla inuidiæ aut maleuolentiæ labe suffusi. quare, quoniam illa Maffei suauitas, illud ingenium, illa uirtus erepta morte, nimium iniquo fato, nobis est; (tametsi memoriam illius uiri neque mihi mors, neque omnino dies ulla unquã eripiet) et quando, quæ illius erant partes in ornandis liberalibus disciplinis, eæ translatæ ad te uidentur, præclariq; muneris quasi uicarius relictus es: ego quoque, quod in illum studij, quod habui uoluntatis, ac beneuolentiæ, (id erat tantum, ut accedere nihil posset) totum illud in te unum, illi quamsimillimum, contuli: & qui te antea, multis erga me meritis, multis ingenij tui suauitatibus adductus, unice dilexissem, tamen id, quod in amore summum uidebatur, auctum, cum hoc accessit, etiam atque etiam, plenissimeq; cumulatum intelligo. Tibi igitur offero, fructum ingenij mei, in orationem pro Sextio commentarium, operis uniuersi, quod maiores à me uigilias postulat, imaginem: quod ipsum, Maffeo promissum, idem tibi, qui eius in locum successisti, iam nunc animo dicamus. uerum hoc serius fortasse præstabitur. de re enim, quod ad me attinet, constitutum est, et, ut uides, aggressus iam sum: de tempore, is, à quo nostrorum consiliorum pendet euentus, rerum omnium moderator uiderit deus. [habeo nunc in manibus Antiquitates. eas nisi pertexuero, nihil instituere in animo est. pertexere autem ut possim, duo sunt optanda, ualetudo, & ocium: quod

utrunque,

utrunque, assiduis annorum superiorum studijs infirmatus, et rei familiaris cura impeditus, nunc quidem magna ex parte desidero. accipe interim hoc, quod adest, argumentum obseruantiæ in te meæ; & illud, quod aliquando, ut speramus, futurum est, suo tempore expecta.

ARGVMENTVM ORATIONIS PRO P. SEXTIO.

P. SEXTIVS, cum, Lentulo et Metello cos. tribunus pl. esset, omnem uim tribunatus sui ad Ciceronem patriæ recuperandum maximo animo contulit. eius conatibus cum P. Clodius, qui Ciceronem urbe expulerat, homo seditiosus, ac turbulentus, obsisteret; factum, ut VIII. cal. Feb. inter eos qui Ciceroni fauebant, & Clodianos magna pugna, armatis utrinque hominibus, committeretur. eo nomine, anno post, Marcellino, & Philippo cos. P. Sextio M. Tullius Albinouanus detulit nomen, eumq; lege Lutatia de ui apud M. Aemilium Scaurum prætorem postulauit. defensus Sextius cum ab alijs, tum à duobus præstantissimis oratoribus, Q. Hortensio, et M. Tullio Cicerone, atque absolutus est. Cicero lib. II. epist. ad Q. fratrem: Sextius noster absolutus est III. id. Mart. &, quod uehementer interfuit reip. nullam uideri in eiusmodi causa dissensionem esse, omnibus sententijs absolutus est. Exulauit tamen postea hic ipse Sextius: quo crimine condemnatus, pro certo

dici

dici posse non arbitror: puto tamen, quòd à Pompeio aduersus Cæsarem stetisset: id quod constare potest uel è VII. epist. ad Atticum. quidquid sit, certe, nisi post Pompeij cædem, non exulauit. extat epistola, qua ei Cicero consolationem adhibet, libro V. earum, quæ familiares nominantur.

DE GENERE, ET STATV ORATIONIS PRO SEXTIO.

CAVSA P. Sextij, quia continet accusationem & defensionem, est in genere iudiciali: quia uero partem habet honestatis, & turpitudinis, in ea generis parte sita est, quam rhetores dubiam & ancipitem nominarunt. turpitudo patebat in eo; quòd Sextius armatorum multitudine contra leges in publico usus erat: honestas in eo, quòd, multis ante uulneribus acceptis, uitam suam, ne uim iterum eandem pateretur, necessario præsidio munierat. pugnat igitur cum turpitudine honestas: utra uincat, apud iudices quæstio est. Quod ad statum pertinet: cum de nomine controuersia sit, quia uim fuisse accusator ait, defensor negat, status est is, qui definitiuus appellatur. quòd si quis causam Sextij non ad definitiuum, sed ad generalem statum reuocet: hic, ut quidem ego sentio, nõ omnino nihil uiderit. cum enim in ipsam rei naturam diligenter inspicio; facile fit, ut in hac causa generalem statum esse putem: quia, cum de Sextij facto conueniat; quale sit, quæritur, iustum

scilicet,

ſcilicet, an iniuſtum. quam generali ſtatu contineri quæſtionem nemo neſcit. Et quoniam hic ſtatus duas in partes diſtribuitur, iuridicialem hic agnoſco: quia, cum Sextius æquum et rectum fuiſſe dicat, præſidium uitæ aduerſus uim comparare; æqui & recti natura quæritur. Rurſus, cum iuridicialis in abſolutam, & aſſumptiuam diuidatur: hic, excluſa abſoluta, locum habet aſſumptiua: quia res ipſa per ſe ſatis eſt infirma, ſed defenſione nititur extrinſecus petita. Aſſumptiuæ autem eam partem intelligo, quæ dicitur remotio: quia factum reus non negat, ſed crimen à ſe remotum in P. Clodium transfert. Cum uero in purgatione tria conſiderentur, imprudentia, caſus, & neceſſitas: neceſſitatis partem Sextius aſſumit: cum ſe, neceſſitate coactum, armatorũ hominum præſidio uſum eſſe confirmet. quid enim faceret, cum in templo Caſtoris multis uulneribus conciſus, ac pene occiſus, uitam non iure & legibus, ſed ui & armis aduerſus inimicorum audaciam ac furorem tuendam eſſe didiciſſet? eſt igitur Sextij cauſæ ſtatus generalis, iuridicialis, aſſumptiuus, ex conceſſione, cum purgatione per neceſſitatem. quòd ſi ad Hermogenis doctrinam, ſane in hoc genere præclaram, reſpiciamus: ſtatus erit qualitatis: quia de qualitate rei, utrum iuſta fuerit, an iniuſta, conſideratur. erit autem in qualitate ἀντίστασις: quia Sextius uniuerſum factum in ſe ipſum refert, cum ſe quidem armis uſum eſſe dicat, uerum ob eam cauſam, quæ iuſtiſſima eſt, ut ſalutem ſuam uitamq; ſeruaret.

DE

EXORDIA oratoribus in genere demonstratiuo libera sunt, in deliberatiuo & iudiciali non sunt, sed causis deseruiunt, & à causarum ui ac natura ducũtur. et quia causarum plura genera sunt: inde fit, ut exordiorum plura quoque genera nascantur. causa Sextij est in genere iudiciali, & est huius generis in ea parte, quæ anceps appellatur. in ancipiti causa, cum honestas & turpitudo sibi inuicem aduersentur, à beneuolentia sumitur exordium. cum enim, ut dixi, turpitudo & honestas uersentur in causa, eæq; iudicis animum diuerse trahant: addendæ sunt uires honestati, quo plus ad commouendum ac persuadendum ualeat. fit autem firmior honestas causæ, si cum iudicis beneuolentia coniungitur. nam cum iudicis animus, dubia quadam turpitudinis honestatisq; specie dissimiliter affectus, neutram in partem propendeat: facile, si quid ad alterutram accesserit momenti, commouebitur. cum uero inter eas rationes, quæ ad conciliandam beneuolentiam ualent, minime omniũ ea sit imbecilla, quæ à rei persona proficiscitur: nihil enim reo potest esse optabilius, quàm ut ijs, à quibus iudicatur, carus sit: propterea de quatuor locis, unde comparatur beneuolentia, eo primum utitur Cicero, qui est omnium utilissimus, maximeq; necessarius. et quoniam non satis est, si à persona rei beneuolentiam quæramus, sed ab ijs ipsis rebus quærere debemus, quæ inter præclare facta maxime excellunt:

cellunt: hoc ipsum quoque acutissimi orator ingenij et uidit facile, & obseruauit. nam cũ recte facta possint esse quamplurima; cumq́; inter hæc ipsa nihil præstantius habeatur, quàm de patria bene mereri: optimam ac perfectissimam comparandæ beneuolentiæ rationẽ iniuit, cum à commemoratione beneficiorũ, quæ Sextius in remp. contulit, orsus est. Iam, cum eiusdem generis non omnia beneficia sint: quod erat omnium maximum, id nominauit. est autem omnium maximum ipsa reip. salus, atque libertas. quam duobus in locis exordij sui Cicero, primũ tecte, deinde aperte, P. Sextij summo studio summaq́; uirtute conseruatam significat: tecte, cum ait; Qui auderent se, & salutem suã in discrimen offerre pro statu ciuitatis, & pro communi libertate: aperte, cum illa pronunciat; Vno aspectu intueri potestis eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus remp. afflictam excitarint, & latrocinio domestico liberarint, mœstos, sordidatos, reos. Et quoniam in defensionibus id primum est, ut reum subleuemus; alterum, ut aduersarios deprimamus; ut alteri beneuolentia, alteris odium concilietur: in hoc exordio & utrunque, &, quo conueniebat, loco factum est. nam cum reo iam consuluisset in eo, Intueri potestis eos, qui remp. afflictam excitarint, mœstos, sordidatos, reos: proxime intulit, Eos autem, qui omnia diuina, & humana uiolarint, uexarint, perturbarint, euerterint, non solum alacres lætosq́; uolitare, sed etiam uoluntarios fortissimis atque optimis ciuibus periculum moliri, de se nihil timere. ita, cum ex una parte summum

Sextij beneficium, ex altera grauissimas aduersariorũ in remp. iniurias constituat, eaq́; non disperse, & ex interuallo, sed proxime, nulla interiectione commemoret; quo res utraque ex propinqua rei contrariæ comparatione maior appareat: consecutus est id, quod ad absolutionem rei quasi uiam munire iam significauimus, ut & honestatem causæ iudicũ beneuolentia confirmaret, & turpitudinem, odio in aduersarios concitato, ita debilitaret, ut cum honestate congressa facile cederet. Est autem & illud non uulgaris artificij; idq́; ad comparandam beneuolentiam ualere antiqui rhetores dixerunt; quòd, cum maximum Sextij beneficium ostendisset, maximum eiusdem incommodum proximum demonstrauit. ad illud enim, Qui remp. afflictam excitarint, quod amplissimis præmijs dignissimum esse beneficium uidebatur, apposuit, ad eliciendam misericordiam, Mœstos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de ciuitate, de fortunis, de liberis dimicantes. Eodemq́; consilio, cum de aduersarijs dixisset, Qui omnia diuina & humana uiolarint, uexarint, perturbarint, euerterint, quod erat crimen pœna grauissima notandum; adiunxit, ad commouendam indignationem, Non solum alacrès lætosq́; uolitare, sed etiam uoluntarios fortissimis atque optimis ciuibus periculum moliri, de se nihil timere. quo facto aduersarijs & odium ex improbitate quæsiuit, qui omnia diuina, humanaq́; uiolarint; & inuidiam ex potentia, qui deinde alacres lætiq́; uolitantes periculum alijs creent, de se nihil extimescant.

CICERO-

CICERONIS ORATIO PRO P. SEXTIO.

SI quis antea, iudices, mirabatur, quid esset, quòd pro tantis opibus reip. tantaq; dignitate imperij nequaquam satis multi ciues forti, et magno animo inuenirentur, qui auderent se, et salutem suam in discrimen offerre pro statu ciuitatis, et pro cõmuni libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum, et fortem ciuem uiderit, quàm si quem aut timidum, aut sibi potius, quàm reip. consulentẽ. nam, ut omittatis de uniuscuiusque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis eos, qui cum senatu, cũ bonis omnibus remp. afflictam excitarint, & latrocinio domestico liberarint, mœstos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de ciuitate, de fortunis, de liberis dimicantes; eos autem, qui omnia diuina, et humana uiolarint, uexarint, perturbarint, euerterint, non solum alacres lætosq; uolitare, sed etiam uoluntarios fortissimis, atque optimis ciuibus periculum moliri, de se nihil timere. in quo cũ multa sunt indigna, tum nihil minus est ferendum, quàm quòd iam non per latrones suos, non per homines egestate, et scelere perditos, sed per uos nobis, per optimos uiros optimis ciuibus periculũ inferre conantur; et quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos ui, manu, copijs delere non potuerunt, hos uestra auctoritate, uestra religione, uestris sententijs se oppressuros arbitrantur.

Commen-

NON est mihi consilium, in hac oratione explicanda facere id, quod à nimium multis hoc tempore factitari uideo, qui annotandis atque enumerandis figuris, quasi colligendis in litore lapillis, pueriliter occupati, si metaphoras aliquot, metonymiasq; annotauerint, magnum se, ac memorabile præstitisse aliquid arbitrantur: interea neque deprauatis locis medicinam adhibent ullam, &, ubi ex intima historia, antiquitatis'ue cognitione promendum aliquid est, aut tacent, aut ita se gerunt, ut facile agnoscas, eos in rebus Romanis plane hospites esse. ego istius modi artificium aut omnino prætermittam silētio, aut per admodum paucis locis strictim & modice attingam, cum alijs de causis, tum quia de hoc toto genere alius mihi locus, aliud tempus ad dicendum constitutum est; quo ea cum studiosis communicare in animo habeo, quæ non de uulgaribus rhetorum hausta libris, sed, duobus eloquentiæ luminibus, Demosthene ac Cicerone, diligenter & accurate inuicem conferendis, obseruata à me, atque annotata, non nihil utilitatis ijs, qui de eloquentiæ laude cogitant, allatura esse confido.

SI QVIS ANTEA: proprium pene, ac perpetuum hoc Ciceroni est, ut, quas causas defendit, earum euentum ad publicam utilitatem pertinere demonstret. sicut hic statim à principio ostendit; nisi absoluatur Sextius, fore, ut uix ullus postea ciuis reperiatur, qui se in discrimen offerre pro salute publica uelit.

Opibus

OPIBVS REIP. *opes reip. dignitatem imperij nominauit; quòd, ubi opes, ibi præmia speramus; ubi dignitas, laude cõmouemur.* COMMVNI: *publicam causam cũ priuata coniunxit: ut hoc dicat. si quis de statu ciuitatis non laborat; suæ tamen libertatis causa, quam in communi esse inclusam intelligit, ad subeunda pericula, ad repellendos improborum impetus excitetur.* EX HOC TEMPORE: *multo enim magis, quàm antea, dominatur improbitas. quod ex eo patet, quia* P. Sextius, T. Milo, P. Lentulus, *optime de rep. meriti, acerbissime uexantur. erant autem rei, de ui uterque,* Sextius, & Milo. *de* Lentulo *rogationẽ promulgauerat* C. Cato *tribunus pl. ut* Ciliciæ, *quam regebat, imperium ei abrogaretur. quæ colliguntur in orationis epilogo.* BONVM, ET FORTEM: Bonum, *ut sentiat; fortẽ, ut audeat quæ reip. ratio postulat. in multis enim recte sentientibus fortitudo desideratur.* SIBI POTIVS: *qui bonus ciuis esse nõ potest: cum ad remp. boni ciues omnia referant.* VT OMITTATIS: *uelim, quæ abierunt, omittatis: spectate, quæ adsunt.* EOS: *quos intelligit, iam nominaui.* LIBERARINT: *me restituto, debilitatis perditorũ uiribus.* SORDIDATOS, REOS: *reos, de* Sextio, *et* Milone *dictum: reus enim* Lentulus *non erat. sordidatos, & ad eosdem, & ad* Lentulum *præterea refero. nam,* Catonis *rogatione de abrogando ei imperio promulgata, uestitum filius mutauit ad misericordiam cõmouendam. ad* Q. *fratrẽ epist. lib.* II. DE CAPITE: *non de uita, (ciuem enim* Romanum

nullo crimine, perduellione excepto, interfici licebat) ſed, De capite, hoc eſt de ciuitate. nam de ui damnatos exilij pœna ſequebatur. ideoq; capitalis cauſa dicebatur, & capite diminuti qui ciuitatem amittebant. DE LIBERIS: quibus priuantur in exilium legibus eiecti. VOLITARE: uerbum hoc ſecuritatem quandam, arrogantia, impudentiaq; coniunctam, ſignificat. ſic infra: Cum illa coniuratio ex latebris, atque ex tenebris erupiſſet, palamq; armata uolitaret. et in Piſonem: Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum uolitare paſſus es. OPTIMOS VIROS OPTIMIS CIVIBVS: optimos uiros, religioſiſſimos, & ſanctiſſimos in iudicandis rebus. optimis ciuibus, ſtudioſiſſimis reip. præclareq; de ea meritis. non eſt autem eadem uirtus optimi uiri, & optimi ciuis: quod declarat Ariſtoteles III. politicorum.

ORATIO.

» EGO autem, iudices, qua uoce mihi in agen
» dis gratijs, commemorandoq; eorum, qui de me
» optime ſunt meriti, beneficio eſſe utendum puta
» bam, ea nunc uti cogor in eorum periculis de-
» pellendis; ijs potiſſimum uox hæc ſeruit, quo-
» rum opera & mihi, & uobis, & populo R. reſti
» tuta eſt. et quanquam à Q. Hortenſio, clariſſi-
» mo uiro, atque eloquentiſſimo, cauſa eſt P. Sextij
» perorata; nihilq; ab eo prætermiſſum eſt, quod
» aut pro rep. conquerendum fuit, aut pro reo di
» ſputandum: tamen aggrediar ad dicendum; ne

» mea propugnatio ei potissimũ defuisse uideatur,
» per quem est perfectum, ne ceteris ciuibus dees-
» set. atque ego sic statuo, iudices, à me in hac cau
» sa, atque hoc extremo dicẽdi loco pietatis potius
» quàm defensionis, querelæ quàm eloquentiæ, do
» loris quàm ingenij partes esse susceptas. itaque,
» si aut acrius egero, aut liberius, quàm qui ante
» me dixerunt; peto à uobis, ut tantum orationi
» meæ concedatis, quantũ & pio dolori, & iustæ
» iracundiæ cõcedendum putetis. neque enim of-
» ficio coniunctior dolor ullius esse potest, quàm
» hic meus, susceptus ex hominis de me optime
» meriti periculo: neque iracũdia magis ulla lau
» danda, quàm ea, quæ me inflammat eorũ scelere,
» qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bel-
» lum esse sibi gerendum iudicauerunt. sed quo-
» niam singulis criminibus ceteri responderunt,
» dicam ego de omni statu P. Sextij, de genere ui-
» tæ, de natura, de moribus, de incredibili amore
» in bonos, de studio conseruandæ salutis commu
» nis, atque otij; contendamq́;, si modo id con-
» sequi potero, ut in hac confusa, atque uniuersa
» defensione nihil à me, quod ad uestram quæstio-
» nem, nihil quod ad reum, nihil quod ad remp.
» pertineat, prætermissum esse uideatur. et quo-
» niam in grauissimis temporibus ciuitatis, atque
» in ruinis euersæ atque afflictæ reip. P. Sextij
» tribunatus est à fortuna ipsa collocatus: non ag
» grediar ad illa maxima atque amplissima prius,

» quàm docuero, quibus initijs, ac fundamētis hæ
» tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint.

Commentarius.

EGO AVTEM: commemoratio hæc fraudatæ expectationis suæ admodū est ad concitandam misericordiam efficax. IN HAC CAVSA, ATQVE HOC EXTREMO DICENDI LOCO: cum plures eandem causam agerent, extremum sibi fere concedi solitum à ceteris dicēdi locū, ipse in Oratore testatur his uerbis: Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quòd, etiam si plures dicebamus, perorationē mihi tamē omnes relinquebant. in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. CONFVSA, ATQVE VNIVERSA: in qua non de uno aut altero crimine agetur, sed de omni statu P. Sextij, de genere uitæ, de natura etc. quæ ipsa tamē ita agemus, ut, quod ad uestram quæstionem pertinet, (quæritis autē de ui, & uis in hoc iudicio iudicatur) quod item ad ipsum reum, hoc est ad ea, quæ reo obijciuntur, crimina, quod etiam ad rempublicam, nihil prætermittamus. GRAVISSIMIS TEMPORIBVS CIVITATIS, ATQVE IN RVINIS EVERSAE, ATQVE AFFLICTAE REIP. non est superuacaneum, reipublicæ, quia dixerit, ciuitatis: sed est amplificatio quædam: quia plus est in republica, quàm in ciuitate: similiter ut cum dixit, ruinis; cum dixisset iam, grauissimis temporibus. plus enim aliquanto significant ruinæ, quàm grauissima tēpora. et est hoc Ciceroni, ob eximiam ingenij ubertatem, usitatum, maximeq; frequens in orationibus

tionibus ornamentum. EVERSAE, ATQVE AFFLICTAE REIP. plus est, afflictæ, quàm euersæ. nam euersa non stant, erigi tamen uidentur posse: afflicta uero neque stant, neque, fractis iam ac debilitatis uiribus, erigi amplius possunt. A' FORTVNA IPSA: amicissima reipublicæ; quæ fecerit, ut, quo anno maxime ciuitas consilio atque ope ciuium optimorum indigebat, is Sextio petendi tribunatus annus esset. quodã igitur modo eius anni laudem & gloriam cum Sextio fortuna cõmunicauit. itaque prius exponam ea, quæ ad Sextium tota referuntur, minime à fortuna pendent. ILLA MAXIMA, ATQVE AMPLISSIMA: quæ gessit in tribunatu, pro salute Ciceronis, lege Clodia exulantis, hoc est, ut ipse accipi uult, pro salute reip. significat enim, sua causa remp. Sextio debere: quandoquidem eam euersam atque afflictam tum fuisse dixit, cum à Clodio pulsus exularet. et apte, maxima, atque amplissima: ut & maximi momenti, et late diffusa significet. quo modo & in epistola ad Lentulum magna & ampla negotia nominauit. SVMMIS IN REBVS: quas in quæstura, & in tribunatu Sextius gessit: quæ infra enumerabuntur.

ORATIO.

» PARENTE P. Sextius natus est, iudices,
» homine, ut plerique meministis, & sapiente, et
» sancto, et seuero: qui cum tribunus pl. primus,
» inter homines nobilissimos, temporibus optimis
» factus esset, reliquis honoribus non tam uti no-
» luit, quàm dignus uideri. eo auctore duxit hone

» stissimi et spectatissimi uiri C. Albini filiam: ex
» qua hic est puer, & nupta iam filia. duobus his
» grauissimis antiquitatis uiris sic probatus fuit,
» ut utrique eorũ & carus maxime, & iucundus
» esset. ademit Albino soceri nomẽ mors filiæ, sed
» caritatẽ illius necessitudinis, & beneuolentiam
» non ademit. hodie sic hunc diligit, ut uos facil-
» lime potestis ex hac uel assiduitate eius, uel so-
» licitudine, et molestia iudicare: duxit uxorem
» patre uiuo optimi & calamitosissimi uiri filiam
» L. Scipionis. clara in hoc P. Sextij pietas extitit,
» et omnibus grata, quod et Massiliam statim pro
» fectus est, ut socerũ uidere, consolariq; posset flu
» ctibus reip. expulsum, in alienis terris iacentẽ,
» quem in maiorũ suorũ uestigijs stare oportebat:
» & ad eum filiam eius adduxit, ut illo insperato
» aspectu, complexuq; si non omnem, at aliquam
» partẽ mœroris sui deponeret: et maximis officijs
» et illius ærumnam, quoad uixit, et filiæ solitudi
» nem sustentauit. possum multa dicere de libera-
» litate, de domesticis officijs, de tribunatu mil. de
» prouinciali in eo magistratu abstinẽtia: sed mihi
» ante oculos obuersatur reip. dignitas, quæ me
» ad sese rapit, hæc minora relinquere hortatur.

Commentarius.

SAPIENTE: non loquitur de illa summa sapiẽtia, quam qui habet, nullam uirtutem desiderat: (cur enim adderet, sancto?) sed cõmunem quandam in rebus gerendis prudentiam intelligit. et, sapiente dixit,

cum

cum ad rerum actionem respiceret: sancto, ad ipsius uitam: seuero, ad domesticam disciplinam. TRIBVNVS PL. PRIMVS INTER HOMINES NOBILISSIMOS TEMPORIBVS OPTIMIS FACTVS ESSET: considerandum, cur dixerit, primus, inter homines nobilissimos, temporibus optimis. non modo enim tribunus pl. Sextij pater factus est, sed primus inter eos, qui simul facti sunt; neque primus modo inter collegas, sed primus inter eos collegas, qui nobilitate florebant: neque hoc modo, sed etiam tẽporibus optimis. nam si et tribunus pl. & primus, et inter homines nobilissimos factus esset, nec tamẽ optimis temporibus: non ita laudabile uideretur. potuisset enim et primus, & inter homines nobilissimos tribunatũ consequi non uirtute, sed malis artibus, puta ambitione, pecunia, ui. ergo non sine causa copiosus Cicero. cuius uerba, qui non intelligunt, quò spectent, et quàm apte in sententiam conueniant: uerbosum, si dijs placet, appellant. quibus ipsis quia deest, quod loquantur, aut scribunt; aut, si quid habent, non suppetit unde ornent: diuitias orationis, inopiæ suæ conscij, in alijs ferre nõ possunt. RELIQVIS HONORIBVS: gesto tribunatu, petebant ædilitatem, præturam, consulatum, censuram. quos honores pater Sextij non petijt: qua causa, ignoratur: sed oratorie Cicero conuertit in laudem: quod, eos consequi cũ posset, moderatione tamen quadam abstinuerit: qui plus in ipsa re, hoc est in recta uiuendi ratione, quàm in honorum specie, poneret. hoc significat, cum ait: Non tam uti noluit, quàm dignus

uideri. HONESTISSIMI, ET SPECTATISSIMI VIRI: laudat & familiam, et hominem. honestissimi, honestissimo loco nati: spectatissimi, sua uirtute insignis. C. ALBINI: hic, ut opinor, honores non habuit, sed senator fuit: ut in quadam epistola legimus, quæ est libro fam. XIII. 206. HIC EST PVER: L. Sextius: ut ex ea, cuius proxime facta mẽtio est, epistola cognoscitur. quanquam Publium infra nominat, cum ait, Recita quæso P. Sexti. aut igitur in ea epistola Publius, non Lucius, legendum: aut hic Lucius, non Publius. Hic: qui adest in iudicio. paruulos enim filios ad eliciendam misericordiam in iudicium adducere moris erat. ANTIQVITATIS: magis laudat, quàm si tantum, grauissimis uiris, dixisset. est enim ad antiquitatem comparatio. quam præstare nostris temporibus semper existimamus. itaque dicimus, homo antiqua uirtute, antiqui officij: & illud, nihil mihi est antiquius, pro, præstantius. ET CARVS, ET IVCVNDVS: carus, quia filius, & gener: iucundus, quia bene moratus, & bono ingenio præditus. OPTIMI, ET CALAMITOSISSIMI: cur bonitatẽ cum miseria coniunxit? ut indignum ea calamitate Scipionem ostenderet. L. SCIPIONIS: Asiatici: qui cum C. Norbano consul fuit. epitome Liuiana lib. LXXXV. Philippica XII. & XIII. ad Atticum lib. IX. 151. Orosius. MASSILIAM: sic & Milo, qui P. Clodium interfecit, Massiliam in exilium abijt. FLVCTIBVS: bellis ciuilibus. et proprie fluctibus, quia, sicut fluctibus iactatur nauis, sic bellis ciuilibus agitatur, et quasi fluctuat

ctuat

ctuat resp. IN ALIENIS TERRIS IACENTEM: respondet ad hoc id, quod sequitur: ut ita opponas; in alienis terris, maiorum suorum uestigijs; iacentem, stare. DOMESTICIS OFFICIIS: quæ contulit in suos: quæ prætermitto, nō quia minima, sed quòd illa, quæ contulit in rempublicam, multo pluris æstimanda. TRIBVNATV MIL. tribunorum militarium, inquit Pedianus, duo genera, primum eorum, qui Rufuli dicuntur: hi in exercitu creari solent. alij sunt Comitiati; qui Romæ comitijs designantur. MAGISTRATV: καταχρηστικῶς magistratum appellat. tribunatus enim militum honor quidem est, magistratus autem non est: ut in libro de magistratibus docuimus. ABSTINENTIA: cum ceteri militum præfecti prouincias rapinis exhaurire consuessent. unde Scaptius ille in epistolis ad Atticum.

ORATIO.

» QVAESTOR hic C. Antonij, collegæ
» mei, iudices, fuit sorte, sed societate consiliorum
» meus. impedior non nullius officij, ut ego inter-
» pretor, religione, quo minus exponā quàm mul
» ta ad me detulerit, quanto ante prouiderit. at-
» que ego de Antonio nihil dico, præter unū, nun
» quam illum in illo summo timore ac periculo ci-
» uitatis neque cōmunem metum omnium, neque
» propriam non nullorum de ipso suspicionem aut
» inficiādo tollere, aut dissimulando sedare uoluis-
» se. in quo collega sustinendo atque moderando si
» meam in illum indulgentiam, coniunctam cum

summa

» summa custodia reip. laudare uere solebatis: par
» prope laus P. Sextij esse debet, qui suum ita con
» sulem obseruauit, ut & illi quaestor bonus, et uo
» bis omnibus optimus ciuis uideretur. idem, cū
» illa coniuratio ex latebris, atque ex tenebris eru
» pisset, palamq; armata uolitaret, uenit cū exer-
» citu Capuam; quam urbē propter plurimas bel-
» li opportunitates ab illa impia et scelerata ma-
» nu attentari suspicabamur; & inde M. Aula-
» niū, tribunum mil. Antonij, praecipitem eiecit,
» hominem perditum, & non obscure Pisauri, &
» in alijs agri Gallici partibus in illa cōiuratione
» uersatum. idemq; C. Marcellum, cum is non so
» lum Capuam uenisset, uerum etiam se, quasi ar
» morum studio, in maximam familiam coniecis-
» set, exterminandum ex illa urbe curauit. qua
» de causa et tum conuentus ille Capuae, qui, pro-
» pter salutem illius urbis consulatu conseruatam
» meo, me unum patronum adoptauit, huic apud
» me P. Sextio maximas gratias egit: & hoc tem
» pore ijdem homines, nomine commutato colonī
» decurionesq; fortissimi atque optimi uiri, bene
» ficium P. Sextij testimonio declarant, pericu-
» lumq; decreto suo deprecantur.

Commentarius.

QVAESTOR: gesto tribunatu militum, quae-sturam petebant: isq; primus in urbe gradus honoris erat. haec agemus in libro de magistratibus. COLLEGAE MEI: in consulatu: quo gesto, in Macedoniam

iuit

iuit pro consule: & ex ea reuersus, accusatus à M. Cœlio, condemnatus est. in oratione pro Cœlio. SORTE: sorte enim quæstores ibant in prouincias. SOCIETATE CONSILIORVM: quia cum Cicerone consule de republica, quæ ad patefaciendam & opprimendam Catilinæ coniurationem pertinebant, communicauit; & ad eum C. Antonij, cuius erat quæstor, consilia detulit. ad quem lib. VII. fam. 108. ita scripsit. Si falsa fuerunt, quæ tu ad me, ut ais, detulisti: quid ego tibi debeo? sin uera: tu es optimus testis, quid mihi populus R. debeat. NON NVLLIVS OFFICII RELIGIONE: quia, cum sit quæstoris & consulis maxima necessitudo, uidetur ab officio Sextius discessisse, qui consilia sui consulis alteri consuli prodiderit. uel expone sic. non explicabo quæcunque ad me Sextius detulit: quia contra officium uidear fecisse, si, quæ Sextius ad me secreto detulit, ut potius reipublicæ saluti quàm consulis sui uoluntati satisfaceret, ea nũc omnia commemorem. DE ANTONIO NIHIL DICO: occurrit suspicioni. nam, quòd intelligit, ex eo, quod dictum est, posse aliquem colligere, & existimare, participẽ Catilinæ coniurationis Antoniũ fuisse: ingeniose facit, ut hanc suspicionem neque confirmet, ne hominem eum, quem in consulatu collegã habuerit, in exilio satis misere uiuentem, suo testimonio condemnet; neque tollat, ne, quæ à Sextio de illius consilijs ad se delata significat, ficta et inania uideantur. propterea, ne obijciat aliquis, ergo tu cũ Catilina consensisse Antoniũ confirmas: ego, inquit, nihil dico, neque participẽ

illius coniurationis fuisse, neque non fuisse: hoc unum dico; si negare uoluisset, se Catilinæ partibus hærere; aut saltem dissimulare; futurum fuisse, ut ille metum ciuitatis, et eam, quæ de ipso erat, suspicionem aut omnino tolleret, aut certe sedaret. neutrum tamen fecit. et est animaduertendum, quòd, cum hic quasi lubrico in loco Cicero uersetur, quia, si Sextij quæsturam laudat, Antonium uituperat; si Antonium excusat, Sextij causam non subleuat; lubrico, ut dixi, in loco constitutus, ad Sextium, cuius periculum agebatur, potius, quàm ad Antonium, inclinat: et cum ait, nunquã illum neque negare, neque dissimulare uoluisse, non alienum à Catilinæ consilijs fuisse tacite significat: aperte non exponit, ne miserum hominem suo testimonio premat. SVSTINENDO: retinendo; ne longius progrederetur; ne coniuratorum in societatem sese totum daret. est enim hic, sustinere, pro retinere, ut in epistola ad Varronem. Expectabam omnino iam diu, meq; sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem. et in libro de amicitia: Est prudentis, sustinere, ut cursum, sic impetum beneuolentiæ. et ad Atticum, sustinere equos, sustinere currum. MODERANDO: ut, si minus eum ad tuendam reip. causam possem traducere, à studio tamen coniurationis abducerẽ. hoc est enim, moderando. quo uerbo uitij correctio significatur; ut modus imponatur in ea re, quæ immoderate facta turpitudinem habet. moderatus est autẽ Cicero, quia Macedoniam illi decernendam curauit: ut, cum æris alieni causa sensisse cum Catilina putaretur,

tur,

tur, rursus lucri spe ad reipublicæ studium sese conuerteret. quod & Plutarchus in Ciceronis uita notauit. PAR PROPE LAVS: callide, prope, addidit: ne Sextium sibi in laude conferat; quòd ille quidem quæstor multum rempublicam iuuerit, non tamen, quantū ipse consul. ANTONII: C. Antonij consulis, labe coniurationis infecti. AGRI GALLICI: Galliæ cisalpinæ, quæ ad Rubiconē amnē terminabatur. C. MARCELLVM: non eum, qui fuit M. Marcelli, uiri clarissimi, frater, & consulatum est adeptus, de quo in oratione pro Marcello, & in epist. fam. sed eum, de quo mentio fit in oratione in Catilinam. QVASI ARMORVM STVDIO: quasi & ipse una cum ijs in ludo gladiatorio exerceri uellet. nam serui gladiatores, rudes in armis, exercebantur à lanistis in ludo, hoc est in loco, ubi non cædis, sed artis causa arma tractabantur. cum igitur Capuæ maxima familia, hoc est maximus seruorū numerus, (familiam enim pro seruis non semel usurpat Cicero) in arte armorū ludicra uersaretur: C. Marcellus, qui eos ad coniuratorum partes cuperet adiungere, admiscuit se ad eos, simulato armorū studio. CONVENTVS: sic dicitur de præfecturis. erat autem omnis Italia coloniæ, municipia, præfecturæ. PATRONVM: in ditione Romana patronos sibi ciues subiectæ urbes deligebant, quem quæque maxime probabat. sic Allobroges Fabiorum, Syracusani Marcellorum patrocinio utebantur. de Capua uero à se consule seruata etiam in oratione meminit pro Milone. P. SEXTIO: non satis constat, abundet, nec ne; cum

dixerit,

dixerit, huic. NOMINE COMMVTATO: *quia Cicerone consule cõuentus Capuæ dicebatur: tunc enim erat præfectura; quod legimus in Velleio: cum autem hæc oratio est habita, coloni dicebantur, post coloniam C. Cæsare consule, lata ab ipso lege, missam. qua de re Dio, Appianus, Plutarchus, ipse Cicero.* DECVRIONES: *erant decuriones in colonia, quod senatus Romæ; duumuiri autem id, quod consules. hos & in municipijs puto fuisse. uideo enim eos cum quatuoruiris coniungi, in epistola libri* XIII. *fam.* 23I. *quatuoruiri porro municipijs, non colonijs, præerant. quod ad Atticum lib.* V. *&* X. *constat.* FORTISSIMI, ATQVE OPTIMI: *propria, & absoluta colonorum laus. nam & fortes esse debent, ut eum, quò missi sunt, lòcum tueri possint; & boni, ut uelint.*

ORATIO.

» RECITA, *quæso,* P. *Sexti, quid decreue-*
» *rint Capuæ decuriones: ut iam uirilis tua uox*
» *possit aliquid significare inimicis nostris, quid-*
» *nam, cũ se corroborarit, effectura esse uideatur.*
» DECRETVM DECVRIONVM: *non recito de-*
» *cretum officio aliquo expressum, uicinitatis, aut*
» *clientelæ, aut hospitij publici, aut ambitionis,*
» *aut cõmendationis gratia; sed recito memoriam*
» *perfuncti periculi, prædicationẽ amplissimi be-*
» *neficij, uicem officij præsentis, testimonium præ*
» *teriti temporis. Atque illis temporibus ijsdem cũ*
» *iam Capuam metu Sextius liberasset; urbem se-*
» *natus atque omnes boni, deprehensis atque op-*

pressis

» *pressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis*
» *maximis extraxissent: ego literis eũ* Capua *ac-*
» *cersiui cum illo exercitu, quem tum secum habe*
» *bat. quibus hic literis lectis, ad urbem confe-*
» *stim incredibili celeritate aduolauit. atque ut il*
» *lius temporis atrocitatem recordari possitis, au*
» *dite literas, et uestrã memoriam ad timoris præ*
» *teriti cogitationem excitate.* LITERAE CICE
» RONIS COS. *hoc aduentu* P. Sextij *tribunorũ*
» *pl. nouorum, qui tum extremis diebus consula*
» *tus mei res eas, quas gesserã, uexare cupiebant,*
» *reliquiq; cõiurationis impetus, et conatus sunt*
» *retardati. ac posteaquam est intellectũ,* Catone
» *tribuno pl. fortissimo atque optimo ciue, remp.*
» *defendente, per se ipsum senatum populumq;* R.
» *sine militũ præsidio tueri facile maiestatem suã,*
» *et dignitatem eorum, qui salutem cõmunem pe-*
» *riculo suo defendissent:* Sextius *cum illo exerci*
» *tu summa celeritate est* Antonium *consecutus.*

Commentarius.

P. SEXTI: *patet, non esse reum, sed puerũ rei filium: cuius tamen in uoce uirile quiddam fuisse dicit.* OFFICIO ALIQVO: *officium refert ad illa tria, uicinitatis, clientelæ, officij publici. est autẽ inter uicinos, clientes, & hospites, ipso uicinitatis, clientelæ, hospitij iure, in conferendis officijs mutua uoluntas.* VICINITATIS: *oppidorum: ut, si* Arpinates, *exempli causa, aliquem* Tusculanum, *in uitæ aut fortunarum discrimen adductum, decreto commendarent, uicini-*

tate

tate adducti. CLIENTELAE: ut, si Siculi aliquem è Claudia Marcellorum familia, in periculo constitutum, missis Romam publicis literis subleuandum curarent. HOSPITII PVBLICI: erant enim ciues Romani non modo priuatorum hominum, sed oppidorum etiam ac ciuitatum hospites. non aliqua, inquit, huiusmodi de causa petitum à nobis hoc decretum, impetratumq; est. id enim ualet, expressum: quasi, studiose petentibus concessum: cum hoc sponte cupideq; ab ipsis Campanis factum sit, ad grati animi memoriam significandam. AMBITIONIS: ut, cum aliquem candidatum officiose commendamus. COMMENDATIONIS: quo gratior aliquis sit, bonamq; opinionem nostro testimonio consequatur. PERFVNCTI PERICVLI: passiue dixit: quo scilicet Capua Sextij uirtute ac uigilantia liberata est. VICEM: parem gratiam: quia præsenti officio acceptum à Sextio beneficiũ remuneratur. DOMESTICIS HOSTIBVS: quinque coniuratis, de quibus Salustius, Dio, ipse Cicero in Catilinam, Lentulo, Cethego, Gabinio, Cepario, Statilio. ILLIVS TEMPORIS ATROCITATEM: quænam atrocitas, cum iam domestici hostes deprehensi oppressiq; essent? ipse se paulo post exponit, cum ait, Tribunorum pl. nouorum, reliquiq; coniurationis impetus conatusq; retardati sunt. TRIBVNORVM PL. NOVORVM: maxime Q. Metellum Nepotem significat: qui Ciceronẽ extremo consulatus die concionis habendæ potestate priuauit. in quo Plutarchi αὐϑισορησίαν licet cognoscere;

re; qui Ciceronem concionandi potestate à duobus tribunis pl. Q. Metello Nepote L. Calpurnio Bestia priuatum esse dicat: cum ea se ignominia ab uno tribuno pl. esse affectum, ipse Cicero in oratione in Pisonem 80. & fam. lib. V. confirmet. ut omittam id, quod à Sallustio docemur, Bestiam Cicerone consule tribunum pl. fuisse. ut extremis consulatus diebus Ciceronem concione prohibere non potuerit: cum V. Idus Decembris, quod ex Dionysio et Liuio constat, ultimus tribunorum pl. in magistratu dies fuerit. Metellum autem anno, qui Ciceronis consulatum secutus est, tribunatum pl. gessisse nemo nescit. RELIQVI CONIVRATIONIS IMPETVS: cum adhuc in urbe coniurationis occultæ reliquiæ superessent. CATONE: qui Vticensis postea cognominatus. hic, cum audisset, Q. Metellum Nepotem tribunatum esse petiturum, quem de republica non optime cogitare compertum habebat, ex itinere in urbem rediјt, ut tribunatum peteret, indeq; perniciosis Metelli collegæ rogationibus aut conatibus obsisteret. Plutarchus, aliј.

ORATIO.

» HIC ego quid prædicem, quibus hic rebus
» consulem ad rem gerendam excitarit? quot sti-
» mulos admouerit homini studioso fortassis uicto
» riæ, sed tamen nimium communem Martem bel
» liq; casum metuenti? longum ea dicere; sed hoc
» breue dicam. si M. Petreij non excellens animo
» & amore reip. uirtus, non summa auctoritas

» apud milites, non mirificus usus in re militari
» extitisset; neque adiutor ei P. Sextius ad exci-
» tandum Antonium, cohortandum, impellen-
» dum fuisset datus: illo in bello esset hiemi lo-
» cus; neque unquam Catilina, cum è pruina Ap
» pennini, atque è niuibus illis emersisset, atque
» æstatem integram nactus, Italiæ calles, & pa-
» storum stabula præclara cepisset, sine multo san
» guine, ac sine totius Italiæ uastitate miserrima
» concidisset. Hunc igitur animum ad tribuna-
» tum attulit P. Sextius: ut quæsturam Macedo-
» niæ relinquam, & aliquando ad hæc propiora
» ueniam. quanquam non est omittenda singu-
» laris illa integritas prouincialis; cuius ego nu-
» per in Macedonia uidi uestigia, non pressa leui
» ter ad exigui prædicationem temporis, sed fi-
» xa ad memoriam illius prouinciæ sempiternam.
» uerum hæc ita prætereamus, ut tamen intuen
» tes, & respectantes relinquamus. ad tribuna
» tum, quia ipse ad sese iam dudum uocat, &
» quodam modo absorbet orationem meam, con-
» tento studio, cursuq; ueniamus. de quo qui-
» dem tribunatu ita dictum à Q. Hortensio, ut
» eius oratio non defensionem modo criminum ui
» deretur continere, sed etiam memoria dignam
» reip. capessendæ auctoritatem, disciplinamq;
» præscribere. sed tamen, quoniam tribunatus
» quidem totus P. Sextij nihil aliud nisi meum no
» men causamq; sustinuit; necessario mihi de ijs-
dem

» dem rebus esse arbitror, si non subtilius dispu-
» tandum, at certe, iudices, dolentius deploran-
» dum.

Commentarius.

NIMIVM COMMVNEM MARTEM &c. latenter significat Antonium consulem non alienum à coniuratis fuisse, qui à pugna prorsus abhorreret. M. PETREII: hic Antonij cōsulis legatus, ipso Antonio consule absente, quòd ex podagra laboraret, Catilinam cum sua manu uicit, ac trucidauit. idem postea Magni Pompeij legatus in Hispanijs fuit, cum duobus collegis, Varrone, & Afranio. ad extremum in Africa cum Iuba rege pugnans, cum quo de mutua cæde consenserat, ne in C. Cæsaris potestatem uenirent, occisus est. EXCELLENS ANIMO, ET AMORE REIP. cum ad naturalem animi magnitudinem eximia quædam uis amoris in remp. accederet. ESSET HIEMI LOCVS: hieme non esset bello finis impositus. STABVLA: unde se, suasq; copias alere posset. QVAESTVRAM MACEDONIAE: quæstor fuit Antonij consulis, eiusdemq; Macedoniam regentis. quam prouinciam cum haud satis è republica administrasset, accusatus, & condemnatus est. ad Atticum libro 1. pro M. Cœlio, in Vatinium, Florus. NVPER: cum abessem, lege Clodia pulsus.

ORATIO.

» QVA in oratione si asperius in quosdam
» homines inuehi uellem; quis non concederet,

» ut eos, quorum sceleris furore uiolatus essem,
» uocis libertate perstringerem? sed ut agam mo
» derate, & huic potius tempori seruiam, quàm
» dolori meo: si qui occulte a salute nostra dissen
» tiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquan-
» do, atque ijdem nunc tacent & quiescunt, nos
» quoque simus obliti: si qui se offerunt insolen-
» ter, & insectantur; quoad ferri poterunt, per
» feremus: neque quenquam offendet oratio mea,
» nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non inuasis-
» se, sed incurrisse uideamur. sed necesse est, an-
» te quàm de tribunatu P. Sextij dicere incipiam,
» me totum superioris anni reip. naufragium ex-
» ponere. in quo colligendo, ac reficienda salute
» communi omnia reperientur P. Sextij dicta, fa
» cta, consilia uersata. Fuerat ille annus in reip.
» magno motu, & multorum timore tanquam in
» tentus arcus in me unum, sicut uulgo ignari re
» rum loquebantur; re quidem uera, in uniuer-
» sam remp. traductione ad plebem furibundi ho
» minis ac perditi, mihi irati, sed multo acrius
» otij, & communis salutis inimici. hunc uir cla
» rissimus, mihiq; multis repugnantibus amicissi-
» mus, Cn. Pompeius omni cautione, fœdere, exe
» cratione deuinxerat, nihil in tribunatu contra
» me esse facturum.

Commentarius.

AVCTORITATEM: quia, cum res à Sextio in tribunatu gestas commemoraret, uidebatur reli-

quis ciuibus præscribere, quid pro salute patriæ bonorumq; ciuium in magistratu esset agendum. auctoritatem autem dixit, uel quia Sextij, qui præclare tribunatum gessisset, uel quia ipsius, qui narraret, Hortensij auctoritas ad excitandos ciuium animos ualere plurimum deberet. DISCIPLINAM: *quid ciues P. Sextij exemplo discerent, & in quo se exercerent.* NISI MEVM NOMEN: *quia nihil egit in tribunatu Sextius, nisi de Cicerone reuocando.* VT EOS: *satis patet, Clodium, Pisonem, Gabinium præcipue significari.* SCELERIS FVRORE VIOLATVS: *his tribus uerbis respondent illa, uocis libertate perstringentem.* POTIVS TEMPORI: *quod postulare uidetur, ut ea tantummodo, quæ cum Sextij causa coniuncta sunt, exponat.* SE OFFERVNT INSOLENTER, ET INSECTANTVR: *duo significat hominum genera, de quibus proxime dixit; unum eorum, quos latere uellet; alterum, quos tacere, & quiescere. qui si, inquit, non latebunt, sed se offerent insolenter; non tacebunt, et quiescent, sed insectabuntur; eos, quoad licebit, perferemus.* SVPERIORIS ANNI: *quo Cicero lege Clodia pulsus est.* REIP. NAVFRAGIVM: *recte: nam contra leges tribunus pl. factus est P. Clodius, & contra leges Cicero eiectus est. leges autem cum negliguntur, quasi naufragium respublica facit.* IN QVO COLLIGENDO, AC REFICIENDA SALVTE COMMVNI: *pergit in metaphora. nam post nau-*

fragium primum disperſæ res colliguntur: deinde reficitur nauis: niſi ſi ui tempeſtatis fracta penitus, demerſaq́; eſt. DICTA, FACTA, CONSILIA VERSATA: hæc addidit, ne extra cauſam futura narratio uideatur. ILLE ANNVS: is, quo C. Cæſar conſul P. Clodium Pulchrum ad plebem traduxit, iratus Ciceroni, quia ſtatum reipublicæ quodam in iudicio paulo liberius deplorauerat. Suetonius. idemq́; ipſe Cicero ſignificat in oratione pro domo ſua. INTENTVS ARCVS: quòd, quemadmodum arcus intentus ſagittam emiſſurus uidetur, ſic ille annus aliquam iniuriam in me coniecturus putaretur. cum igitur ad plebem à Cæſare conſule traductus eſt Clodius, tum in Ciceronem tanquam arcus intentus: iniuria uero, tanquam ſagitta ex arcu, coniecta eſt anno inſequenti, Clodio tribuno pl. facto, Piſone & Gabinio conſulibus. MIHI IRATI: quòd in ipſum de inceſtu accuſatum teſtimonium dixerat. libro I. ad Atticum, Plutarchus, alij. MVLTIS REPVGNANTIBVS: Pompeij gratiam aucupatur. cupit enim ei perſuaſum eſſe, nullam apud ſe acceptæ iniuriæ memoriam ſupereſſe, cum ſibi contra Clodium auxilio non fuit. CAVTIONE, FOEDERE, EXECRATIONE: de hoc ad Atticum libro II. ſic. Pompeius affirmat nõ eſſe periculum: adiurat. addit etiam, ſe prius occiſum iri ab eo, quàm me uiolatum iri.

ORATIO.

» AT ille nefarius, ex omnium ſcelerum colluuio-

» luuione natus, parum se fœdus uiolaturum arbi
» tratus, nisi ipsum cautorem alieni periculi suis
» proprijs periculis terruisset; hanc tetram imma
» nemq; belluam, uinctam auspicijs, alligatam
» more maiorum, constrictam legum sacratarum
» cathenis, soluit subito legum consul, uel, ut ego *
» arbitror, exoratus, uel, ut non nemo putaret,
» mihi iratus, ignarus quidem certe & impru-
» dens impendentium tantorum scelerum ac ma-
» lorum. qui tribunus pl. felix in euertenda rep.
» fuit, nullis suis neruis: qui enim in eiusmodi ui
» ta nerui esse potuerunt, hominis fraternis flagi
» tijs, sororijs stupris, omni inaudita libidine infa
» mis? sed fuit profecto quædam illa reip. fortu-
» na fatalis, ut ille cæcus atque amens tribunus
» pl. nancisceretur, quid dicam consules? hocci-
» ne ut ego appellem nomine euersores huius im-
» perij? proditores uestræ dignitatis? hostes bono-
» rum omnium? qui ad delendum senatum, affli-
» gendum equestrem ordinem, extinguenda om-
» nia iura, atque instituta maiorum se illis fasci-
» bus, ceterisq; insignibus summi honoris atque
» imperij ornatos esse arbitrabantur. quorum, per
» deos immortales, si nondum scelera uulneraq; in
» usta reip. uultis recordari, uultum, atque inces-
» sum animis intueamini. facilius facta eorum oc
» current mentibus uestris, si ora ipsa oculis pro-
» posueritis. Alter unguẽtis affluens, calamistra-
» ta coma, despiciens conscios stuprorum, ac uete

» res uexatores ætatulæ suæ, puteali & fœnerato
» rum gregibus inflatus, atque perculsus, olim, ne *
» Scyllæo illo æris alieni in freto ad columnam ad
» hæresceret, in tribunatus portum perfugerat,
» contemnebat equites R. minitabatur senatui:
» uenditabat se operis, atque ab ijs se ereptum, ne
» de ambitu causam diceret, prædicabat; ab ijs-
» demq; se, etiam inuito senatu, prouinciam spera
» re dicebat; eamq; nisi adeptus esset, se incolu-
» mem nullo modo fore arbitrabatur.

Commentarius.

EX OMNIVM SCELERVM COLLV-VIONE NATVS: non dissimile illud de eodem, in Pisonem 84. Animal ex nefarijs stupris, ex ciuili cruore, ex omnium scelerum & flagitiorum impunitate concretum. non enim Clodium dicit sceleratis parentibus esse natum, sed, multis sceleribus iam commissis, talem postremo fuisse, qualem existere, & tanquam gigni necesse esset. simile & illud è III. Phil. Quid est in Antonio præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his totus conglutinatus est. IPSVM CAVTOREM ALIENI PERICVLI: Pompeium, qui mihi à Clodio cauere uoluerat: cum non intelligeret, ne sibi quidem ipsi ab homine omniū perditissimo caueri posse. PROPRIIS PERICVLIS: de quibus in oratione pro Milone 105. 108. & in Pediani commentario 86. VINCTAM AVSPICIIS: quia, si patricij fierent plebeij, contra auspicia uidebatur. quæ cum patricio-

rum tantum essent, ut & Liuius, & ipse Cicero non semel significat; nimirum, si ad plebem homines patricij traducerentur, interitura auspicia uidebantur, cum, à quibus haberentur, patricij deessent. ALLIGATAM MORE MAIORVM: non uetabat lex ulla è patricijs plebeios fieri: sed apud maiores omnino pauci facti erant. itaque Clodio ad plebem transire cupienti mos maiorum obsistere uidebatur. LEGVM SACRATARVM CATHENIS: leges sacratæ dictæ, quæ in Sacro monte plebis causa latæ sunt. in ijs hoc maxime sancitum est, ne tribunatus plebis homini patricio mandari posset. quam ob causam soluisse uidetur eas leges Cæsar consul, cum Clodium ad plebem traduxit, ut deinde, quod factum est, tribunus pl. crearetur. SVBITO LEGVM CONSVL: cur subito? quia, ut ait Suetonius, & ipse pro domo sua, quo die Cicero in iudicio C. Antonij de statu reipublicæ questus est eo ipse Cæsar consul, cum antea nihil eiusmodi cogitasset, Clodium ad plebem traduxit. LEGVM autem deprauata dictio, aut abundat. EXORATVS: Cæsaris culpam artificiose in alios transfert. MIHI IRATVS: hæc uere Cæsarem induxit causa, ut Clodium plebeium faceret. non enim aliorum precibus exoratus, sed ira incitatus, quia Cicero C. Antonium in iudicio defendens, paulo liberius de statu reipublicæ questus erat, Clodium traduxit ad plebem. quod ut ita esse demonstremus, recitentur ipsius uerba in oratione pro domo sua 232. Hora, inquit, fortasse sexta diei questus

queſtus ſum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de rep. quæ mihi uiſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere. hæc homines improbi ad quoſdam uiros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. & infra 12. cum ait: Ipſe autem Cæſar, quem maxime ignari homines ueritatis mihi eſſe iratum putabant, erat ad portas. in oratione autem de prouincijs consularibus non negat Cæſarem ſibi fuiſſe iratum, ſed iræ cauſam diſſimulat, & pro uera falſam ponit. Traduxit, inquit ibi, ad plebem inimicum meum; ſiue iratus mihi, quòd me ſecum ne beneficijs quidem uidebat poſſe coniungi; ſiue exoratus &c. IGNARVS: quod erat improbitatis crimen, imprudentiæ uitium facit oratorie. nam ut augere culpam in inimicis, ſic in ijs, quos defendere ſibiq; conciliare ſtudent, imminuere oratores ſolent. SCELERVM AC MALORVM: quæ tribunus pl. Clodius patrauit. nam ut omittam de Cicerone pulſo, Catone in Cyprum amandato, pernicioſiſſimæ reipublicæ leges ab illo tribuno pl. latæ ſunt: de quibus in hac ipſa oratione mentio fit, infra 10. 15. & in oratione de prouincijs conſularibus 78. & in ea in Piſonem 81. inq; Pediani commentario 74. QVI TRIBVNVS PL. hoc ad illud, Hanc tam tetram immanemq; belluam, referri poſſe uideo. tamen, quia non ſatis cohæret cum ſuperioribus, planeq; diſiunctum uidetur, uereor ut emendatus ſit locus: non quòd ex his uerbis mendoſum ullum eſſe ſuſpi

cer:

cer: ſed quòd aliquid fortaſſe deſit. FELIX IN EVERTENDA REPVBLICA: *felicem uocat, non ad ueritatem, ſed ad Clodij mentem ac uoluntatem ſpectans. tantum enim abeſt, felix ut eſſe poſſit, ut miſerrimus omnium ſit, qui peſſime de patria meretur. felix igitur, quia conſecutus eſt id, quod uolebat Clodius, ut rempublicam perderet.* NVLLIS SVIS NERVIS: *non ad uim corporis, ſed ad auctoritatem opesq; refert. quod indicat ſubſcripta dictio, infamis. nam ſi infamis Clodius; qui potuit auctoritate tantum ualere, ut rempublicam euerterit? euertit igitur, non ſuis neruis, ſed auxilio conſulum Gabinij & Piſonis.* FRATERNIS FLAGITIIS: *quæ flagitia commiſit in fratrem? multa ſcilicet, quæ literis tradita non ſunt, ſed illud maxime, de quo in oratione pro Milone ita ſcriptum eſt: Appium fratrem, hominem mihi coniunctum fideliſſima gratia, abſentem de poſſeſſione fundi deiecit.* SORORIIS STVPRIS: *tres Clodij ſorores nupſerunt, una Q. Marcio Regi, altera Q. Metello Celeri, tertia L. Lucullo. de duabus, Metelli & Luculli uxoribus, à Clodio fratre ſtupratis, præcipua ſignificatio eſt in oratione pro Cœlio 45. in ea pro Milone 155. in Plutarcho. de ea, quam Q. Marcius habuit in matrimonio, nihil proprie legi. ſed communiter de omnium inceſtu patet in epiſt. fam. lib. 1. 13. & apud Plutarchum in uita Ciceronis.* OMNI INAVDITA LIBIDINE: *non hoc ad ſorores, de quibus iam locutus eſt, ſed ad ſacra Bonæ deæ,*

quæ

quæ Clodius incestu aut uiolauit aut uiolare conatus est. patet historia in epistolis ad Atticum lib. I. in Suetonio in Iulij uita, in Dione, Plutarcho, epitome Liuiana. CAECVS ATQVE AMENS: Cæcus mente, qui, quid rectum, quid fas piumq; esset, non dispiceret. NANCISCERETVR: fuit enim fortunæ cuiusdam, ut eodem anno duo perditissimi consules essent, quorum uterque cum tribuno pl. Clodio consensit. itaque in oratione post reditum in senatu 205. Audieram, inquit, è sapientissimo homine, atque optimo ciue, & uiro, Q. Catulo, non sæpe unum consulem improbum, duos uero nunquam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum uel unus in republica esset consul. quod uere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in rep. non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. PRODITORES VESTRAE DIGNITATIS? ad iudices, ut ad bonos uiros, beneq; in patriam animatos, loquitur; quorum in tuenda republica omnis dignitas esset posita. AD DELENDVM SENATVM: acerbo utitur uerbo, ut senatum à consulibus prorsus contemptum ac repudiatum significet. sic infra 9: Senatum de rep. tollere: pro, senatum spernere, eiusq; uoluntatem minime spectare. cum enim Ciceronem senatus defensum uellet; consules oppugnarunt. idem, lege in Ciceronem promulgata, cum uestitum mutasset; consules, ut ad suum uestitum rediret, edixerunt. AFFLIGENDVM EQVESTREM ORDINEM:

spectat

ſpectat ad illud, quòd L. Lamiam, principem equeſtris ordinis, pro ſalute Ciceronis acerrime pugnantem, Gabinius conſul in concione relegauit, edixitq́; ut ab urbe abeſſet millia paſſuum ducenta. de quo infra 9. & in ea poſt reditum in ſenatu 206: & epiſt. fam. lib. XI. 175: CETERISQVE INSIGNIBVS: toga prætexta, curuli ſella: quæ, præter faſces, inſignia conſulum erant. pro Cluentio 50: in Piſonem 84. quæ conſulatum in urbe ſummum honorem eſſe, ſummamq́; poteſtatem ſignificant. SI NONDVM SCELERA: alius enim mihi locus ad ea uobis in memoriam reuocanda conſtitutus eſt. VNGVENTIS AFFLVENS: Gabinium ſignificat, qui ob mollitiem odoratis liquoribus perfundebatur. de quo & in oratione poſt reditum in ſenatu 206: Ille, inquit, unguentis oblitus irriſit ſquallorem ueſtrũ. et in Piſonem 84: Erant illi compti capilli, et madentes cincinnorum fimbriæ. CALAMISTRATA COMA: de eodem in eadem oratione 207. Cur in luſtris, et helluationibus huius calamiſtrati ſaltatoris tam eximia, uirtus tam diu ceſſauit? et poſt reditum in ſenatu 207: de eodem: Vnguẽtorum odor, uini anhelitus, frons calamiſtri notata ueſtigijs. eſt autem calamiſtrum tenue ferrum, quo in cinere calefacto criſpantur capilli, unde fiunt illi tanquam annuli, qui cincinni uocantur. intorquebat igitur ſibi capillos calamiſtro Gabinius conſul, mollior, atque effœminatior, quàm & ætas illius, & eius, quam ſuſtinebat, perſonæ dignitas ferebat. de quo in ea pro domo ſua, 206: Quo uultu Cincinnatus

ganeo

ganeo patriæ preces repudiauit? STVPRORVM: Gabinium in pueritia male audisse præposteræ libidinis uitio, eáq; passum esse, quæ honeste nominari non possunt, etiam alijs in locis Cicero significat, ut in oratione post reditum in senatu sic: Quorum alter à me Catilinam amatorem suum, alter Cethegum, consobrinum suum, reposcebat. et ibidem paulo post: In concionem ascendit, eáq; dixit, quæ, si eius uir Catilina reuixisset, dicere non esset ausus. PVTEALI: Puteal basilica fuit, à Scribonio Libone facta: ubi causæ fœnebres agebantur. significat igitur, cum ait, Puteali, eorum iudiciorum ministros, ut scribas, uiatores, rabulas: deinde litigatores ipsos addit; cum ait, fœneratorum gregibus. erat igitur in consulatu inflatus, maximéq; sibi placens eorum comitatu Gabinius, à quibus antea magnopere timuerat, cum fœneratoribus im mensam pecuniam deberet. concidisset enim graui ære alieno oppressus, nisi tribunus pl. factus esset. in quem magistratum, tanquam in portum, perfugit: tum ne à creditoribus appellari posset: (nam magistratum gerenti molestus esse priuatæ rei causa nemo poterat) tum ut legem aliquam in eo magistratu pretio ferret. quod eum fecisse, significatur in oratione post reditum in senatu. apte igitur, & congruenter ad sententiam traducit similitudinem maris: quòd æs alienum Gabinio fuerit tanquam mare illud nauigantibus infestissimum, Scyllæ & Charybdis: quo certe obrutus esset, nisi in tribunatus quasi portum perfugisset. crederem autem, illud, Atque perculsus, mendosum esse:

neque

neque enim tota horum uerborum ſtructura ſatis apte cohæret. ſententia quidem obſcura non eſt.

ORATIO.

» ALTER, ò dij boni, quàm teter incede-
» bat, quàm truculentus, quàm terribili aſpectu.
» unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum
» imperij ueteris, imaginem antiquitatis, columé
» reip. diceres intueri. ueſtitus aſper, noſtra hac
» purpura plebeia ac pene fuſca, capillo ita hor-
» rido, ut Capua, in qua ipſe tum imaginis for-
» mandæ cauſa duumuiratum gerebat, Seplaſiam
« ſublaturus uideretur. nam quid ego de ſuper-
» cilio dicam, quod tum hominibus non ſuperci-
» lium, ſed pignus reip. uidebatur? tanta erat gra
» uitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo
» ſupercilio reſp. tanquam Atlante cœlum, niti
» uideretur. erat denique hic omnium ſermo. Eſt
» tamen reip. magnum firmumq́; ſubſidium. ha-
» beo, quem opponam labi illi, atque cœno. uultu
» mediusfidius collegæ ſui libidinem, leuitatemq́;
» franget. habebit ſenatus, in hunc annum quem
» ſequatur: non deerit auctor, & dux bonis. mi-
» hi denique homines præcipue gratulabantur,
» quòd habiturus eſſem contra tribunum pl. fu-
» rioſum, & audacem cum amicum, & affinem,
» tum etiam fortem & grauem conſulem. atque
» eorum alter fefellit neminem. quis enim clauum
» tanti imperij tenere, & gubernacula reip. tra-
» ctare in maximo curſu ac fluctibus poſſe arbi-

traretur

» traretur hominem emersum subito ex diuturnis
» tenebris lustrorum, ac stuprorum, uino, ganeis,
» lenocinijs, adulterijsq; confectum, cum is præ-
» ter spem in altissimo gradu alienis opibus posi-
» tus esset, qui non modo tempestatem intueri im-
» pendentem temulentus, sed ne lucem quidem
» insolitam aspicere posset?

Commentarius.

AD COLVMNAM: puto eos, quibus, unde creditoribus satisfacerent, non erat, ad columnam Mæniam perductos esse, ut ibi per aliquot horas turpiter & magna cum infamia populo paterent. quam ignominiam ut uitaret Gabinius, tribunatum petijt, et obtinuit. aut igitur hoc, aut illud intellige, ad illam columnam proscribi solita esse debitorum bona. quam rem & in oratione post reditum in senatu satis plane his uerbis exposuit. Qui nisi in aram tribunatus confugisset; neque uim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset; profecto & egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset. CONTEMNEBAT EQVITES R. utpote qui L. Lamiam, ut iam diximus, edicto relegauit. EREPTVM: metu accusatoribus iniecto, aut fortasse disturbato iudicio: DE AMBITV: ob consulatum non more maiorum, sed pecunia quæsitum. INVITO SENATV: sperabat enim, etiam si prouinciam ei senatus denegaret, fore tamen, ut rogatio à tribuno pl. Clodio adiuuantibus

tibus corruptis hominibus perferretur. idq; sibi maxime necessarium uidebat esse: qui sine ingentibus rapinis contractum æs alienum dissoluere non posset. de hoc in oratione in Pisonem sic: Gabinium sine prouincia stare non posse: spem habere a tribuno pl. si tua consilia cum illo coniunxisses: a senatu quidem desperasse. & argute, oratorio more, inducit Gabinium Cicero ea dicentem, quæ, quo tempore habita est hæc oratio, facta iam erant. nam Gabinius, neglecta senatus auctoritate, lege Clodia in Syriam prouinciam ierat. SE INCOLVMEM NVLLO MODO FORE: ad rem familiarem & ad dignitatem refero. nam de utraque actum iri uidebat, nisi ad diripiendas pecunias prouinciam statim post consulatum habuisset. hoc est, quod dixit in ea in Pisonem, Sine prouincia stare non posse. QVAM TETER: Gabinius & nitenti uultu, cerussatisq; buccis, ut est in oratione in Pisonem, & coma in cincinnos intorta significare nequitiem & leuitatem uidebatur: Piso contra tristi obscuraq; facie, horrido capillo, seueritatem illam ueterem, & constantiã præ se ferebat. Gabinius, quod uultus indicabat, id præstitit: fuit enim nequissimus, atque improbissimus cõsul. Piso longe aliter, quàm homines opinabantur, consulatum gessit, nefarie scilicet, maximeq; contra rempublicam. itaque paulo post, Alter, inquit, fefellit neminem: alter multos plane in omnes partes fefellit. Teter opponitur claro: unde illud de M. Marcello in epistola Ser. Sulpicij: Vir clarissimus ab homine teterrimo est interfectus. EX BARBATIS ILLIS: qui

olim rempublicam ſumma cum laude adminiſtrarunt. Sic pro Cœlio: Aliquis mihi ab inferis excitandus eſt ex barbatis illis, non hac barbula, qua iſta delectatur, ſed illa horrida, quam in ſtatuis antiquis, & imaginibus uidemus. barbas alere ante minoris Africani tempora Romani conſueuerunt. is radi primus inſtituit: itaque poſt inualuit conſuetudo, ut, qui non raderentur, quaſi laſciui homines nimiumq́; delicati, non optime audirent. itaque cum probro ſcripſit illud Cicero ad Atticum lib. 1. 9. concurſabant barbatuli iuuenes, totus ille Catilinæ grex, duce filiola Curionis. NOSTRA HAC PVRPVRA PLEBEIA, AC PENE FVSCA: tunica, & toga Romani utebantur, tunica carnem tegente, toga tunicæ ſuperinducta. tunica ſolis erat ſenatoribus purpurea, cum lato clauo: toga quo quiſque colore uellet, ſolis magiſtratibus purpureo prætexta limbo. noſtra igitur, qua nos ſenatores utimur. plebeia, ac pene fuſca, alterum de tunicæ prauitate dixit, alterum de colore. nam neque filo erat tunica Piſonis, ut reliquæ tunicæ ſenatoriæ, ſubtili, ac diligente contexto; ſed plebeijs tunicis, craſſo filo temere factis, admodum ſimilis erat: &, quod ad colorem attinet, ita longe aberat a purpureo, ut ad fuſcum accedere uideretur. IMAGINIS FORMANDAE CAVSA DVVMVIRATVM GEREBAT: Colonijs duumuiri, ciues Romani; municipijs quatuoruiri, ex ipſis municipijs; præfecturis miſſi a populo, aut a prætore, ut ait Feſtus, ciues Romani, præerant. quid autem differrent inter ſe ciues Romani, coloni, municipes, et ij, qui con

uentus in præfecturis dicebantur, alio loco docebimus. Coloniæ, Capuam C. Cæsare consule deductæ, creati sunt duumuiri L. Piso, & Cn. Pompeius Magnus, ille socer, hic gener C. Cæsaris. de Pisone cum hic, tum in oratione in ipsum, & in ea post reditum in senatu satis constat. de Pompeio in oratione post reditum in senatu, & in ea pro Milone, aperta mentio est: etiam in ea de prouincijs consularibus, in Pisonem, pro domo sua significatur. IMAGINIS FORMANDAE: ut fingeret, ac componeret uultum ad illam seueritatem, quam in urbe postea consul præ se ferre meditaretur. SEPLASIAM: Platea fuit Capuæ, in qua unguenta uenibant. at Piso ita capillo erat horrido, ut odisse unguenta uideretur. ideoq; de tollenda ab eo Seplasia pro ea potestate, quam Capuæ duumuir habebat, argute Cicero comminiscitur. de Seplasia in oratione in Pisonem 84: & Pedianus, & in agraria 11. 85. PIGNVS REIP. a fœneratoribus transtulit: quòd, ut hi accepto pignore pecunias suas putant se tuto committere; sic respublica Pisonis, cui se commiserat, supercilio, tanquam pignore, confidere, optimeq; sperare uidebatur. GRAVITAS IN OCVLO: uel, oculo, pro oculis dixit; quòd Pisonis oculi nõ temere mobiles, sed stabiles, & attenti significationem quandam optimæ mentis hominibus afferrent; sicuti contra, quibus arguti, et, ut ita dicam, uolucres oculi sunt, leues homines minimeq; sapientes plerique reperiũtur: uel, quod facile suspicor, in alterum Pisonis oculum, aliquo uitio deprauatum, tacite ludit. nam & in oratione in ip-

ſum, 81. Sex. Clodium, inquit, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatũ uolitare paſſus es, hominem impurum, atque non modo facie, ſed etiam oculo tuo digniſſimum. quaſi dixerit: hominem ita turpi uita, ut tibi turpis facies, turpisq; oculus eſt. ecce aliud exemplũ, quod eodem, ut opinor, ſpectat, in oratione poſt reditum in ſenatu, 207: L. Piſo, tu ne auſus es iſto oculo, non dicã iſto animo; iſta fronte, non uita; tanto ſupercilio: & cetera. AMICVM, ET AFFINEM: amicum ita, ut ſuis comitijs primum cuſtodem prærogatiuæ Ciceronem præfecerit. de quo in oratione in ipſum 81: his uerbis: Tu nõ modo ad eum Ciceronem, (mitto enim domeſtica, quæ negari nõ poſſunt: hæc commemoro, quæ ſunt palam) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitijs tuis dederas tabulam prærogatiuæ, quem in ſenatu ſententiam rogabas tertium, nunquam aſpiraſti, ſed omnibus conſilijs, quæ ad me opprimendum parabãtur, non interfuiſti ſolum, uerum etiam crudeliſſime præfuiſti. & in ea poſt reditum in ſenatu 207: Tu miſericors me affinem tuum, quem comitijs prærogatiuæ primum cuſtodem præfeceras, quem calendis Ian. tertio loco ſententiam rogaras, conſtrictum inimicis reip. tradidiſti. AFFINEM: ob Tulliam C. Piſoni Frugi, L. Piſonis propinquo, in matrimonium collocatam. poſt reditum in ſenatu, 208.

ORATIO.

» ALTER multos plane in omnes partes
» fefellit: erat enim hominum opinioni nobilitate

ipſ,

» *ipſa, blanda conciliatricula, commendatus. o-*
» *mnes boni ſemper nobilitati fauemus, & quia*
» *utile eſt reip. nobiles homines eſſe dignos maio-*
» *ribus ſuis, & quia ualet apud nos clarorum ho-*
» *minum & bene de rep. meritorum memoria e-*
» *tiam mortuorum. quia triſtem ſemper, quia ta-*
» *citurnum, quia ſubhorridum atque incultum ui*
» *debant; & quòd erat eo nomine, ut ingenerata*
» *familiæ frugalitas uideretur; fauebant, gaude-*
» *bant, & ad integritatem maiorum ſpe ſua ho-*
» *minem uocabant, materni generis obliti. ego*
» *autem (uere hoc dicam iudices) tantum eſſe in*
» *homine ſceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum*
» *ipſe cum rep. ſenſi, nunquam putaui: nequam*
» *eſſe hominem, & leuem, & falſa opinione, er-*
» *rore hominum, ab adoleſcentia commendatum*
» *ſciebam. etenim animus eius uultu, flagitia pa-*
» *rietibus tegebantur. ſed hæc obſtructio nec diu*
» *turna eſt, nec obducta ita, ut curioſis oculis per-*
» *ſpici non poſſit. uidebamus genus uitæ, deſi-*
» *diam, inertiam: incluſas eius libidines, qui pau*
» *lo propius acceſſerant, intuebantur. denique e-*
» *tiam ſermonis anſas dabat, quibus reconditos*
» *eius ſenſus tenere poſſemus. laudabat homo do-*
» *ctus philoſophos neſcio quos: neque eorum ta-*
» *men nomina poterat dicere: ſed eos tamen lau-*
» *dabat maxime, qui dicuntur præter ceteros eſſe*
» *auctores, & laudatores uoluptatis: cuius, &*
» *quo tempore, & quo modo, non quærebat: uer-*

» bum ipſum omnibus modis animi, & corporis
» deuorabat: eoſdemq́; præclare dicere aiebat, ſa-
» pientes omnia ſua cauſa facere, remp. capeſſere
» hominem bene ſanum non oportere, nihil eſſe
» præſtabilius otioſa uita, & plena, & conferta
» uoluptatibus: eos autem, qui dicerent dignitati
» eſſe ſeruiendum, reip. conſulendum, officij ra-
» tionem in omni uita, non commodi eſſe ducen-
» dam, ſubeunda pro patria pericula, uulnera ex-
» cipienda, mortem oppetendam, uaticinari atque
» inſanire dicebat.

Commentarius.

ALIENIS OPIBVS: Pompeius Magnus A. Gabinium, quem hic Cicero ſignificat, neque ſua uirtute, neque maiorum commendatione inſignem, ſuis opibus ad conſulatum produxit. INSOLITAM: quia luſtrorum ac ſtuprorum in tenebris diu latuerat. ſubitam autem poſt tenebras lucem oculi non ſuſtinẽt. et eſt præclara a mari ad rempublicam translatio: quã ita regere ac tueri debet conſul in periculo conſtitutam, ut gubernator nauem in mari fluctuantem. NOBILITATE IPSA: non quòd eſſet patricius Piſo, ſed quia maioribus ortus clariſſimis. nam nobiliſſimos homines etiam eos, qui plebeijs familijs nati erant, appellatos eſſe animaduerti. BLANDA CONCILIATRICVLA. ut ad conciliandum amorem aptæ ſunt blanditiæ, ſic ad opinionem hominum excitandam nobilitas ualet plurimum. EO NOMINE: nomen pro familia ueteres uſurpabant, ut ab exemplis

planum

planum fit: hic tamen pro cognomine dictum uidetur. ut cognomen Frugi, quo Pisones appellabantur, intellexerit potius Cicero, quàm Calpurniæ gentis nomen. quò spectant ea, quæ proxime sequuntur, uerba: Vt ingenerata familiæ frugalitas uideretur. præterea nostram sententiam confirmat illud in oratione in ipsum Pisonem: Quod minimum specimen in te ingenij, ingenij autem? imo ingenui hominis, ac liberi? qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen. quo in loco non pro familia, sed pro cognomine nomen esse positum, Pedianus interpres significat his uerbis. Tametsi hæc oratio inscribitur, in L. Pisonem: tamen non puto uos ignorare, hunc Pisonem ex ea familia esse, quæ Frugi appellata sit. & ideo dicit aspernari eum moribus nomen. FRVGALITAS: ob cognomen. sunt autem frugi homines, ut in re domestica, sic in republica continentes, & temperati, ideóq; præter ceteros iusti. Piso autem, qui publicam rem pessime curauit, degenerasse a suo cognomine uidetur. MATERNI GENERIS OBLITI: L. Piso matrem habuit, non Romanam, sed homine Gallo natam: qui cum Placentia consedisset; in eam ciuitatem ascitus, postea Romam uenit, & Pisoni Cæsonino, eius Pisonis filio, quem ab Heluetijs interfectum Cæsar scribit, filiam collocauit. hinc illa in Pisonem 91. O familiæ non dicam Calpurniæ, sed Caluentiæ, neque huius uerbis, ded Placentini municipij, neque paterni generis, sed brachatæ cognationis dedecus. hoc autem ideo dixit, quòd Piso ex materno genere cognatos haberet homines brachatos,

hoc est Gallos transalpinos, qui brachis utebantur. et in eadem oratione 93. O tenebræ, ò lutum, ò sordes, ò paterni generis oblite, materni uix memor. et in ea post reditum in senatu 207: Is non me, quanquam equidem non cognoram eum propter Pisonum affinitatem, quem longe hinc ab hoc genere cognatio materna transalpini sanguinis abstulisset, sed uos populumq; R. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, superciliоq; decepit. Is autem, qui patris huius Pisonis socer fuit, Caluentius est appellatus. Pedianus.

ORATIO.

» EX his assiduis eius quotidianisq; sermoni-
» bus, & quòd uidebam, quibus cum hominibus
» in interiore ædium parte uiueret, & quòd ita
» domus ipsa fumabat, ut multa eius sermonis in-
» dicia redoleret, statuebam sic, boni nihil ab illis
» nugis expectandũ, mali quidem certe nihil per-
» timescendum. sed ita est iudices. ut, si gladium
» paruo puero, aut si imbecillo seni, aut debili de-
» deris, ipse impetu suo nemini noceat; sin ad nu
» dum uel fortissimi uiri corpus accesserit, possit
» acie ipsa & ferri uiribus uulnerari: ita, cum ho
» minibus eneruatis, atque exanguibus consula-
» tus tanquam gladius esset datus; qui per se pun
» gere neminem unquam potuissent, hi, summi
» imperij nomine armati, remp. contrucidaue-
» runt: fœdus fecerunt cum tribuno pl. palam,
» ut ab eo prouincias acciperent, quas ipsi uellẽt;

exercitum,

» exercitum, & pecuniam, quantam uellent, ea
» lege, si ipsi prius tribuno pl. afflictam remp. tra
» didissent: id autem fœdus meo sanguine ictum
» sanciri posse dicebant. qua re patefacta, (ne-
» que enim dissimulari tantum scelus poterat, nec
» latere) promulgantur uno eodemq; tempore ro-
» gationes ab eodem tribuno de mea pernicie, &
» de prouincijs consulum nominatim.

Commentarius.

CVM TRIBVNO PL. P. Clodio. PROVINCIAS ACCIPERENT, QVAS IPSI VELLENT: non enim in eo legum ratio habita est: quia Gabinius Syriam accepit, cum ei iam Cilicia data esset: Piso autem Achaiã, Thessaliam, cunctam Græciam, quos populos Cæsar, eius gener, sua lege liberos esse iusserat. de quo sic in oratione pro domo sua 2 17: Quis prouinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilemq; Syriam, quis bellum pecatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constutam, ereptam ui ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad Prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumq; maculis notatissimo, L. Pisoni non ne nominatim populos liberos, multis S. C. etiam recenti lege soceri ipsius liberatos, uinctos, constrictos tradidisti? quo in loco manifestum in omnes

impressos

impreſſos libros irrepſit mendum. non enim, lege ſoceri legendum eſt, ſed, lege generi: quia C. Cæſar, Piſonis gener, in conſulatu eam legem tulerat. quod in oratione in Piſonem 87. declarant illa uerba. Obtinuiſti prouinciam conſularem finibus iјs, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. nam lege Cæſaris iuſtiſſima atque optima populi liberi plane & uere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem præter te, & collegam tuum putauit, omnis erat tibi Achaia, Theſſalia, Athenæ, cuncta Græcia addita. et in ea de prouincijs conſularibus 70: Emiſti a fœdiſſimo tribuno pl. tum in illo naufragio huius urbis, cum tu idem, qui gubernare debueras, euerteres; tum, inquam, emiſti grandi pecunia, ut tibi de pecunijs creditis ius in liberos populos contra S. C. et contra legem generi tui dicere liceret. PECVNIAM QVANTAM VELLENT: quam deinde cum iјs Clodius partitus eſt. unde infra 15. Omitto, inquit, gratulationes, epulas, partitionem ærarij. et pro domo ſua 217: & in Piſonem 87: AFFLICTAM REMPVBLICAM: conſulum præſidio nudatam, minimeq; ualentem.

ORATIO.

» HIC tum ſenatus ſolicitus, uos equites ex-
» citati, Italia cuncta permota, omnes denique o-
» mnium generum, atque ordinum ciues ſummæ
» reip. a conſulibus, atque a ſummo imperio pe-
» tendum eſſe auxilium arbitrabantur; cum illi ſo
» li eſſent, præter furioſum illum tribunum, duo

reip.

» reip. turbines, qui non modo præcipitanti pa-
» triæ non ſubuenirent, ſed etiam nimium tarde
» concidere mœrerent. flagitabatur ab his quoti-
» die cum querelis bonorum omnium, tum etiam
» precibus ſenatus, ut meam cauſam ſuſciperent,
» agerent aliquid, denique ad ſenatum referrent.
» hi non modo negando, ſed etiam irridendo, am
» pliſſimum quenque illius ordinis inſequeban-
» tur. hic ſubito, cum incredibilis in Capitolium
» multitudo ex tota urbe cunctaq; Italia conueniſ
» ſet, ueſtem mutandam omnes, meq; etiam omni
» ratione priuato conſilio (quoniam publicis duci
» bus reſp. careret) defendendum putarunt. erat
» eodem tempore ſenatus in æde Concordiæ, quod
» ipſum templum repræſentabat memoriam con-
» ſulatus mei, cum flens uniuerſus ordo cincinna
» tum conſulem orabat. nam alter ille horridus,
» & ſeuerus conſulto ſe domi continebat. qua
» tum ſuperbia cœnum illud ac labes, ampliſſimi
» ordinis preces, & clariſſimorum ciuium lacry-
» mas repudiauit? me ipſum ut contempſit helluo
« patriæ? nam quid ego, patrimonij, dicam?
» quod ille, cum quaſi quæſtum faceret, amiſit.
» cum ueniſſet ad ſenatum, uos inquam equites
» R. & omnes boni ueſte mutata, uos inquam
» pro meo capite ad pedes lenonis impuriſſi-
» mi proieciſtis, cum, ueſtris precibus a la-
» trone illo repudiatis, uir incredibili fide, ma-
» gnitudine animi, conſtantia, L. Mummius ad
ſenatum

» senatum de rep. retulit, senatusq; frequens ue-
» stem pro mea salute mutandam censuit.

Commentarius.

DE MEA PERNICIE, ET DE PROVINCIIS CONSVLVM NOMINATIM: *non, nominatim de mea pernicie, sed, nominatim de prouincijs consulum. nam lex Clodij, ut in Dione, Velleio, & epistola quadam ad Atticum legimus, Ciceronem non nominabat, sed in eos generaliter scripta erat, si qui ciues Romanos indicta causa condemnassent. in quo tamen praecipium Ciceronis factum notabatur, qui coniuratos sine populi iudicio damnauerat. prouincias autem consulum in ea lege nominatas esse, indicant illa, quae proxime recitauimus ex oratione pro domo sua.* IN AEDE CONCORDIAE: *qua in aede factum est Cicerone consule senatus consultum de coniuratis occidendis. ideo subijcit: Quod ipsum templum repraesentabat memoriam consulatus mei. qua de re in Philippica 5. 164. In hac, inquit, caella Concordiae, (ò dij immortales) in qua me consule salutares sententiae dictae sunt, quibus ad hanc diem uiximus, cum gladijs homines collocati stant.* CINCINNATVM CONSVLEM: *ad contemptum: quòd amplissimus ordo nequissimum consulem, qui sibi calamistro comam in cincinnos intorqueret, cum lacrymis oraret.* CONSVLTO SE DOMI CONTINEBAT: *dissimulat causam, qua Piso domo non exibat. non enim consulto se domi continuit, ut hic Cicero ad creandam inuidiam fingit; sed aduersa ualetudine impeditus: quod in Dionis historia*

legimus lib. 38. idemq́; ex oratione in ipſum 82. facile cognoſcitur. QVOD ILLE, CVM QVASI QVAESTVM FACERET, AMISIT: *ſalſe ſimul & acerbe. mirum enim, qui quaſi meretrix diuulgato corpore quæſtum faciat, eum patrimonium amittere. notat impudicitiam, & nequitiam* Gabinij. VOS INQVAM EQVITES ROMANI: *iteranda, ut opinor, dictio, uos: ut ſit: uos, uos inquam equites* Romani. *proxime uero, ubi eſt, uos inquam pro meo capite, abundare puto, inquam.*

ORATIO.

» O' *diem illum, iudices, funeſtum ſenatui bo*
» *niſq́; omnibus, reip. luctuoſum, mihi ad dome-*
» *ſticum mœrorem grauem, ad poſteritatis memo-*
» *riam glorioſum. quid enim quiſquam poteſt ex*
» *omni memoria ſumere illuſtrius, quàm pro uno*
» *ciue & bonos omnes priuato conſenſu, & uni-*
» *uerſum ſenatum publico conſilio mutaſſe ueſtẽ?*
» *quæ quidem tum mutatio non deprecationis cau*
» *ſa eſt facta, ſed luctus. quem enim deprecaren-*
» *tur, cum omnes eſſent ſordidati? cumq́; hoc ſatis*
» *eſſet ſigni eſſe improbum, qui mutata ueſte non*
» *eſſet? hac mutatione ueſtis facta, tanto in luctu*
» *ciuitatis, (omitto, quid ille tribunus, omnium*
» *rerum diuinarum humanarumq́; prædo, fece-*
» *rit, qui adeſſe nobiliſſimos adoleſcentes, hone-*
» *ſtiſſimos equites* R. *deprecatores ſalutis meæ, iuſ*
» *ſerit, eoſq́; operarum ſuarum gladijs, & lapi-*
» *dibus obiecerit: de conſulibus loquor, quorum*

fide

» fide resp. niti debuit) exanimatus euolat ex se-
» natu, non minus perturbato animo, atque uul-
» tu, quàm si ante annis paucis in creditorum cō-
» uentum incidisset: aduocat concionem: habet
» orationem talem consul, qualem nunquam Cati
» lina uictor habuisset: errare homines, si etiam
» tum senatum aliquid in rep. posse arbitraren-
» tur: equites uero R. daturos illius dies pœnas,
» quo me consule cum gladijs in cliuo Capitolino
» fuissent: uenisse tempus ijs, qui in timore fuis-
» sent, (coniuratos uidelicet dicebat) ulciscendi
» se. si dixisset hoc solum, omni supplicio esset di-
» gnus; nam oratio ipsa consulis perniciosa potest
» remp. labefactare: quid fecerit, uidete. L. La-
» miam, qui cum me ipsum pro summa familiari-
» tate, quæ mihi cum fratre, cum patre eius erat,
» unice diligebat, tum pro rep. uel mortem oppe-
» tere cupiebat, in concione relegauit, edixitq;,
» ut ab urbe abesset millia passuum ducenta, quòd
» esset ausus pro ciue, pro bene merito ciue, pro
» amico, pro rep. deprecari.

Commentarius.

L. MVMMIVS: *tribunus pl. qui deinde retulit ad senatum de reditu Ciceronis, ut est infra 18.* VESTEM MVTANDAM: *non modo senatui, ut hic Cicero uidetur significare, sed populo quoque Mummius persuasit, ut, tanquam in aliqua publica calamitate, pro salute Ciceronis uestem mutaret. Dion lib. 38.* BONOS OMNES: *hominum uiginti millia pro salute*

lute Ciceronis *uestem mutarunt.* RERVM DIVINARVM: *potissimum ob uiolata sacra* Bonæ *deæ. historia satis nota.* ADESSE: *cum legem perferre uellent. erat enim cōsuetudo, ut, ante quàm ferretur lex, prodirent, qui uellent, ad suadendum, aut dissuadendum. de quo satis multa diximus in lib. de comitijs.* GLADIIS ET LAPIDIBVS: *hac ipsa de re in oratione pro domo sua 224. his uerbis:* Cum *eos, qui in conuentu uirorum bonorum uerba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumq; aduocationem manibus, ferro, lapidibus discussisti, tum profecto ostendisti uim tibi maxime displicere.* IN CREDITORVM CONVENTVM: *æris alieni plurimum debuisse* Gabinium, *supra diximus 6:* ILLIVS DIES: *dies, hoc loco, nō, diei, legendum esse, admonet* Gellius *libro* IX. IN CLIVO CAPITOLINO: *circa templum* Concordiæ, *in cliuo* Capitolino, *cum in eo templo de coniuratis consul* Cicero *ad senatum retulisset, armati equites* R. *præsidij causa circumsteterant. de quibus in oratione 1. in* Catilinam *101:* Illi, *inquit, equites* R. *honestissimi atque optimi uiri, ceteriq; fortissimi ciues, qui circumstant senatum, quorum tu & frequentiam uidere, et studia perspicere, et uoces paulo ante exaudire potuisti. quorum ego uix abs te iamdiu manus ac tela cōtineo, eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ iampridem uastare studes, relinquentem usque ad portas prosequantur. et hac ipsa de re in ea post reditū in senatu 206: his uerbis.* In *concionem ascendit, ea quæ dixit, quæ, si eius uir* Catilina *reuixisset, dicere non esset ausus:*

nonarum

nonarum Dec. quæ me consulem fuissent, cliuiq; Capitolini pœnas ab equitibus R. esse repetiturum: neque solum id dixit, sed, quos ei commodum fuit, compellauit: L. uero Lamiam, equitem R. præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate, reip. pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire urbe iussit. quod autem de cliuo Capitolino, ut inique factum Gabinius accusabat, idem & M. Antonius Ciceroni multis post annis obiecit: in quem illa sunt in Philippica II. 163: At etiam ausus es, (quid autem est quod tu non audeas?) cliuum Capitolinum dicere me consule plenum seruorum armatorum fuisse. ut illa, credo, nefaria senatus consulta tum fierent, uim afferebam senatui. ò miserum, siue tibi illa nota non sunt, nihil enim boni nosti; siue sunt, qui apud tales uiros tam impudenter loquare. quis enim equites R. quis præter te adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se ciuem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in cliuo Capitolino non fuit? uere. quod enim Cicero tuendi senatus causa fecerat, id, quasi contra leges regio more commissum, Gabinius & Antonius accusarunt. quod autem dixit, ILLIVS DIES, intellige illum diem, quo senatus consultum de necandis cõiuratis, referente, Cicerone factum est. quanquã non illo tantum die cum gladijs in cliuo Capitolino equites R. fuisse, satis constat ex ijs uerbis, quæ de oratione I. in Catilinam recitauimus: quæ habita est aliquot diebus ante illum diem, quem hic Cicero significat.

Quid

QVID hoc homine facias? aut quò ciuem tã importunum, aut quò potius hostem tam sceleratum reserues? qui, ut omittam cetera, quæ sunt ei cum collega immani impuroq́; coniuncta atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem R. non ornatissimum, atque optimum uirum, non amicissimum reip. ciuem, non illo ipso tempore una cum senatu, & cum bonis omnibus casum amici reiq́; pub. lugentem, sed ciuem R. sine ullo iudicio aut edicto ex patria consul eiecerit. nihil acerbius socij Latini ferre soliti sunt, quàm, id quod perraro accidit, ex urbe exire a consulibus iuberi. atque illis tum erat reditus in suas ciuitates, ad suos lares familiares: & in illo communi incommodo nulla in quenquam propria ignominia nominatim cadebat. hoc uero quid est? exterminabit ciues R. edicto consul a suis dijs penatibus? expellet a patria? deliget quem uolet, dãnabit, atque eijciet nominatim? hic, si unquam uos eos, qui nunc estis in rep. fore putasset, si denique imaginem iudiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in ciuitate reliquum credidisset, unquam ausus esset senatum de rep. tollere, equitum R. preces aspernari, ciuium denique omnium, nouis, & inauditis edictis, ius, libertatemq́; peruertere?

Commentarius.

QVID HOC HOMINE FACIAS? *antiqua lo-*

cutio, huic nostro satis usitata: quam & a comicis usurpatam inuenimus. subaudiri uidetur, de. huic autẽ loco simillimus est ille ex primo accusationis: Quid hoc homine faciatis? aut quam ad spem tam perfidiosum, tam importunum animal reseruetis? SINE VLLO IVDICIO, AVT EDICTO: quo modo, sine edicto, cum infra pateat, edicto Gabinij pulsum esse Lamiam? Exterminabit, inquit, ciues R. edicto consul a suis dijs penatibus? et paulo ante edixisse Gabinium dixit, ut ab urbe abesset Lamia millia passuum ducenta. aut igitur pro, aut, legerem suo; ut ad grauiorem inuidiam excitandam dixerit, sine ullo iudicio magistratus, uel populi, suo edicto consul ciuem R. eiecit ex patria: aut omnino ipsam particulam, aut, quasi superuacaneam tollerem. de quo tamen ut antiqui libri consulantur, statuo. SOCII LATINI: L. Crassus, uir clarissimus, & orator summus, & Q. Mucius Scæuola in consulatu legem tulerunt, ut socij Latini, Romanæ ciuitatis iure priuati, suas in ciuitates redirent. quod ita socijs acerbum accidit, ut sociale bellum, quod per triennium aduersus Romanos ancipiti fortuna gestum est, hanc unam ob causam conflatum esse cõstet. de quo Appianus lib. I. Cicero in Bruto, & lib. II. de oratore, Pedianus in commentario orationis pro Scauro, alij. SOCII LATINI: dicebant ueteres, socij Latini, et, socij & Latini, cum tamen de solis Latinis intelligerent. exempla sunt & apud hunc nostrum in oratione pro Balbo, 59: & apud Liuium quamplurima. ID QVOD PERRARO ACCIDIT: ego, semel tantum

tum accidiſſe L. Craſſo & Q. Scæuola cos. legi. A' CONSVLIBVS: uel ipſos, quos iam nominauit, conſules ſignificat, qui de redigendis in ſuas ciuitates socijs legem tulerunt, uel, a conſulibus, generaliter dixit, quòd conſules, qui ſummus erat magiſtratus, exire ſocios ex urbe iuſſiſſent. EOS, QVI NVNC ESTIS: magna præditos auctoritate, & cum poteſtate iudicandi. ſperauit enim fore, ut boni tacerent, improbi dominarentur. IMAGINEM IVDICIORVM: ſi iudicia, aut omnino imaginem aut ſimulacrum ullum iudiciorum fore credidiſſet; in rempublicam non tam nefarie peccaſſet. peccauit autem, quia credidit, extinctis iudicijs, pœnam delinquentibus nullam futuram.

ORATIO.

» ETSI me attentiſſimis animis ſumma cum
» benignitate auditis iudices: tamen uereor, ne
» quis forte ueſtrum miretur, quid hæc mea ora-
» tio tam lõga, ac tam alte repetita uelit, aut quid
» ad P. Sextij cauſam, eorum, qui ante huius tri-
» bunatum remp. uexarunt, delicta pertineant.
» mihi autem hoc propoſitum eſt oſtendere, omnia
» conſilia P. Sextij, mentemq; totius tribunatus
» hanc fuiſſe, ut afflictæ, & perditæ reip. quan-
» tum poſſet, mederetur. ac ſi in exponendis uul-
» neribus illis de me ipſo plura dicere uidebor,
» ignoſcitote. nam & illam meam cladem uos, et
» omnes boni maximum eſſe reip. uulnus iudica-
» ſtis: & P. Sextius eſt reus non ſuo, ſed meo no-

» mine: qui cum omnem uim ſui tribunatus in
» mea ſalute conſumpſerit, neceſſe eſt meam cau-
» ſam præteriti temporis cum huius præſenti de-
» fenſione eſſe coniunctam. Erat igitur in luctu
» ſenatus: ſqualebat ciuitas, publico conſilio mu-
» tata ueſte: nullum erat Italiæ municipium, nul
» la colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocie-
» tas uectigalium, nullum collegium, aut conci-
» lium, aut omnino aliquod commune conſilium,
» quod tum non honorificentiſſime decreuiſſet de
» mea ſalute: cum ſubito edicunt duo conſules, ut
» ad ſuum ueſtitum ſenatores redirent. quis un-
» quam conſul ſenatum ipſius decretis parere pro
» hibuit? quis tyrannus miſeros lugere uetuit?
» parum'ne eſt Piſo, (ut omittã Gabinium) quòd
» tantum homines fefelliſti, ut negligeres aucto-
» ritatem ſenatus? optimi cuiuſque conſilia con-
» temneres? remp. proderes? conſulare nomen af-
» fligeres? etiam'ne edicere audeas, ne mœrerent
» homines meam, ſuam, reip. calamitatem? ne'ue
» hunc ſuum dolorem ueſte mutata ſignificarent?
» ſiue illa ueſtis mutatio ad luctum ipſorum, ſiue
» ad deprecandum ualebat, quis unquam tam cru
» delis fuit, qui prohiberet quenquam aut ſibi
» mœrere, aut ceteris ſupplicare?

Commentarius.

IVS LIBERTATEMQVE: ius & libertatem Gabinius eripuit ciuibus, cum eos, ſuum dolorem ueſte mutata ſignificantes, ad ueſtitum, quem depoſuerant,

rediri

redire iussit. ANTE HVIVS TRIBVNATVM: quia Gabinius anno ante, quàm Sextius tribunus pl. fuit, consulatum gessit. ILLAM MEAM CLADEM: iniuriam iniquissima Clodij lege illatam. NON SVO, SED MEO NOMINE: non quòd ipse deliquerit, sed quòd me inique pulsum restituerit. NECESSE EST MEAM CAVSAM &c. necesse, inquit, est, cum Sextium defendo, de me ipso dicere: quia & multas defensionis meæ partes ab illius tribunatu cogor petere; & tribunatus in mea salute totus est consumptus. REVS NON SVO, SED MEO NOMINE: accusatur enim a meis inimicis, non quòd ipse contra leges aliquid commiserit, sed quòd in tribunatu de mea salute laborarit. MVNICIPIVM: inter municipium, coloniam, & præfecturam hoc interest, quòd municipium suffragij ferendi potestatem habet, et suis legibus uiuit: colonia suffragij ius non habet, & Romanis legibus utitur: præfectura suffragij iure caret, & Romanas leges obseruat. SOCIETAS VECTIGALIVM: societates eorum, qui uectigalia redimebant, equitum R. omnes erant. COLLEGIVM: de collegijs paulo infra dicemus. CONCILIVM: conuentus hominum, ad aliquid agendum institutus.

ORATIO.

» QVID? sua sponte homines in amicorum
» periculis uestitum mutare non solent? pro te ip-
» so Piso nemo ne mutauit? ne isti quidem, quos le
» gatos, non modo nullo S. C. sed etiam repu-
» gnante senatu, tute tibi legasti? ergo hominis

» desperati & proditoris reip. casum lugebunt
» fortasse, qui uolent: ciuis florentissimi beneuo-
» lentia bonorum, & optime de salute patriæ me
» riti periculum coniunctum cum periculo ciui-
» tatis lugere senatui non licebit? iidem consules,
» si appellandi sunt consules, quos, nemo est, qui
» non modo ex memoria, sed ex fastis euellendos
» non putet; pacto iam fœdere prouinciarum, pro
» ducti in circo Flaminio in concionem ab illa fu-
» ria, ac peste patriæ maximo cum gemitu uestro,
» omnia, quæ tum contra me, contráq; remp. di-
» xerant, uoce ac sententia sua comprobauerunt.
» iisdem consulibus sedentibus, atque inspectan-
» tibus, lata lex est, ne auspicia ualerent, ne quis
» obnunciaret, ne quis legi intercederet, ut om-
» nibus festis diebus legem ferri liceret, ut lex
» Aelia, lex Fusia ne ualeret. qua una rogatione,
» quis est, qui non intelligat, uniuersam remp.
» esse deletam? iisdem consulibus inspectantibus
» seruorum delectus habebatur pro tribunali Au-
» relio, nomine collegiorum, cum uicatim homi
» nes conscriberentur, decuriarentur ad uim,
» ad manus, ad cædem, ad direptionem incita-
» rentur.

Commentarius.

AD LVCTVM IPSORVM: *siue, inquit uestem mutauerant, ut meam pariter & suam lugerent calamitatem, siue ut meam salutem deprecarentur; neutram ob causam facere id, quod fecisti, æquum fuit:*

cum nemo unquam tam crudelis fuerit, qui prohiberet quenquam aut mœrere in ſuo dolore, aut ceteris in amici periculo ſupplicare. PRO TE IPSO: apoſtrophe ad Piſonem abſentem. nam hoc tempore Macedoniam proconſulari imperio adminiſtrabat. quod ſignificant illa uerba 24. cum ſciat, illa duo reip. pene fata, Gabinium, & Piſonem, alterum haurire quotidie ex pacatiſſimis atque opulentiſſimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri. & quæ ſequuntur. ut illam rationem omittam; quòd hæc oratio pro Sextio habita eſt Marcellino & Philippo cos. Piſo autem ſequenti anno, Pompeio & Craſſo cos. rediјt è prouincia: quod in argumento orationis in ipſum Pedianus probat. Apparet autem in hoc loco, Piſonem ante conſulatum reum fuiſſe: quo crimine, incertum eſt. loquitur enim Cicero de ijs, quorum in periculis amici ueſtitum mutare ſolent. NVLLO S.C. cum antea, qui in prouincias ibant, legatos, quos ſecũ adducerent, a ſenatu petere conſueſſent: quam conſuetudinem primus neglexit P. Vatinius, & poſt eum anno proximo Piſo & Gabinius legis, ut opinor, Clodiæ priuilegio. ſunt enim in ea in Vatinium 36. hæc uerba. Quis legatos unquam audiuit ſine S.C? ante te nemo, poſt continuo fecit idem in duobus prodigijs reipublicæ Clodius. idem in hac ipſa pro Sextio 18. ſignificatur. Quis, inquit, prouinciam, quis pecuniam, quis legationem ab ſenatu petebat? HOMINIS DESPERATI: qui ut recte agat, aut ſentiat, ſperari non poteſt. eodem ſenſu dicebant, homo perditus: quaſi, qui

rectam mentem prorſus amiſiſſet. LVGEBVNT FORTASSE: addidit, fortaſſe, ut dubitari poſſe indicet, an aliquis omnino in hominis deſperati & proditoris reipublicæ caſu lacrymas daturus ſit. EX FASTIS: libris, in quibus conſulum nomina ſcribebantur. ad Atticum lib. IIII. 59: PACTO IAM FOEDERE PROVINCIARVM: ut prouincias acciperet a Clodio tribuno pl. quas uellent, ea lege, ſi ipſi prius ei permitterent, ut, quæ uellet, in remp. perficeret, hoc eſt ut leges reipublicæ pernicioſiſſimas perferre poſſet. 8. CIRCO FLAMINIO: tres erant Romæ circi, Maximus, Flaminius, qui & Appollinaris dictus eſt; item circus Neronis. TVM CONTRA ME &c. confert, opinor, in duos conſules, quod ad unum Gabinium pertinebat. a quo conſule talem orationem habitam eſſe, iam dixit, qualem nunquam Catilina uictor habuiſſet. ſic infra, quod unius erat, utrique conſuli adſcripſit. Cum, inquit, equeſter ordo a conſulibus citaretur. LATA LEX EST: quatuor leges reip. pernicioſas tulit P. Clodius in tribunatu pl. de annona, ut populo frumentum, quod antea ſemiſſibus & trientibus dabatur, gratis daretur: alteram, ut collegia reſtituerentur: tertiam, ut infirma cẽſorum poteſtas eſſet: quartam hanc, de qua hic Cicero loquitur. uide infra 15: in Piſonem 81: Pedianum 74: Dionem lib. 38. NE AVSPICIA VALERENT: ſignificat Dio lib. 38. auſpiciorum duo fuiſſe genera, unum ſine obnunciatione, alterum cum obnunciatione. utroque genere poteſtas agendi cum populo

pulo tollebatur: primo, uel si nulla omnino signa de cœlo monstrarentur, nec obnunciaretur quidquam: altero, cum, cœlesti aliquo signo uiso, quod publicam calamitatem portendere uideretur, obnunciaret is, qui auspicabatur, ei, qui agere cum populo uellet. utrunque genus hic attigit Cicero, cum ait, Ne auspicia ualerent, ne quis obnunciaret. NE QVIS LEGI INTERCEDERET: hoc erat, tribuniciam potestatem tollere. nam nouem tribunis pl. legem ferentibus unius obsistebat intercessio. sed quia senatus causa ius intercedendi comparatum erat, ut esset quo tribuniciæ rogationes impediri possent: Clodius, optimatibus infensus, amator nouitatis, liberam & solutam in ferenda lege tribunorum potestatem esse noluit. itaque intercessionem lege lata sustulit, non tamen omnem intercessionem, sed tantum cum intercederetur legi. nam præterea & senatus consultis, & iudicijs tribuni pl. intercedebant. in quo ius tribunicium imminui Clodius noluit: quia totum ad impediendam senatus & optimatum uoluntatem pertinebat. OMNIBVS FESTIS: non dubito, quin fastis, legẽdum sit. nam, cum diebus fastis omnibus quidem lege agere, non omnibus tamen cum populo agere liceret: Clodius fastos omnes comitiales esse iussit, hoc est, ut, quod quibusdam fastis licebat, id omnibus liceret. item in ea de prouincijs consularibus 78: Vobis, inquit, statuendum, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de cœlo seruari, obnunciari, intercedi licere.

LEX

LEX AELIA ET FVSIA NE VALERET: *dicit idem, quod proxime. nam lex Aelia & Fusia de auspicijs & obnunciatione erat. sed legem nominat, ut inuidiam in Clodium augeat* 75. NOMINE COLLEGIORVM: *collegia, hoc est infimorum hominum, certas artes pariter exercentium, conuentus, iam inde a Numa rege esse instituta, in Plinij naturali historia, et in Plutarcho scriptum est. postea, cum horum collegiorum numerus esset auctus; omnia, præter pauca atque certa, ut fabrorum fictorumq;, quæ ciuitatis utilitas desiderabat, pluribus legibus sublata sunt, neque solum legibus, sed etiam senatus consultis, ut L. Cæcilio Q. Marcio cos. nec enim hominum humilium coitiones in ciuitate satis tutæ uidebantur. Clodius autem, ut inopem plebem, quæ paruo negotio ad facinus impellitur, sibi conciliaret, utpote qui nouitatem & uim meditaretur; collegia non solum uetera restituit, sed etiam noua innumerabilia constituit. de quo & in hac ipsa oratione infra, & in Pisonem Cicero meminit. præterea Dio libro 38. Pedianus in commentario Cornelianæ. Hæc autem collegia non è solis peregrinis, aut è seruis, sed è peregrinis, qui postea ciues fiebant; è nouis ciuibus, ex ueteribus Romanis inopia laborantibus, è seruis constabant. est enim ridiculum, eos putare fuisse peregrinos, quorum patres & maiores multis ante annis artem aliquam sedentariam administrassent. peregrini quidem & erant, & dicebantur, ante quàm essent censi: sed cum Romæ domiciliũ iam per aliquot annos habuissent, professi apud præto*

rem,

rem, ciuium Romanorum iura consequebantur; & uel easdem, quas antea, artes administrabant, uel in militiam proficiscebantur. in qua cum nonnulli fortem fidelemq; operam reipublicæ nauassent; equestris loci dignitatem, si modo HS quadringenta millia possiderent, consequebantur, uel tribuni militum fiebant: ex quo postea tribuni pl. facile creabantur: unde ad alios magistratus erat ascensus. Romanos autem ciues, alios magistratibus, alios militiæ, alios mechanicis artibus operam dedisse, facile mihi & Plinius persuadet, qui de collegijs ærariorum, fabrum, & figulorum a Numa rege institutis mentionem facit; & L. Florus idem aperte demonstrat: cuius hæc sunt uerba: A Ser. Tullio rege populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, decurijs atque collegijs distributus: summaq; regis solertia ita est ordinata respublica, ut omnia patrimonij, dignitatis, ætatis, artium, officiorumq; discrimina in tabulas referrentur, ac si maxima ciuitas minimæ domus diligentia contineretur. Collegia, nominat, & artes: quæ duæ dictiones manifesto declarant, contra quàm Dionysius Halicarnasseus quodam in loco affirmat, artes illas, quæ in officinis tractantur, etiam ab ijs, qui multis ante annis iure ciuiũ Romanorum uterentur, esse cultas. hoc & Cicero demonstrat in oratione pro domo sua 228. ait enim sic: Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani, (quoniam plebi quoque urbanæ maiores cõuenticula, & quasi concilia quædam esse uoluerunt) qui non amplissime non modo de salute mea, sed etiam de

de dignitate decreuerint. Praeterea libro 6. epist. ad Att. 87: iudicem esse Romae significat Turpionem sutorium. quid autem? Pedianus, qui fuit antiquitatum Romanarum bene peritus, nonne in orationis pro Milone commentario & concionem & populum nominat, cum de ijs, qui mechanicas artes tractarent, manifeste loquatur? nam cum exponit illud, Contra hesternam concionem illam; subiungit haec: Idem T. Munatius Plancus, ut saepe diximus, post audita & obsignata testium uerba, dimissosq; interim iudices, uocata concione cohortatus erat populum, ut clausis tabernis postero die ad iudicium adesset, nec pateretur elabi Milonem. Erant igitur opificum collegia ex quatuor hominum generibus, è seruis, ex inopi ueterum ciuium Romanorum plebe, ex nouis ciuibus, ex ijs, qui cum proxime in urbem uenissent, censi nondum erat. sed illa, quae P. Clodius restituit, qui etiam, ut ait Cicero in Pisonem, noua quaedam è seruitiorum faece constituit, Dio historiae suae lib. 34. τὰ ἑταιρικὰ κολλύγια nominat: quòd nihil aliud essent, quàm opificum sodalitates: quales Venetijs uidemus esse quamplurimas. quod etsi ita sit: ad aliam tamen sententiam conuertendum est illud, quod in libro de senectute ex persona Catonis Cicero pronũciat: Sodalitates paulo ante me Quaestorem constitutae sunt. non enim de collegijs opificum est intelligendum, sed de sodalitatibus honestorum ciuium, animi causa constitutis. et quemadmodum sodalitates, item collegia non semper de artificum coetibus dicuntur. non enim, quod libro II. ad

Quintum

Quintum fratrem ſcriptum eſt, M. Furium Flaccum, equitem Romanum, Capitolini & Mercuriales de colle gio eiecerunt; ſic exponendum eſt, ut de collegio eorũ, qui mechanicas artes exercerent, ſed de collegio aliquo ſacerdotum eiectum eſſe Flaccum intelligamus. non e- nim ſuſpicari aliter poſſumus; cum eques Romanus eſ- ſet; artes autem quæſtuariæ ab infima plebe tractaren tur, argentaria tamen excepta; quam a Q. Cæcilio, equite Romano, Pomponij Attici auunculo, eſſe admi- niſtratam, libro 1. ad Atticum Cicero ſignificat: ſi mo do fœnerator, & argentarius idem fuit. erat igitur in ter quæſtuarias artes paulo honeſtior, uel, ut dicam ue rius, paulo minus turpis argentaria: cui tamen ope- ram dare, probro ducebatur. itaque Octauio, qui po- ſtea eſt Auguſtus appellatus, auum argentarium M. Antonius & Caſſius Parmenſis exprobrare ſoliti ſunt. PRO TRIBVNALI AVRELIO: in tribunali Au- relio. nam, pro, & ante ſignificat, & in: ante, ut in Philippica II. Haſta poſita pro æde Iouis Statoris: In, ut apud Salluſtium in Iugurthino: Numidæ pro muris dies nocteſq; agitare, male dicere Romanis. Feſtus e- tiam ueteres ita locutos auctor eſt: ait enim ſic: Pro ſi- gnificat in, ut pro Roſtris, pro æde, pro tribunali. quòd ſi quis, cur in hoc loco, pro, potius pro in accipiã, quàm pro ante, cauſam quærit: illa fuit, quòd in oratione poſt reditum ad Quirites eadem de re ſic eſt ſcriptum: Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conſcri bi, centuriariq; uidiſſem. et pro domo ſua 224. Cum in tribunali Aurelio conſcribebas palam non modo li- beros,

beros, sed etiam seruos ex omnibus uicis concitatos. fuit autem hoc tribunal in foro: quod ex oratione cognouimus in Pisonem: in qua hæc notauimus 84. Cum seruorum delectus haberetur in foro, arma in templum Castoris luce & palam comportarentur. VICATIM: quòd per uicos facinorosum quenque legeret. DECVRIARET: loquitur de ijs, qui collegiorum nomine uicatim conscribebantur. nam decuriare commune uerbum est de ijs, qui quamlibet ob causam ita congregantur, ut eorum ordo quidam & descriptio sit. et quanquam, cum decuria, uel decuriare dicitur, certus numerus, hoc est decem, significari uidetur: de plurimis tamen & hic a Cicerone, & alibi cum ab ipso tum ab alijs usurpatum esse constat. dixit igitur, decuriarentur, pro, in collegia conscriberentur, in ordines cogerentur. sic in oratione pro domo sua: Cum desperatis ducibus decuriatos ac descriptos haberes exercitus perditorum. libro autem II. ad Quintum fratrem, cum non de his collegijs, sed de ambitiosa hominũ coitione intelligat, Eodem, inquit, die senatus consultum factũ est, ut sodalitates decuriatiq; discederent.

ORATIO.

» IISDEM consulibus arma in templum Ca-
» storis palam comportabantur; gradus eiusdem
» templi tollebantur; armati homines forum, &
» conciones tenebant; cædes, lapidationes fiebãt;
» nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus;
» unus omnem omnium potestatem armis, & la-
» trocinijs possidebat, non aliqua ui sua, sed cum
duos

» duos consules a rep. prouinciarum fœdere re-
» traxisset: insultabat, dominabatur, aliјs pollice-
» batur, terrore, ac metu multos, plures etiam spe,
» & promissis tenebat. quæ cum essent eiusmodi
» iudices; cum senatus duces nullos, ac pro duci-
» bus proditores, aut potius apertos hostes habe-
» ret; equester ordo reus a consulibus citaretur;
» Italiæ totius auctoritas repudiaretur; aliј no-
» minatim relegarentur; aliј metu, ac periculo
» terrerentur; arma essent in templis, armati in
» foro; eaq́; non silentio consulum dissimularen-
» tur, sed & uoce, et sententia comprobarentur;
» cum omnes urbem nondum excisam, & euer-
» sam, sed iam captam, atque oppressam uidere-
» mus: tamen his tantis malis, tanto bonorum stu
» dio iudices restitissemus: sed me aliј metus, at-
» que aliæ curæ, suspicionesq́; mouerunt. expo-
» nam enim hodierno die iudices omnem ratio-
» nem facti, & consiliј mei; neque huic uestro tan
» to studio audiendi, neque uero huic tantæ mul-
» titudini, quanta mea memoria nunquam ullo in
» iudicio fuit, deero. Nam si ego in causa tam bo-
» na, tanto studio senatus, consensu tam incredi-
» bili bonorum omnium, tam parato, tota deni-
» que Italia ad omnem contentionem expedita,
» cessi tribuni pl. despicatissimi hominis, furori,
» contemptissimorum consulum leuitatem, auda-
» ciamq́; pertimui: nimium me timidum, nullius
» animi, nullius consiliј fuisse confiteor.

Commen-

Commentarius.

IN TEMPLVM CASTORIS: *hinc apparet, leges in templis latas esse. nam in Castoris templum propterea comportabantur arma, ut legem Clodius, si quis intercedere aut impedire uellet, ui perferret. cognoscitur maxime ex ea pro domo sua 224. 235. in Pisonem 81: 84:* REVS A CONSVLIBVS CITARETVR: *significat illud, quod in concione Gabinius consul dixerat: Equites R. daturos illius dies pœnas, quo Cicerone consule cum gladijs in cliuo Capitolino fuissent. REVS igitur, præclarissimi facti.* ITALIAE TOTIVS: *quæ meam causam suis decretis susceperat.* NOMINATIM RELEGARENTVR: *patet L. Lamiam significari.* IN TEMPLIS: *de templo Castoris proxime dixit.* ALII METVS, ALIAE CVRAE: *quæ sunt hæc? illa, de quibus II: quod Clodius ea, quæ contra Ciceronem faceret, se facere auctoribus Pompeio, Crasso, Cæsare, in concionibus clamabat. qui cum tacerent, confiteri uidebantur. his igitur, inquit, cessi, non, homini despicatissimo, Clodio, non, contemptissimis consulibus, Pisoni & Gabinio.* AD OMNEM CONTENTIONEM EXPEDITA: *quod ex decretis poterat intelligi.*

ORATIO.

» QVID *enim simile fuit in Q. Metello? »cuius causam, etsi omnes boni probabant, tamen »neque senatus publice, neque ullus ordo pro»prie, neque suis decretis Italia tota susceperat. »ad suam enim magis quandam ille gloriã quàm*

» ad perſpicuam ſalutem reip. ſpectarat, cũ unus
» in legem per uim latam iurare noluerat: deni-
» que uidebatur ea conditione tam fortis fuiſſe, ut
» cum patriæ caritate conſtantiæ gloriam commu
» taret. erat autem ei res cum exercitu C. Marij
» inuicto: habebat inimicum C. Marium, conſer-
» uatorem patriæ, ſextum iam illum conſulatum
» gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tri
» buno pl. uigilante homine, & in cauſa populari
» ſi non moderate, at certe populariter abſtinen-
» terq; uerſato. ceſſit; ne aut uictus a fortibus ui-
» ris cum dedecore caderet, aut uictor multis &
» fortibus ciuibus remp. orbaret. meam cauſam
» ſenatus palam, equeſter ordo acerrime, cuncta
» Italia publice, omnes boni proprie enixeq; ſu-
» ſceperant. eas res geſſeram, quarum non unus
» auctor, ſed dux omnium uoluntatis fuiſſem,
» quæq; non modo ad ſingularem meam gloriam,
» ſed ad ſalutem communem omnium ciuium, &
» prope gentium pertinerent; ea conditione geſ-
» ſeram, ut meum factum ſemper omnes præſta-
» re tueriq; deberent. erat autem mihi contentio
» non cum uictore exercitu, ſed cum operis condu
» ctis, & ad diripiendam urbem concitatis. ha-
» bebam inimicum non C. Marium, terrorem ho
» ſtium, ſpem, ſubſidiumq; patriæ, ſed duo impor
» tuna prodigia, quos egeſtas, quos æris alieni ma
» gnitudo, quos leuitas, quos improbitas tribuno
» pl. conſtrictos addixerat.

f Quid

Commentarius.

QVID ENIM SIMILE FVIT IN Q. METELLO? *discedendum, inquit, fuit* Q. *Metello illi Numidico : quòd eius causam non senatus publice susceperat : quòd ei res esset cum exercitu* C. *Marij inuicto ; cum ipso* C. *Mario, conseruatore patriæ, sextum consule, cum* L. *Saturnino iterum tribuno pl. homine uigilante: quòd, si pugnare uellet, aut ipsius interitum ex inimicorum uictoria, aut, si ipse uinceret, magnam reip. calamitatem è fortissimorum uirorum cæde prospiceret. mea ratio fuit alia. cum enim & meam causam senatus, equester ordo, cuncta* Italia *publice suscepisset ; & mihi res esset, non cum* C. *Mario, sed cum duobus contemptissimis consulibus, non cum* L. *Saturnino, sed cum tribuno pl.* P. *Clodio, omnium hominum nequissimo atque turpissimo; quos homines si occiderem, nemo neque meum factum reprehenderet, neque illorum morte mœreret: hæc cum ita essent, ualde me timidum, atque imprudentem confiterer fuisse, si horum hominum metu discessissem. cur igitur cessi? mouerunt me illa, quæ de* Pompeio, Crasso, Cæsare Clodius *prædicabat: quæ illi tacendo cõfiteri uidebantur.* NEQVE VLLVS ORDO: *non modo equester, qui meam causam suscepit, sed nullus omnino.* SALVTEM REIP. *non enim in eo seruabatur respublica, si unus* Metellus *in legem, quam* Saturninus Mario *gratificans per uim ferret, iurare nollet. nihilo enim minus, ipso non iurante, lata lex est.* Appianus *lib. 1.* Plutarchus *in* Mario. VT CVM PATRIAE CA-

RITATE:

RITATE: *patriæ caritas postulat, ut ab ea ne discedamus. at Metellus uoluntarium in exilium abijt; quia suam gloriam pluris, quàm patriæ caritatem, fecit po terat enim aliquis obijcere. magna laus a Metello debetur, qui de patria maluit, quàm de sententia, decedere. uerum, inquit Cicero, cum aspectu patriæ carissimo se priuauit, constantiæ laudem quæsiuit, patriæq́; amissionem gloriæ fructu compensare uisus est. cessit igitur Metellus, non quòd in eo sitam esse reipublicæ salutem intelligeret, sed quòd ei carior constantiæ glo ria, quàm aspectus patriæ, fuit.* INVICTO: *semper enim Marius ex hostibus reipublicæ uictoriam retulerat, Numidis, Germanis, Italis. Plutarchus, Velleius, Appianus.* INIMICVM C. MARIVM: *iam inde a bello Iugurthino: cuius gloriam, multis præclaris factis Metello debitam, Marius intercepit. nam cum senatus Numidiam Metello, in qua bellum iam gerebat, decreuisset; Marius consul designatus effecit, ut eam sibi prouinciam populus mandaret; cum Metellum, ho minem inanem, imperio nimis gaudentem, bellum de industria ducere criminaretur. erat autem in mandan da prouincia maior populi potestas, quàm senatus.* CONSERVATOREM PATRIAE: *in eo potissimū, quòd innumerabiles Cimbrorum Teutonumq́; copias cecidit. 29: de legibus quoque lib. 11. 170. duos ex Arpinati municipio reipublicæ conseruatores a Cn. Pompeio uocatos significat, ipsum, et C. Marium. sunt etiam in epitome Liuij hæc uerba: Primores ciuitates, qui aliquantulum ut nouo homini ad tantos honores*

euecto inuiderant, conseruatam ab eo rempublicam fatebantur. SEXTVM ILLVM CONSVLATVM: oppressis Glaucia & Saturnino insignem. primo consulatu Iugurtham debellauit: secundi primo die, idest calendis Ianuarij, de eo triumphans urbem ingressus est: tertium in apparatu belli Cimbrici consumpsit: quarto trãs alpes circa aquas Sextias cũ Cimbris, quæ Germanorum gens fuit, prospera fortuna conflixit: quinto citra alpes in campis Raudis eosdem uicit: sexto Glauciam prætorem, & Saturninum tribunum pl. perniciem reipublicæ molientes, occidit: septimo paucis post, quàm inierat, diebus uita decessit. SATVRNINO: Metelli inimico; quòd ab eo censore notatus erat: ut infra 26. et Appianus lib. 1. fuit è gente Appuleia, homo seditiosus: ideo Clodius Appuleia uocatur in epistola quadã ad Atticum, ob ingenij similitudinem: muliebri autem genere potius, quàm uirili, ob mollitiem et libidines. Plutarchus, Appianus, Velleius, epitome Liuiana. IN CAVSA POPVLARI: quia legem agrariam ferebat. SI NON MODERATE: quòd A. Numium, tribunatum petentem, & C. Memmium, consulatus candidatum, Glauciæ competitorem, occidendos curauerat. Plutarchus, epitome Liuij, Appianus, Cicero in IIII. in Catilinam 118; Florus. POPVLARITER: populi cum gratia: quia nihil omisit, ut populi commodo consuleret. ABSTINENTERQVE: hoc uerbo usus est, ut Saturninum, etsi non moderatum, tamen præ P. Clodio tolerabilem fuisse demonstret. non enim ille, ut Clodius, alieni appetens

petens

petens, non testamentarius, non latro, non (ut hoc etiã ad libidines referatur) sororis adulter, stuprorum sacerdos. AD SALVTEM COMMVNEM: cum Metellus ad suam magis gloriam, quàm ad salutem reipublicæ, spectasset. OMNES PRAESTARE: quòd eas res ex omnium uoluntate gessissem. præstare alienum factum dicitur is, qui alieni facti defensionem suscipit. præstare autem debet is, qui, ut fieret, auctor fuit. ideo se non unum earum rerum auctorem, sed ducem alienæ uoluntatis dixit fuisse. EGESTAS, AERIS ALIENI MAGNITVDO: hæc ad Gabinium spectare facile cognoscet is, qui, quæ supra dicta sunt, meminerit.

ORATIO.

» NEC mihi res erat cum Saturnino, qui,
» quòd a se quæstore Ostiensi per ignominiam ad
» principem & senatus & ciuitatis M. Scaurum
» rem frumentariam translatam sciebat, dolorem
» suum magna cõtentione animi persequebatur;
» sed cum scurrarum locupletum scorto, cum soro-
» ris adultero, cum stuprorum sacerdote, cum ue-
» nefico, cum testamentario, cum sicario, cum la-
» trone. quos homines si, id quod facile factu fuit,
» & quod fieri debuit, quodq; a me optimi et for
» tissimi ciues flagitabant, ui armisq; superassem:
» non uerebar, ne quis aut uim ui repulsam repre
» henderet, aut perditorum ciuium, uel potius do
» mesticorum hostium morte mœreret. sed me illa
» mouerunt. omnibus in concionibus illa furia

» clamabat, se, quæ faceret contra salutem meam,
» facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo uiro, mi-
» hiq; & nunc, et, quoad licuit, amicissimo. M.
» Crassus, quocum mihi erant omnes amicitiæ ne-
» cessitudines, uir fortissimus, ab eadem illa peste
» infestissimus esse meis fortunis prædicabatur.
» C. Cæsar, qui a me nullo meo merito alienus es-
» se debebat, inimicissimus esse meæ saluti ab eo-
» dem quotidianis concionibus dicebatur. his se
» tribus auctoribus in consilijs capiendis, adiuto-
» ribus in re gerenda esse usurum dicebat. ex qui-
» bus unum habere exercitum maximum in Ita-
» lia, duos, qui priuati tum essent, & præesse, &
» parare, si uellent, exercitum posse, idq; factu-
» ros esse, dicebat. nec mihi ille iudicium populi,
» nec legitimam aliquam contentionem, nec disce
» ptationem, aut causæ dictionem, sed uim, arma,
» exercitus, imperatores, castra denunciabat. quid
» ergo? inimici oratio, uana præsertim, tam im-
» probe in clarissimos uiros coniecta, me mouit?
» me uero non mouit illius oratio, sed eorum taci-
» turnitas, in quos illa oratio tam improba con-
» ferebatur.

Commentarius.

LEVITAS, ad eundem refero, ob unguenta, cincinnos, choreas. 6: 83: IMPROBITAS: de Pisone dictum: quem sceleratum, audacem, crudelem appellauit 7. QVAESTORE OSTIENSI: recitanda sunt, quæ in oratione legimus de aruspicum respon-

ſis 254. pertinent enim ad hunc locum. Saturninum, inquit, quòd in annonæ caritate quæſtorem a ſua frumentaria procuratione ſenatus amouit, eiq́; rei M. Scaurum præfecit, ſcimus dolore factum eſſe popularem. apparet ex utroque loco, eum, cui quæſtura Oſtienſis obtigiſſet, rei frumentariæ præfuiſſe: propterea quòd, cum frumenta nauibus importarentur, omne nauigiorum genus, quibus ad urbem curſus eſſet, portus excipiebat Oſtienſis. ideo in oratione pro Muræna 128. huic prouinciæ, cum ſortitio fieret, quæſtores acclamare ſolitos eſſe dicit: quia ſcilicet non tacitam eſſe, & quietam, ſed negotioſam, moleſtamq́; ſcirent. Paterculus etiam lib. II. hæc de Ti. Nerone ſcripſit: Quæſtor maximam difficultatem annonæ, ac rei frumentariæ inopiam ita Oſtiæ atque in urbe moderatus eſt, ut per id, quod agebat, quantus euaſurus eſſet, eluceret. PRINCIPEM SENATVS, ET CIVITATIS: *ſenatus, quòd eum in recitando ſenatu cenſores primum legiſſent: ciuitatis, ob ſummos honores eximia cum laude adminiſtratos. erat autem fere, qui princeps ſenatus, idem ciuitatis: quòd cenſores principem eum legere ſolerent, cuius inter omnes ciues dignitas emineret.* M. SCAVRVM: *è patricia Aemiliorum gente, magni animi uirum, & conſtantiæ laude inſignem epiſt. fam. lib. 1. 13: Pedianus 68:* SCVRRARVM: *homines intemperanteis, nullam pudoris partem retinentes, ſcurras a ſimilitudine nominat: quòd ſcurræ impudentes ſunt, nec in facetijs modum ſeruant.* SORORIS ADVLTERO: *uxoris L. Luculli, qui*

li, qui Tigranem Mithridatemq; acie uicit. pro Milone 115: Plutarchus in Lucullo, Cæsare, Cicerone. Velleius lib. II. STVPRORVM SACERDOTE: iocose: quòd, ut Pompeiam C. Cæsaris uxorem stupraret, ad aras Bonæ deæ quasi sacerdos accessisset: ut, quemadmodum sacrorum sacerdotes sunt, sic ipse stuprorum sacerdos esset. simile illud libro I. ad Atticum 16: M. Luculli uxorem Memmius suis sacris initiauit. historiam hac de re nemo paulo humanior ignorat. TESTAMENTARIO: de corruptis aut suppositis a Clodio testamentis nihil, quod cum hoc loco consentiret, hactenus inuenimus: sed in eum, cuius esset ad omne facinus immanis audacia, conuenire nefaria quæque possunt. QVOS HOMINES: Clodium, Pisonem, Gabinium. OPTIMI ET FORTISSIMI CIVES: maxime L. Lucullus: ut in Plutarcho scriptum est. QVOAD LICVIT: latenter excusat Pompeium, quòd aliquando sibi officium amici non præstiterit, nec a Clodio inique oppugnatum defenderit. non enim ei per Cæsarem socerum licuit: qui, ut ea, quæ consul contra leges & auspicia gesserat, confirmarentur, alienare a se tribunum pl. popularem nolebat. infra, & proxime, et in Pisonem 96: NVLLO MEO MERITO: falsa fuisse, quæ ab illo in Cæsarem dicta certi homines detulerunt, & hic significat, & aperte ostendit in ea pro domo sua. Plutarchus autem non ideo infensum Ciceroni Cæsarem fuisse dicit, quia Cicero contra eum locutus esset, sed quia cum eo legatus in Galliam ire, quod pollicitus iam erat, quasi de Clodio nihil timens

mens recusasset. Velleius ait, quòd inter XX. uiros diuidendo agro Campano esse uoluisset. ego eam causam quam Cicero ipse ponit, quam & Suetonius confirmat, ueriorem duabus reliquis existimo. IN CONSILIIS CAPIENDIS: de pernicie mea. IN RE GERENDA: in me eiiciendo. VNVM: Cæsarem: qui Galliam cisalpinam, quæ Italiæ pars est, cum exercitu imperioq; obtinebat. 12. VNVM: Cæsarem. EXERCITVM MAXIMVM: legiones quatuor, præter auxiliares. Plutarchus in Pompeio, Cæsare, Catone. DVOS: Cn. Pompeium, M. Crassum. PRAEESSE: magistratus habere. FACTVROS: ut ipsum, si opus esset, adiuuarent in re gerenda. IVDICIVM POPVLI: populum enim in causa capitali, centuriatim coactum, iudicem esse oportebat. idq; & sacratis legibus, & XII. tabulis sancitum erat. quod infra patet 17: et libro de legibus III. 193. LEGITIMAM: si non ad populum, at ante aliquem magistratum, publicum' ue consilium. DISCEPTATIONEM: propria uox ad explicandam inter litigantes contentionem. itaque in epistola ad Metellum, Nihil, inquit, illi tam propositum fuit, quàm me non iudicio ac disceptatione, sed ui atque impressione euertere. et pro Plancio 277: Erat non iure, non legibus, nō disceptando decertandum. CAVSAE DICTIONEM: ciuem enim Romanum indicta causa condemnari, leges uetabant. quo nomine & ipse Cicero a P. Clodio tribuno pl. lege lata pulsus est. coniuratos enim, indicta causa, necari è S. C. iusserat. VIM, ARMA, EXERCITVS,

IMPERATORES, CASTRA: *duo prima uerba ad ipſum Clodium, tria poſtrema ad Cæſarem refero.*

ORATIO.

» QVI *quanquam ob aliam cauſam tacebant,*
» *tamen hominibus omnia timentibus tacendo lo*
» *qui, non inficiando confiteri uidebantur. illi au*
» *tem aliquo tum timore perterriti, quòd acta il-*
» *la, atque omnes res ſuperioris anni labefactari*
» *a prætoribus, infirmari a ſenatu atque princi-*
» *pibus ciuitatis putabant, tribunum popularem*
» *a ſe alienare nolebant, ſuaq́; ſibi propiora peri-*
» *cula eſſe, quàm mea, loquebantur. ſed tamen et*
» *Craſſus a conſulibus meam cauſam ſuſcipiẽdam*
» *eſſe dicebat: & eorum fidem Pompeius implo-*
» *rabat, neque ſe priuatum cauſæ publice ſuſce-*
» *ptæ defuturum eſſe dicebat. quem uirum, ſtu-*
» *dioſum mei, cupidiſſimum reip. conſeruandæ,*
» *domi meæ certi homines ad eam rem compoſiti*
» *monuerunt, ut eſſet cautior; eiusq́; uitæ a me in*
» *ſidias apud me domi poſitas eſſe dixerunt; atque*
» *hanc ei ſuſpicionem alij literis mittendis, alij*
» *nuncijs, alij coram ipſi excitauerunt; ut ille, cum*
» *a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo no*
» *mine molirentur, ſibi cauendum putaret. ipſe*
» *autem Cæſar, quem maxime ignari homines ue*
» *ritatis mihi eſſe iratum putabant, erat ad por-*
» *tas, erat cum imperio: erat in Italia eius exer-*
» *citus, inq́; eo exercitu ipſius tribuni pl. inimici*
» *mei fratrem præfecerat. hæc ego cum uiderem,*

neque

» (neque enim erãt occulta) senatum, sine quo ci
» uitas stare nõ posset, omnino de ciuitate esse sub-
» latum; consules, qui publici consilij duces esse
» deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum con-
» silium funditus tolleretur; eos, qui plurimum
» possent, opponi omnibus concionibus, falso, sed
» formidolose tamen, auctores ad perniciem meã;
» conciones haberi quotidie contra me; uocem pro
» me, ac pro rep. neminem mittere; intenta signa
» legionum existimari ceruicibus ac bonis uestris,
» falso, sed putari tamen; coniuratorum ueteres
» copias, & effusam illam ac superatam Catilinæ
» manum importunam, nouo duce, & insperata
» commutatione rerum esse renouatam: hæc cum
» uiderem, quid agerem iudices? scio enim, tum
» non mihi uestrum studium, sed meum prope ue-
» stro defuisse.

Commentarius.

VANA: quæ nihil ueri contineret. EORVM TACITVRNITAS: nam etsi, cum tacerent; quid sentirent, intelligi non poterat: mouebar tamen, quia tacendo loqui uidebantur, inficiando confiteri. pro Plancio 277: OB ALIAM CAVSAM TACEBANT: hæc ad Cæsarem potius causa pertinebat, quàm aut ad Pompeium, aut ad Crassum. cum enim uehementer timeret Cæsar, ne, quæ anno superiore contra auspicia peregerat, ea non a consulibus Pisone et Gabinio, quorum alterum socerum, alterum suis partibus addictum habebat, sed a prætoribus infirmarentur: tribunum

pl. P.

pl. P. Clodium alienare a se nolebat. is enim prætoribus, de tollendis Cæsaris actis rogationem ferentibus, uel intercessione poterat, quia tribunus pl. erat, uel, quia facinorosus & audax, etiam ui armisq; resistere. hanc igitur ob causam Cæsar tacebat. Crassus autem & Pompeius, quia Cæsari fauebant, alter amicitia & coitione in rempublicam facta, alter etiam affinitate deuinctus. ACTA ILLA: ea, quæ proximo anno consul gesserat. qua de re in oratione in Pisonem 96: his uerbis: Adducta res in certamen te consule putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. LABEFACTARI: rescindi; quòd in legibus ferendis neque auspiciorum, neque ueterum legum habita ratio esset. PRAETORIBVS: C. Memmio L. Domitio Ahenobarbo: de quibus hæc in Suetonij Iulio scripta sunt: Functus consulatu, C. Memmio, L. Domitio prætoribus de superioris anni actis referentibus, cognitionem senatui detulit: nec illo suscipiente, triduoq; per irritas altercationes absumpto, in prouinciam abijt: et statim quæstor eius in præiudicium aliquot criminibus arreptus est. et in Nerone. Huius filius prætor Cæsarem abeuntem consulatu, quem aduersus auspicia legesq; gessisse existimabatur, ad disquisitionem senatus uocauit. INFIRMARI A SENATV: si decerneret, leges omnes a Cæsare consule, aut a tribuno pl. illius satellite Vatinio contra auspicia esse latas: quod olim de legibus a tribuno pl. M. Liuio Druso latis decretum erat. Pedianus 56. PRINCIPIBVS CIVITATIS: Cæsaris inimicos

micos intelligit, M. Bibulum, M. Catonem, L. Domitium; item alios, opinor, uiros bonos, ut L. Cottam, P. Seruilium Isauricum, Q. Hortensium, forte & duos Lucullos, Pompeij ob ereptam Mithridatici belli gloriam inimicos. TRIBVNVM POPVLAREM: quia, cum a patricijs ad plebem transijt, magnam a populo gratiam inijt. SVAQVE SIBI PROPIORA ESSE PERICVLA, QVAM MEA, LOQVEBANTVR: hoc, ut proxima superiora, ad Cæsarem spectat: cuius erant illa acta, quorum causa timebat. itaque in Pisonem 96: Fuit, inquit de Cæsare, sibi amicior, quàm mihi. PVBLICE SVSCEPTAE: a consulibus. in Pisonem 96. COMPOSITI MONVERVNT: cõpositi, fraude & insidijs consulũ: monuerunt, literis, & nuncijs ij, qui familiares non erant; coram autem ij, quibus iure familiaritatis hoc licebat: de quibus loquitur in ea in Pisonem 96. MEO NOMINE: ueritus est, ne illi ipsi, a quibus monebatur, aliquid in ipsum molirentur; quòd fore sperarent, ut homines id a Cicerone commissum existimarent: a quo insidias eius uitæ positas prædixerant. IGNARI HOMINES VERITATIS: non ideo tacuisse Cæsarem significat, quia sibi esset inimicus, sed quia, ne acta sua rescinderentur a prætoribus, timeret. ERAT AD PORTAS: non enim prius ad bellum profectus est Cæsar, quàm Ciceronem Clodius Italia expulit. quod a Plutarcho scriptum est. 14: FRATREM: Ap. Pulchrum, qui legatus fuit in exercitu Cæsaris. HAEC EGO CVM VIDEREM: NEQVE ENIM

ERANT

ERANT OCCVLTA: *genus loquendi* Græcis *quoque usitatum. iisdem enim fere uerbis usus est* Demosthenes *in ea* περὶ τοῦ στεφάνου: ταῦτα δὲ ὁρῶν ὁ φίλιππος: οὐ γὰρ ἦν ἀφανῆ. *cuius fortasse in imitationē non de industria, sed casu, & ex legendi consuetudine* Cicero *incurrit: cum etiam in epistola ad* Lentulum *itidem locutus sit. ait enim:* Quæ *cum uiderem: neque enim erant obscura. nec dissimiliter in agraria* II. 67: Quæ *cum ego non solum suspicarer, sed plane cernerem: neque enim obscure gerebantur.* PVBLICI CONSILII: *senatus: quem diuersis nominibus appellat, senatum, publicum consilium, summum ordinem, amplissimū ordinem, principem ordinem.* EOS, QVI PLVRIMVM POSSENT: *tres illos, quos proxime nominauit.*

ORATIO.

» CONTENDEREM *contra tribunum*
» *pl. priuatis armis? uicissent improbos boni, for*
» *tes inertes: interfectus esset is, qui hac una me*
» *dicina sola potuit a reip. peste depelli. quid de-*
» *inde? quid reliquiarum restaret? quid denique?*
» *erat dubium, quin ille sanguis tribunicius, nul*
» *lo præsertim publico consilio profusus, consules*
» *ultores, & defensores esset habiturus? cum qui-*
» *dem in concione dixisset, aut mihi semel pereun*
» *dum, aut bis esse uincendum. quid erat, bis uin*
» *cere? id profecto, ut, cum amentissimo tribuno*
» *pl. cum decertassem, cum consulibus, ceterisq;*
» *eius ultoribus dimicarem. ego uero, si mihi uni*

pereundum

» pereundum fuisset, ac non accipienda plaga,
» mihi insanabilis, illi mortifera, quam reip. im-
» posuissem: semel perire tamen, iudices, maluis-
» sem, quàm bis uincere. erat enim illa altera eius
» modi contentio, ut neque uicti, neque uictores
» remp. tenere possemus. quid, si in prima con-
» tentione, ui tribunicia uictus, in foro cum mul-
» tis bonis uiris concidissem? senatum consules,
» credo, uocassent, quem totum de ciuitate dele-
» rant: ad arma uocarent, qui ne uestitu quidem
» defendi remp. siuissent: a tribuno pl. post inte-
» ritum meũ dissidissent, qui eandem horam meæ
» pestis & suorum præmiorum esse uoluissent.

Commentarius.

LEGIONVM: Cæsaris. MEVM PROPE VESTRO DEFVISSE: quòd ijs, pro ipsius salute contra Clodium pugnare cupientibus, non permisit. ex quo sunt illa ad Lentulum: Meos ciues, & a me seruatos, & me seruare cupientes, armatis seruis obijci noluerim. nec alibi semel idem gloriatur. HAC VNA MEDICINA: aduersus enim illius furorem nõ satis in iudicijs & legibus esse præsidij, sæpe res docuerat. SOLA: cum dixerit, Hac una; uidetur abundare, sola. sed non est ita. nam, ut res augeatur, ita loqui Cicero solitus est. sic infra 32: Vnus est solus inuentus, qui ab hac tam impensa uoluntate bonorum palam dissideret. et in ea in Pisonem 160: Ciues Romani, qui in his locis negotiantur, te unum, solum, suum depeculatorem, uexatorem, prædonem, hostem uenisse senserunt.

A REIP.

A REIP. PESTE: *ab ea peste, quam Clodius reipublicæ importabat.* ACCIPIENDA PLAGA: *locus obscuratur mendo: maximeq; corruptam suspicor dictionem, illi.* QVA'M BIS VINCERE: *quandoquidem sine magna ciuium strage uincere non possem.* ILLA ALTERA: *cum consulibus.* NEQVE VICTI: *quia, bonis ciuibus interfectis, respublica stare non poterat. qui enim superessent? non ad seruos res uenisset? quod ipse, quasi ad huius loci expositionem, infra dixit.* NEQVE VICTORES: *grauem enim plagam è cæde consulum accepisset respublica, pessimo exemplo in ciuitatem inducto.*

ORATIO.

» VNVM *enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo uir fortis, & acris animi magniq; dixerit: restitisses: repugnasses: mortem pugnans oppetisses. de quo te, te, inquam, patria obtestor, & uos penates patrijsq; dij, me uestrarum sedium templorumq; causa, me propter salutem meorum ciuium, quæ mihi semper fuit mea carior uita, dimicationem cædemq; fugisse. etenim si mihi, in aliqua naue cum meis amicis nauiganti, hoc iudices accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam nauem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent; si id uectores negarent, ac mecum simul interire, quàm me tradere hostibus, mallēt: iecissem me ipse potius in profundum, ut ceteros conseruarem, quàm illos mei tam cupidos non*

modo

» *modo ad certam mortem, sed in magnum uitæ*
» *discrimen adducerem. cum uero in hanc reip.*
» *nauem, ereptis senatui gubernaculis, fluitan-*
» *tem in alto tempestatibus seditionum ac discor-*
» *diarum, armatæ tot classes, nisi ego unus dedi-*
» *tus essem, incursuræ uiderentur; cum proscri-*
» *ptio, cædes, direptio denunciarentur; cum alij*
» *me suspicione periculi sui non defenderent, alij*
» *uetere odio bonorum incitarentur, alij inuide-*
» *rent, alij obstare sibi me arbitrarentur, alij ulci-*
» *sci dolorem suum aliquem uellent, alij rem ip-*
» *sam publicam, atque hunc bonorum statum, o-*
» *tiumq; odissent, & ob hasce causas tot tamq; ua*
» *rias me unum deposcerent: depugnarem po-*
» *tius cum summo, non dicam exitio, sed periculo*
» *certe uestro, liberorumq; uestrorum, quàm non*
» *id, quod omnibus impendebat, unus pro omni-*
» *bus susciperem ac subirem? uicti essent impro-*
» *bi: at ciues, at ab eo priuato, qui sine armis e-*
» *tiam remp. consul conseruarat. sin uicti essent*
» *boni, qui superessent? non ad seruos uidetis rem*
» *uenturam fuisse?*

Commentarius.

EANDEM HORAM: *quia, ut ait infra, eodem die, atque etiam eadem hora leges duæ, altera de Ciceronis pernicie, altera de prouincijs consulũ, latæ sunt.*

15. DE QVO TE, TE, INQVAM, PATRIA OBTESTOR: *quod obijci nobis ab aduersario potest, id præripere, & aut argumento refellere, aut excusando*

eleuare, oratoriæ artis est. quare cum hoc loco Cicero illa, quæ sibi exprobrari posse intelligebat, κατὰ τὴν προσωποποιΐαν induxisset, illa inquã, Restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses: conuersus ad patriam, deosq; penates ac patrios, ignominiam auertit iureiurando. quod facere solemus, cum peccatum aut infamiam in nos coniectam redarguere testibus non licet. itaque & Virgilianus Aeneas, ueritus ne sibi uitio daretur, quòd extrema illa nocte, cum Achiuorum manu Troia caderet, multis circa se uiris fortibus interfectis, ipse quoque mortem pugnans non oppetisset; ad ignauiæ timiditatisq; tollendam suspicionem illa pronunciat:

Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, in occasu uestro nec tela, nec ullas
Vitauisse uices Danaum; et, si fata fuissent
Vt caderem, meruisse manu.

VESTRARVM SEDIVM, TEMPLORVMQVE CAVSA: ne homines impij ac nefarij, è pugna ciuium occasione arrepta, uestris sedibus ac templis sceleratas faces inferrent. SI MIHI IN ALIQVA NAVE CVM MEIS AMICIS NAVIGANTI: argumentum a minori: quoniam in naui minus est, quàm in republica; et in aliquot amicis, quàm in maximo bonorum ciuium numero. VECTORES: non nautas, qui & uehunt nauem, & uehuntur ipsi; sed eos, qui uehuntur tantum, amicos uidelicet suos. CVM VERO IN HANC REIPVBLICAE NAVEM: nisi ante iam de naue meminisset, haud satis uerecunda tralla-

tio uideretur. non enim repente & cum impetu irrumpit, sed pedetentim & placide in orationem ingreditur metaphora, præsertim ubi paulo illustrior est, nec uno aut altero uerbo terminatur. quare non offenduntur nouitate aures nostræ, cum, in hanc reipublicæ nauem, audiunt: nihil enim ad illas accidit insolens, cum nauis mentionem proxime senserint. neque solum non offenduntur, sed etiam, cum id, quod expectarunt, ijs infunditur, delectantur, & uoluptatis quadam quasi titillatione perfruuntur. quando autem expectare uidentur aures? tum scilicet, cum is, qui metaphoram inducturus est, aditum sibi prius & uiam ad nouæ rei mentionem similitudine patefacit: ut hic: Etenim si mihi in aliqua naue cum meis amicis nauiganti: quasi dicat: Quemadmodum amicorum mecum nauigãtium uitam libenter interitu meo conseruarem; sic ego uos discessu meo a dimicatione ac cæde liberaui: ut igitur amicis in illa naui consulerem; sic in hac reipublicæ naue, hoc est in ipsa rep. tanquam naue periclitante, ciuibus cõsultum à me uolui. nec est prætermittendum, quod in illo suo pererudito atque aureo libello Demetrius notauit, cum a principe ciuitatis ad gubernatorem nauis, aut ad aurigam apte metaphora deducatur; propterea quòd omnes hi rectores sunt; recte etiã, cum de ciuitate, aut de republica loquimur, a naui, aut etiam a curru metaphoram posse capi. EREPTIS SENATVI GVBERNACVLIS: a consulibus destituto: qui senatus quasi quædã gubernacula sunt. FLVITANTEM: recte apposuit id, quod nauibus guberna-

culo priuatis in tempestate solet accidere. fluitant enim, neque cursum tenent. ARMATAE TOT CLASSES: perditorum ciuium exercitus. PROSCRIPTIO: proscribuntur ij, quorum interfectoribus, proposita tabula, praemia promittuntur. quibus interfectis, eorum bona publicantur. ideo, cum dixisset Cicero, Proscriptio, recte subiunxit, caedes, direptio. haec enim proscriptionem cōsequuntur. respexit ad Syllani temporis proscriptionem. SVSPICIONE PERICVLI SVI: bonos uiros intelligit: qui cum eum defensum omnes cuperent, metu tamen perterriti deseruerunt. VETERE ODIO BONORVM: improborum ciuium duplex odium fuisse significat, in homines, & in statum ciuitatis: in homines, ut hic ostendit: in statum ciuitatis, ut infra, cum ait, Alij rem ipsam publicam, atque hunc bonorum statum, otiumq; odissent. INVIDERENT: noui enim hominis gloriam uix ferebant. OBSTARE: quia contra extraordinarias potentias libere loqueretur. DOLOREM SVVM: ex aliqua Ciceronis iniuria susceptū. et hoc in C. Caesarem praecipue coniectum uideri potest: qui etiam P. Clodium, iracundia ac dolore percitus, ad plebem traduxerat. pro domo sua 221: Suetonius in Iulio: NON DICAM, EXITIO: poterat enim accidere, ut uinceremus: sed erat admodum periculosa uictoria.

ORATIO.

» AN mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors
» aequo animo oppetenda? quid? tum mortem'ne
» fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis

optandam

» optandam putarem? aut, ego illas res tantas in
» tanta improborum multitudine cum gerebam,
» non mihi mors, non exilium ob oculos uersaban
» tur? non hæc denique a me tum, tanquam fata,
» in ipsa re gerenda concinebantur? an erat mihi
» in tanto luctu meorum, tanta disiunctione, tan
» ta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum,
» quas mihi aut natura, aut fortuna dederat, uita
» retinēda? tam eram rudis? tam ignarus rerum?
» tam expers consilij, aut ingenij? nihil audie-
» ram? nihil uideram? nihil ipse legendo quæren
» doq́; cognoueram? nesciebam uitæ breuem esse
» cursum, gloriæ sempiternum? cum esset omni-
» bus definita mors, optandum esse, ut uita, quæ
» necessitati deberetur, patriæ potius donata,
» quàm reseruata naturæ uideretur? nesciebam in
» ter sapientissimos homines hanc contentionem
» fuisse, ut alij dicerent animos hominum sensusq́;
» morte restingui; alij autem tum maxime mentes
» sapientum ac fortium uirorum, cum è corpore
» excessissent, sentire ac uigere? quorum alterum
» fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam
» optandum, meliore esse sensu. denique cum om-
» nia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea
» quicquam expetendum esse homini in uita pu-
» tassem: mortem, quam etiam uirgines Athenis,
» regis opinor Erechthei filiæ, pro patria contem-
» psisse dicuntur, ego, uir consularis, tantis rebus
» gestis, timerem? præsertim cum eius essem ciui-

» tatis, ex qua Q. Mucius ſolus in caſtra Porſenæ
» ueniſſet, eumq; interficere propoſita ſibi morte
» conatus eſſet: ex qua P. Decius primum pater,
» poſt aliquot annos patria uirtute prœditus filius
» ſe ac uitam ſuam inſtructa acie pro ſalute populi
» R. uictoriaq; deuouiſſet: ex qua innumerabiles
» alij, partim adipiſcendæ laudis, partim uitan-
» dæ turpitudinis cauſa, mortem in uarijs bellis
» æquiſſimis animis oppetiſſent: in qua ciuitate
» ipſe meminiſſem patrem huius M. Craſſi, fortiſ-
» ſimum uirum, ne uideret uictorem uiuus inimi-
» cum, eadem ſibi manu uitam exhauſiſſe, qua
» mortem ſæpe hoſtibus obtuliſſet.

Commentarius.

IMPENDEBAT: *quid? pernicies, ſi uinceremur.* SVSCIPEREM: *uoluntario diſceſſu, omiſſo dimicandi conſilio.* CONSERVARAT: *patefacta & oppreſſa coniuratione.* ILLAS RES TANTAS: *in conſulatu geſtas.* HAEC: *quæ ſum perpeſſus.* CONCINEBANTVR: *ut a uate fata pronunciante. eſt enim canere uerbum de futura prædicentibus uſurpatum. unde illud in Catilinam. Quæ ita nobis conſulibus facti ſunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dij immortales uiderentur. et Virgilius libro, ut opinor, ſecundo, Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.*
AVT NATVRA, AVT FORTVNA: *liberos natura, rem fortuna dat. utrunque ſignificat.* QVAERENDO'QVE: *percunctando a peritis. nam tum a libris, tum a uiua hominum uoce doctrina comparatur.*

SAPIEN-

SAPIENTISSIMOS HOMINES: *non puto Platonem & Aristotelem significari. quin, utrunque in animorum immortalitate consentire, Græci omnes interpretes, præter unum Alexandrum, existimant. ex una igitur parte Platonem, et, opinor Aristotelem, de animorum æternitate idem sentienteis, posuit: ex altera Epicurum, quiq; & ante & post in ea hæresi fuerũt.*

REGIS ERECHTHEI FILIAE: *de quibus apud Aristidem ita scriptum legimus* ἐν τῷ παναθηναϊκῷ. λέγεται γὰρ ἐρεχθεὺς μὲν ἐν τῷ πρὸς εὔμολπον πολέμῳ τὴν θυγατέρα ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐπιδοῦναι, τοῦ θεοῦ χρήσαντος, προσαγαγᾶν δ' αὐτὴν κοσμήσασα ἡ μήτηρ ὥσπερ εἰς θεωρίαν πέμπουσα. *quo in loco interpres hæc adscribit.* τὴν θυγατέρα, τὴν ἄγλαυρον λέγει: περὶ ἧς δημοσθένης ἐν τῷ περὶ παραπρεσβείας: καὶ τῶν ἐφήβων τῆς ἀγλαύρου ὅρκον. αἱ δὲ ταύτης ἀδελφαὶ συνανεῖλον ἑαυτὰς τῇ ἀδελφῇ, ἥ τε ἕρση, καὶ ἡ πανδρόση. ὅρκῳ γὰρ ἀλλήλας κατέκλεισαν κοινωνεῖν ἐν ἅπασι πρὸς αὐτάς. *ex utriusque uerbis, & quæ fuerint Erechthei filiæ, cognoscitur; & qua de causa mortem obierint. præterea hic ipse noster in III. de natura deorum 69: In plerisque ciuitatibus, inquit, intelligi potest, augendæ uirtutis causa, quo libentius reipublicæ periculum adiret optimus quisque, uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. ob eam enim ipsam causam Erechtheus Athenis, filiæq; eius in numero deorum sunt. Tusculanarum autem quæstionum lib. 1. 173: Repetunt, inquit, ab Erechtheo: cuius etiam filiæ*

liæ cupide mortem expetiuerunt pro uita ciuium. et de finibus lib. 5. 139: Quis urbis conseruatorem Codrum, quis Erechthei filias non maxime laudat? præterea in funebri oratione pro militibus Atheniensibus, quæ λόγος ἐπιτάφιος *inscribitur,* ᾔδεσαν ἅπαντες Ἐρεχθεῖδαι τὸν ἐπώνυμον αὐτῶν Ἐρεχθέα ἕνεκα τοῦ σῶσαι τὴν χώραν τὰς αὐτοῦ παῖδας, ἃς ὑακινθίδας καλοῦσιν, εἰς προῦπτον θάνατον δόντα ἀναλῶσαι. Q. MVCIVS: *historia patet apud Liuium lib.* II. PATER: *qui se Latino bello in armatas iecit hostium caterua*s. *Liuius lib.* VIII. POST ALIQVOT ANNOS: *Hetrusco bello Liuius lib.* 10. *tertium Decium hic omisit: qui et ipse, patris auiq; exemplum secutus, Pyrrhi bello, quod aduersus Romanos pro Tarentinis gessit, mortem pro salute patriæ pugnam oppetijt. duos etiam tantum nominat in* I. *paradoxo. at lib.* II. *de finibus, 77: tres commemorat.* PATREM HVIVS M. CRASSI: *eius, qui perijt in Parthis.* INIMICVM: *L. Cinnam. Illa audiuimus, inquit, in oratione pro Scauro, hoc uero meminimus, ac pene uidimus, eiusdem stirpis ac nominis P. Crassum, ne in manus incideret inimicorum, se ipsum interemisse. et Pedianus hæc adiungit. Hic Crassus fuit pater Crassi eius, qui æmulus potentiæ Cn. Pompeij fuit. perijt autem in dominatione L. Cinnæ. In procemio autem lib.* III. *de oratore, Non, inquit de L. Crasso, propinquum suũ, maximi animi uirum, suapte interfectum manu uidit. idem & in epitome Liuij lib.* 80.

ORATIO.

» HAEC ego, & multa alia cogitans, hoc ui-
» debam; ſi cauſam publicam mea mors peremiſ-
» ſet, neminem unquam fore, qui auderet ſuſcipe-
» re contra improbos ciues reip. ſalutem: itaque
» non ſolum ſi ui interiſſem, ſed etiam ſi morbo ex
» tinctus eſſem, fore putabam, ut exemplum reip.
» conſeruandæ mecum ſimul interiret. quis enim
» unquam, me a ſenatu populoq; R. tanto bono-
» rum omnium ſtudio non reſtituto, quod certe, ſi
» eſſem interfectus, accidere non potuiſſet, ullam
» reip. partem cum ſua minima inuidia auderet
» attingere? ſeruaui igitur remp. diſceſſu meo iu-
» dices: cædem a uobis liberisq; ueſtris, uaſtitatẽ,
» incendia, rapinas meo dolore luctuq; depuli,
» & unus remp. bis ſeruaui, ſemel gloria, iterum
» ærumna mea. neque enim in hoc me hominem
» eſſe inficiabor unquam, ut me optimo fratre, ca
» riſſimis liberis, fidiſſima coniuge, ueſtro conſpe
» ctu, patria, hoc honoris gradu ſine dolore ca-
» ruiſſe glorier. quod ſi feciſſem; quod a me bene-
» ficium haberetis, cum pro uobis ea, quæ mihi eſ
» ſent uilia, reliquiſſem? hoc, meo quidem animo,
» ſummi in patriam amoris mei ſignum eſſe debet
» certiſſimum, quòd, cum abeſſe ab ea non poſſem
» ſine ſummo dolore, hunc me perpeti, quàm il-
» lam labefactari ab improbis, malui.

Commentarius.

NON RESTITVTO: *non enim reſtitutus eſſem, ſi prius*

si prius aut ui interijssem, aut morbo extinctus essem. CVM SVA MINIMA INVIDIA: quis non modo cum maxima, sed ne minima quidem sua cum inuidia, ullam reipublicæ partem suscipere ausus esset, cũ discessum meum miserrimum luctuosumq; uidisset, reditum autem gloriosum, me ante extincto, uidere non potuisset? 14: VASTITATEM: uastare, non est rapere, sed rapere simul & destruere. SEMEL GLORIA, ITERVM AERVMNA MEA: gloriam coniurationis oppressæ, ærumnam exilij sui significat. ME HOMINEM ESSE: hoc totum & in ea scriptum est pro domo sua, 232: HOC HONORIS GRADV: nullum tunc administrabat magistratum: sed honorem & dignitatem illam dicit, qua post magistratus egregie gestos uiri præstantes in patria fruuntur. LABEFACTARI: quod factum esset, si dimicare potius, quàm cedere, maluissem.

ORATIO.

» MEMINERAM iudices diuinum illum
» uirum, atque ex ijsdem, quibus nos, radicibus
» natum ad salutem imperij huius, C. Marium,
» summa senectute, cum prope uim iustorum ar-
» morum profugisset, primo senile corpus paludi
» bus occultasse demersum, deinde ad infimorum
» ac tenuissimorum hominum Minturnis miseri-
» cordiam cõfugisse, inde nauigio perparuo, cum
» omneis portus terrasq; fugeret, in oras Africæ
» desertissimas peruenisse. atque ille uitam suam,
» ne inultus esset, ad incertissimam spem, & ad
reip.

» reip. statum reseruauit: ego, qui, (quemadmo-
» dum multi in senatu me absente dixerunt) peri
» culo reip. uiuebam, quiq; ob eam causam con-
» sularibus literis de senatus sententia exteris na
» tionibus commendabar, non ne, si meam uitam
» deseruissem, remp. prodidissem? in quo quidem
» nunc, me restituto, uiuit mecum simul exem-
» plum fidei publicæ, exemplum reip. defenden-
» dæ. quod si immortale retinetur, quis non in-
» telligit immortalem hanc ciuitatem futuram?
» nam externa bella regum, gentium, nationum
» iampridem ita extincta sunt, ut præclare cum
» ijs agatur, quos pacatos esse patiamur. denique
» ex bellica uictoria non fere quenquam est inui-
» dia ciuium consecuta. domesticis malis, & auda
» cium ciuium consilijs sæpe est resistendum, eo-
» rumq; periculorum est in rep. retinenda medi-
» cina: quam omnem iudices perdidissetis, si meo
» interitu senatui populoq; R. doloris sui de me de
» clarandi potestas esset erepta.

Commentarius.

EX IISDEM, QVIBVS NOS, RADICIBVS: uterque enim Arpini natus est. SVMMA SENECTVTE: hanc enim miseriam sustinuit Marius post VII. consulatum, anno ætatis suæ, si Velleio credimus, 70. a quo dissentit Plutarchus: qui eum annum agentem 68. perijsse tradit. PROPE VIM IVSTORVM ARMORVM: prope iusta uocat arma, quibus L. Sylla duodecim, ut ait Velleius, nouarum pessimarumq; re-

rum

rum auctores, inter quos Marium cum filio & P. Sulpicio tribuno pl. urbe exturbauit. nulla in ciues arma iusta sunt: sed illa prope iusta. Plutarchus, Velleius, Pedianus, epitome Liuij. PALVDIBVS OCCVLTASSE: historiam apud Plutarchum, Appianum, Velleium, Liuij epitomen licet uidere. DESERTISSIMAS: peruenit enim in ea loca, ubi æmula quondam Romanæ urbis Carthago fuerat, ibiq; uitam inopem in tugurio ruinarum Carthaginensium tolerauit. Velleius. INCERTISSIMAM SPEM: qui enim ab omni re tum nudus esset, eius incertissima spes, maximeq; dubia uidebatur. AD REIP. STATVM: ad id tempus, quo, mutatione rerum facta, alius, atque is, qui tunc erat, status reipublicæ uideretur esse. quod cum accidisset, Sylla ad Mithridaticum bellum profecto; ipse suam pristinam dignitatem recuperauit, interfectis ijs, qui Syllæ partes tuebantur. PERICVLO REIP. cum in mea uita periculũ adiret respublica, mecumq; simul periclitaretur: cum eadem utrique fortuna impenderet: cum accidere mihi ad illa seiunctũ nihil posse uideretur. CONSVLARIBVS LITERIS: nõ consulum, sed eorum, qui consules fuerant: quorũ apud exteras nationes uigebat auctoritas. EXEMPLVM REIP. DEFENDENDAE: non enim deerunt, qui exemplo meo excitati rempublicam defendant: cum, etsi me iniquorum fraude pulsum, eundem tamen ab ipsa republica omnium ordinum hominumq; consensu restitutum meminerint. quod nisi factum esset; exemplum defendendæ reipublicæ mecum simul interijsset. 14.

RETI-

RETINENDA MEDICINA: quæ ita retinetur, si bonos & fortes uiros respublica fouet, & ab impetu insidijsq; tuetur improborum. nec alienum hoc a Sextij causa uidetur: cui propter ea, quæ in tribunatu pl. pro Cicerone, hoc est pro rep. gesserat, excitatam accusationis procellam non semel significat.

ORATIO.

» QVARE moneo uos adolescentes, atque
» hoc meo iure præcipio, qui dignitatem, qui rép.
» qui gloriam spectatis, ne, si qua uos aliquando
» necessitas ad remp. contra improbos ciues defen
» dendam uocabit, segniores sitis, & recordatio-
» ne mei casus a consilijs fortibus refugiatis. pri-
» mum non est periculum, ne qui unquam sint in
» ciuitate eiusmodi consules, præsertim si erit his
» id, quod debetur, persolutum: deinde nunquam
» iam, ut spero, quisquam improbus consilio & au
» xilio bonorum se oppugnare remp. dicet, illis ta
» centibus; nec armati exercitus terrorem oppo-
» net togatis; neque erit iusta causa ad portas se-
» denti imperatori, quare terrorem suum falso ia
» ctari opponiq; patiatur. nunquam enim erit tã
» oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem
» ac lugendi sit potestas; tam captus equester or-
» do, ut equites R. a consule relegentur. quæ cum
» omnia, atque etiam multo alia maiora, quæ con
» sulto prætereo, accidissent; uidetis me tamen in
» pristinam meam dignitatem, breui temporis do
» lore interiecto, reip. uoce esse reuocatum. Sed

ut

» ut reuertar ad illud, quod mihi in hac omni est
» oratione propositum, omnibus malis illo anno
» scelere consulum remp. esse confectam: primum
» illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bo
» nis luctuosus, cum ego me è complexu patriæ,
» conspectuq; uestro eripuissem, & metu pericu-
» li uestri, non mei, furori hominis, sceleri, perfi-
» diæ, telis, minisq; cessissem, patriamq;, quæ mi
» hi erat carissima, propter ipsius patriæ carita-
» tem reliquissem, cum meũ illum casum tam hor-
» ribilem, tam grauem, tam repentinum non so-
» lum homines, sed tecta urbis ac templa lugerẽt,
» nemo uestrum forum, nemo curiam, nemo lu-
» cem aspicere uellet; illo, inquam, ipso die, die
» dico? immo hora, atque etiam puncto temporis
» eodem mihi reiq; pub. pernicies, Gabinio & Pi
» soni prouincia rogata est.

Commentarius.

MEO IVRE PRAECIPIO: hoc enim ego præter ceteros posse uideor facere; cum omniũ maxime, quàm grato animo respublica ciues optime meritos amplecta tur, in me ipso sim expertus. MEI CASVS: cum eie ctus sum. reditus enim gloria, non discessus calamitas, cogitanda uobis est. PERSOLVTVM: si, ut meriti sunt, ita punientur. BONORVM: bonos uocat, Cæsarem, Pompeium, Crassum: quos excusat, ut in cõ sules & Clodium culpam conuertat uniuersam. iam enim, habendam sibi rationem otij simul & dignitatis, malo doctus constituerat. itaque, quod eorum animos,

mos, qui plurimum poterant, possit offendere, nihil temere pronunciat. IMPERATORI: quis non uidet Cæsarem significari? 12. CAPTVS: impeditus, infirmus, nullo apud consules loco. spectat enim ad casum L. Lamiæ. 9. BREVI: quia per 17. tantum menses patria caruit. discessit enim ab urbe mense Martio, rediit pridie nonas Septembris. PERFIDIAE: quia, cum Pompeio sæpe pollicitus esset, se nihil in tribunatu contra Ciceronem esse acturum, promisso non stetit. ad Atticum 34: 35. 36: 37. 38. 39. ROGATA EST: nam & de me, hoc est de ipsa republica, et de consulum prouinciis lata lex est. 12:

ORATIO.

» PRO dii immortales, custodes & conserua-
» tores huius urbis atque imperii, quænam illa in
» rep. monstra, quæ scelera uidistis? ciuis erat ex-
» pulsus is, qui remp. ex senatus auctoritate cum
» omnibus bonis defenderat, & expulsus nõ alio
» aliquo, sed eo ipso crimine: erat autem expulsus
» sine iudicio, ui, lapidibus, ferro, seruitio deni-
» que concitato: lex erat lata uasto ac relicto fo-
» ro, & sicariis seruisq; tradito, & ea lex, quæ ut
» ne ferretur, senatus fuerat ueste mutata. hac tã-
» ta perturbatione ciuitatis, ne noctem quidem
» consules inter meum discrimen & eorum præ-
» dam interesse passi sunt: statim, me perculso, ad
» meum sanguinem hauriendum, & spirante etiã
» rep. ad eius spolia detrahenda aduolauerunt. o-
» mitto gratulationes, epulas, partitionem æra-

rii,

» rij, beneficia, ſpem, promiſſa, prædam, lætitiam
» paucorum in luctu omnium. uexabatur uxor
» mea: liberi ad necem quærebantur: gener, &
» Piſo gener, a Piſonis conſulis pedibus ſupplex
» reijciebatur: bona diripiebantur, eáq; ad conſu
» les deferebantur: domus ardebat in Palatio: cõ-
» ſules epulabantur. quòd ſi meis incommodis læ-
» tabantur, urbis tamen periculo commoueren-
» tur. ſed ut a mea cauſa iam recedam; reliquas il
» lius anni peſtes recordemini: ſic enim facillime
» perſpicietis, quantam uim omnium remediorum
» a magiſtratibus proximis reſp. deſiderarit.

Commentarius.

SENATVS AVCTORITATE: quia ſenatus decreuerat, ut uiderent conſules, ne quid reſpublica detrimenti pateretur. SINE IVDICIO: populi. VASTATO: placet, & quidem maxime, optimi ac doctiſſimi uiri, & in emendandis libris eximia cum laude uerſati, Gabrielis Phaerni coniectura. putat enim pro, Vaſtato, legendum, Vaſto. uaſtus enim locus dicitur is, ubi ſolitudo eſt: ut in II. in Rullum genus agrorum uocat propter peſtilentiam uaſtum atque deſertum. STATIM, ME PERCVLSO: ſtatim, lege de me lata, ad mea bona diripienda conuolarunt. poſt reditum in ſenatu, 208. SANGVINEM: trallationem continuat. ſunt enim illa trallata: Me perculſo, meum ſanguinem hauriendum, ſpirante republica, ſpolia detrahenda. dicit autem, Spirante republica, cũ de ſe ipſo loquatur; quia rempublicam una cum ipſo

perculſam

perculsam confectamq́; esse uult existimari. itaque & proxime, Eadem, dixit, mihi reiq́; publicæ pernicies rogata est. et in Pisonem non modo suum, sed etiam patriæ funus appellat. et alibi sæpissime idem significat. PARTITIONEM AERARII: cum Clodio: qui, lege lata de maximis pecunijs Pisoni & Gabinio dandis, quasi euntibus cum exercitu in prouincias necessariæ magnopere essent, eas deinde pecunias cum ipsis partibus est. supra, et pro domo sua. VEXABATVR VXOR MEA: quippe quæ etiam ad tabulam Valeriam ducta sit. epist. fam. lib. XIIII. 233: PISO GENER: tres generos habuisse Ciceronem constat, L. Calpurnium Pisonem Frugi, Furium Crassipedem, P. Cornelium Lentulum Dolabellam. qua in re Pediani error deprehenditur, qui in oratione in Pisonem duos fuisse commemorat, Pisonem, & Dolabellam. Crassipedis prænomen ignoratur. AD CONSVLES DEFEREBANTVR: ad Gabinium uilla Tusculana, ad Pisonem Palatina domus. nam in oratione post reditum in senatu, Domus, inquit, mea diripiebatur, ardebat: bona ad uicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item uicinum alterum consulem deferebantur. et pro domo sua: Cum domus in Palatio, uilla in Tusculano, altera ad alterum consulem transferebatur: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectãte populo Romano, ad socrum consulis (sic enim ex oratione in Pisonem & ex Pediano correxi) portabatur: in fundum autem uicini consulis non instrumentum, aut fundamenta aulæ, sed etiam arbores transferebantur. In ea

uero in Pisonem 85. At tu, inquit, illo ipso tempore apud socrum tuam, cui domum meam exhauriendam patefeceras, sedebas. VRBIS TAMEN PERICVLO COMMOVERENTVR: uel quòd ea simul cum salute Ciceronis periclitaretur: uel quòd ob ea, quæ proxime cōmemorabit, proprium urbis periculum ageretur.

ORATIO.

» LEGVM multitudinem, cum earum, quæ
» latæ sunt, tum uero quæ promulgatæ fuerunt,
» dicam? nam latæ quidem sunt consulibus illis
» tacentibus, immo uero approbantibus etiam: ut
» censoria notatio, & grauissimum iudicium san
» ctissimi magistratus de rep. tolleretur: ut colle-
» gia, non modo illa uetera, contra S. C. restitue-
» rentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia a-
» lia noua conscriberentur: ut, remissis semissibus
» & trientibus, quinta prope pars uectigalium
» tolleretur: ut Gabinio pro illa sua Ciliciâ, quam
» sibi, si remp. prodidisset, pactus erat, Syria da-
» retur: ut uni helluoni bis de eadem re delibe-
» randi, et, rogata lege, potestas fieret prouinciæ
» commutandæ. mitto eam legem, quæ omnia iu-
» ra religionum, auspiciorum, potestatum, omnes
» leges, quæ sunt de iure & de tempore legum ro
» gandarum, una rogatione deleuit. mitto omnem
» domesticam labem. etiam exteras nationes illius
» anni furore conquassatas uidebamus. lege tri-
» bunicia Matris Magnæ Pessinuntius ille sacer-
» dos expulsus, & spoliatus sacerdotio est, fa-

numq;

» numq́; sanctissimarum atque antiquissimarum
» religionum uenditum pecunia grandi Brogita-
» ro, impuro homini, atque indigno illa religio-
» ne, præsertim cum ea sibi ille non colendi, sed
» uiolandi causa appetisset: appellati reges a po-
» pulo, qui id nunquam ne a senatu quidem postu
» lassent: reducti exules Byzantium, condemnati
» tum, cum indemnati ciues è ciuitate eijcieban-
» tur. Rex Ptolemæus, qui si nondum erat ipse
» a senatu socius appellatus, erat tamen frater e-
» ius regis, qui, cũ esset in eadem causa, iam erat
» a senatu honorem istum consecutus; erat eodem
» genere, ijsdemq́; maioribus, eadem uetustate so-
» cietatis; denique erat rex, si nondum socius, at
» non hostis; pacatus, quietus, fretus imperio po-
» puli R. regno paterno atque auito, regali otio
» perfruebatur.

Commentarius.

PROMVLGATAE: aliquot igitur non perlatæ, tribuno pl. aliquo, ut opinor, intercedente. quod et infra patet, & pro domo sua 218. DICAM? nõ dubitat, utrum dicat, an omittat; sed indicat, legũ multitudiné oratione uix posse comprehendi. VT CENSORIA NOTATIO: hac de Clodij lege sic in oratione in Pisonem. Ab eodẽ homine, in stupris inauditis nefarijsq́; uersato, uetus illa magistra pudoris & modestiæ, censoria seueritas sublata est. quem locum Pedianus sic exponit. Tulit P. Clodius tribunus pl. legem, ne quem censores in senatu legendo præterirent, ne ue qua igno

minia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, et utrius
que censoris sententia damnatus esset. Hæc Pedianus.
Dio autem libro 40. hanc legem a Scipione consule,
Magni Pompeij socero, esse abrogatam tradit. Quod
autem scriptum est, censoria notatio & grauissimum
iudicium; non dubito quin rectius sit, censoria notio.
non enim potest esse notatio ante iudicium: sed iudica
bant prius censores, quàm notarent. quare primum ip
sa me ratio mouet, ut, notio pro notatio, reponendum
putem: deinde habeo duo in duabus eiusdem orationi-
bus exempla. nam in ea de prouincijs consularibus, in
extremo fere, Statuẽdum, inquit, uobis est, legem Ae-
liam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non
omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de
cœlo seruari, obnunciari, intercedi licere; censorium iu
dicium ac notionem, & illud morum seuerissimum ma
gisterium non esse nefarijs legibus de ciuitate sublatũ.
In Pisonem autem: Centum prope annos legem Ae-
liam & Fusiam tenueramus, quadringentos iudicium
notionemq; censoriam: quas leges ausus est non nemo
improbus, potuit quidem nemo unquam conuellere.
quam potestatem minuere, quo minus de minoribus no
stris quinto quoque anno iudicaretur, nemo tam effuse
petulans conatus est. COLLEGIA: non sunt eadem
iteranda. satis hac de lege, & de collegiorum nomine
diximus supra. VECTIGALIVM: lege enim la-
ta, ut frumentum populo, quod antea semis æris, hoc
ẽst quadrante, ut uulgo nunc appellantur, cum dimi-
dio, in singulos modios dabatur, gratis daretur, uecti-

galia

galia quinta fere parte diminuebantur. hanc legem et Saturninus, & ante C. Gracchus tulerat. epitome Liuiana lib. 60. ad Herennium lib. 1. Pedianus 74. VNI HELLVONI: ipsi Vatinio; quòd esset homo nequam, dissolutus, & intemperantia perditus. DE EADEM RE: de prouincia. uide pro domo sua. EAM LEGEM: quæ legem Aeliam & Fusiam euertit. uide supra. RELIGIONVM: nullam enim religionem, cum lex ferretur, impedimento esse uoluit. posuit autem primum genus, deinde speciem. nam inter religiones sunt auspicia. AVSPICIORVM: ne auspicia ualerent. POTESTATVM: ne quis intercederet. supra. DE IVRE, ET DE TEMPORE: de iure, hoc est de auspicijs, erat Aelia: de tempore, Fusia. Clodius utranque sua lege deleuit. tulit enim, & ne quis per eos dies, quibus cũ populo agi liceret, de cœlo seruaret: et ut omnibus diebus fastis legem ferri liceret. supra. OMNEM DOMESTICAM LABEM: leges de rebus urbanis a Clodio latas. et dixit, OMNEM: quasi præter ea, quæ iam commemorauit, supersint multa. TRIBVNICIA: P. Clodij tribuni pl. BROGITARO: Gallo græco. de aruspicum responsis. CVM EA: uel EA, quæ ad religionem pertinent, quæ illi Clodius sua lege assignauit: uel, Eam, lege: ut ad religionem referatur. NE A SENATV QVIDEM: non a populo, sed a senatu reges appellabantur. primum igitur in eo peccat Clodius, quòd reges per populum, non per senatũ appellat: deinde, quòd eos appellat, qui id nunquam, non modo a populo, sed ne a senatu quidem postularint.

ſtularint. ſatis autem conſtat, hæc omnia ſignificari a Clodio mercede & pretio eſſe facta. nam & in ea pro domo ſua 239. Situus, inquit, ſcriptor in illo incendio ciuitatis non ſyngraphas cum Byzantijs exulibus, & cum legatis regijs faceret. et proxime infra, Regum appellationes uenales erant. INDEMNATI CIVES: oſtendit, quàm nefarios homines reduxerit Clodius: qui, ne dicta quidem cauſa, Byzantio ſint eiecti: ſicuti & Romæ coniurationis principes indicta cauſa necati ſunt. non enim, cum & res agitur maximi momenti, & patet culpa, iudicium expectatur. hac de re infra, et pro domo ſua 223: 239. PTOLEMAEVS: Cypri rex: qui, accepto de lege Clodia nuncio, quæ regnum uniuerſamq; regiam gazam publicabat, ipſe ſibi ueneno ſumpto mortem intulit. cauſam regni publicati ſcripſit Dio lib. 38. quòd olim Clodium a pyratis captum Cypri Rex Ptolemæus redimere noluiſſet. hac de re & in ea pro domo ſua 217. 223. EIVS REGIS: Alexandrini; qui & ipſe Ptolemæus uocabatur: de quo in libro epiſtolarum ad Lentulum. IN EADEM CAVSA: cum meritis in populum Romanũ fratri, Cyprio regi, nõ præſtaret, ſed pari cũ eo conditione eſſet. HONOREM ISTVM: ſocietatis. unde illa pro Rabirio Poſtumo. Non ei regi credidit, qui alienus ab hoc imperio eſſet, ſed ei, qui cum fœdus fieri in Capitolio uiderat. EADEM VETVSTATE SOCIETATIS: non dicit, ſocium fuiſſe cum fratre, uetuſta ſocietate: (id enim hoc negauit) ſed utrunque a maioribus ortum uetuſta populo Romano ſocietate

te coniunctis. nam inde ab eo tempore, cum Pyrrhus rex in Italiam transijt, populus Romanus cum Aegypti rege Ptolemæo societatem coierat.

ORATIO.

» De hoc, nihil cogitante, nihil suspicante,
» eisdem operis suffragium ferentibus, est roga-
» tum, ut sedens cum purpura, & sceptro, & il-
» lis insignibus regijs præconi publico subijcere-
» tur; et, imperante populo R. qui etiam bello ui
» ctis regibus regna reddere consueuit, rex ami-
» cus, nulla iniuria commemorata, nullis repeti-
» tis rebus, cum bonis omnibus publicaretur. mul
» ta acerba, multa turpia, multa turbulenta ha-
» buit ille annus: tamen illi sceleri, quod in me il
» lorum immanitas edidit, haud scio an recte hoc
» proximum esse dicam. Antiochum illum magnũ
» maiores nostri, magna belli cõtentione terra ma
» riq; superatum, intra montem Taurum regnare
» iusserunt: Asiam, qua illum multarunt, Atta-
» lo, ut is regnaret in ea, cõdonauerunt. cum Ar-
» meniorum rege Tigrane graue bellum perdiu-
» turnumq; gessimus, cum ille, iniurijs in socios
» nostros inferẽdis, bello prope nos lacessisset. hic
» & ipse per se uehemens fuit; & acerrimum ho
» stem huius imperij Mithridatem, pulsum Ponto,
» opibus suis regnoq; defendit; & a Lucullo, sum
» mo uiro atque imperatore pulsus, animo tamen
» hostili cum reliquis copijs suis in pristina mente
» mansit. hunc Cn. Pompeius, cum in suis castris

» supplicem abiectumq́; uidisset, erexit; atque in-
» signe regium, quod ille de suo capite abiecerat,
» reposuit, et, imperatis certis rebus, regnare ius
» sit; nec minus & sibi, & huic imperio glorio-
» sum putauit, constitutum a se regem, quàm con
» strictum uideri. Tulit gessit, qui & ipse hostis
» fuit populi R. & acerrimum hostem in regnum
» recepit, qui conflixit, qui signa contulit, qui de
» imperio pene certauit, regnat hodie, & amici-
» tiæ nomen ac societatis, quod armis uiolarat, id
» precibus est consecutus. ille Cyprius miser, qui
» semper socius, semper amicus fuit, de quo nulla
» unquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad
» imperatores nostros allata est, uiuus (ut aiunt)
» est, & uidens, cum uictu ac uestitu suo publi-
» catus.

Commentarius.

EISDEM OPERIS: *quarum suffragio & alias ini quissimas leges Clodius pertulerat.* NVLLA INIVRIA COMMEMORATA: *nota consuetudinem populi Romani: qui nemini, nisi ob acceptas iniurias, aut ablatas res, bellum aut damnum inferre solitus erat. quod utrunque a Clodio neglectum est.* ILLVM MAGNVM: *Asiæ regem: qui, cum multi fuerint Antiochi reges, opibus & potentia cunctis antecelluit. ideo, ut ab alijs distinguatur, apposuit, illũ magnum.* SVPERATVM: *a L. Scipione, Africani maioris fratre: qui ob eã causam Asiatici cognomen est adeptus.* BELLO PROPE: *non enim bello Tigranes Romanos lacessiuit:*

lacessiuit: sed, uexandis socijs, quasi bellum inferre ui debatur. non satis habet Cicero, populum Romanum excusare, qui non lacessitus bellum intulerit; sed excusat etiam cum laude, quòd sociorum iniurias suas iniurias duxerit. ACERRIMVM: qui bellum per annos quadraginta cum Romanis gesserit. A LVCVLLO: qui Mithridatem, atque etiam Tigranem ita iuuit, ut Pompeio, qui successit, non difficiles belli reliquias tradiderit. unde inimicitiarũ inter eos origo fluxit: cum uterque eius belli gloriam ad se traheret. Plutarchus, & alij. CONSTITVTVM A SE REGEM, QVA'M CONSTRICTVM: iucunditatem in uocum similitudine quæsiuit. nam constitutum & constrictum & similiter incipiunt, & similiter desinunt. hanc figuram Græci παράγραμμα dicunt. TVLIT GESSIT: apertum mendum. nec dubium est, quin Tigranes significetur. est enim argumentum a maiori. si Tigrani, inquit, qui hostis fuit populi Romani, regnum conseruastis: quanto magis Ptolemæo, qui semper socius, semper amicus fuit, conseruare debuistis? postulat igitur sententia, ut pro, tulit gessit, reponatur, Tigranes igitur, uel, igitur is. sed quoniam odi coniecturas, quæ a literarum similitudine discedunt; opem ueterum librorum expectandam censeo. alioqui nihil tentãdum. DE IMPERIO PENE: non omnino, sed pene actum esset de imperio populi Romani, si, cũ Tigranes signa contulit, uictoriam consecutus esset. alios enim exercitus parare, iterumq; belli fortunam experiri nobis licuisset. QVI SEMPER SOCIVS: non ad ipsum Pto-

lemæum, ſed ad maiores eius referendum eſt. nam ipſe, cum Clodius legem tulit, nondum erat ſocius. dixit igitur, ſemper ſocius, pro, qui uetuſtã nobiſcum ſocietatem habebat: quòd maiores eius ſocij noſtri ſemper fuerint. VIVVS, ET VIDENS: ſumpſit a Terentio: apud quem in Eunucho ita loquitur Phædria: Prudens, ſciens, uiuus uidénſq; pereo.

ORATIO.

» EN, cur ceteri reges ſtabilem eſſe ſuam for-
» tunam arbitrentur; cum, hoc illius funeſti anni
» perdito exemplo, uideãt per tribunum aliquem,
» & ſexcentas operas ſe fortunis ſpoliari, & re-
» gno omni poſſe nudari. at etiam eo negotio M.
» Catonis ſplendorem maculare uoluerunt, igna-
» ri, quid grauitas, quid integritas, quid magni-
» tudo animi, quid denique uirtus ualeret: quæ
» in tempeſtate ſæua quieta eſt, & lucet in tene-
» bris, & pulſa loco manet tamen, atque hæret in
» patria; ſplendetq; per ſe ſemper, neque alienis
» unquam ſordibus obſoleſcit. non illi ornandum
» M. Catonem, ſed relegandum; nec illi commit-
» tendum illud negotium, ſed imponendum puta-
» uerunt; qui in concione palam dixerint, linguã
» ſe euelliſſe M. Catoni, quæ ſemper contra extra-
» ordinarias poteſtates libera fuiſſet. ſentient, ut
» ſpero, breui tempore, manere libertatem illam,
» atque hoc etiam, ſi fieri poterit, eſſe maiorem,
» quòd cum conſulibus illis M. Cato, etiam cum
» iam deſperaſſet aliquid auctoritate ſua proficere

poſſe,

» posse, tamē uoce ipsa ac dolore pugnaui, et post
» meum discessum ijs Pisonem uerbis, flens meum
» & reip. casum, uexauit, ut illum, hominem per
» ditissimum atque impudentissimum, pene iam
» prouinciæ pœniteret. cur igitur rogationi pa-
» ruit? quasi uero ille non in alias quoque leges,
» quas iniuste rogatas putaret, iam ante iurarit.

Commentarius.

MACVLARE: nam regiæ gazæ uendendæ, & pecuniæ deportandæ M. Catonem, lege lata, Clodius præfecit; non ut Catonem ornaret; sed partim ut uirum fortissimum, & improbis ciuibus infensum a republica remoueret; partim ut, siquis deinde legem illam de Cypro publicata uellet accusare, socium ac defensorem haberet M. Catonem, utpote qui eius negocij particeps fuisset. quod sane ita contigit. pro domo sua 217. de prouincijs consularibus 78. Plutarchus, Velleius. IGNARI. &c. laudat uirtutem; ut Catoni, uiro innocentissimo, & omni laude prædito, nullam ex illo negotio hærere infamiam potuisse constet. turpis quidem Clodius, qui legem tulit: non tamen turpis Cato, qui negotium, ea lege impositum, administrauit. IMPONENDVM: & rei, & hominis causa hoc uerbo usus est: ut hoc significet, & rem Catone indignam esse impositam, & impositam inuito. quod & Dio tradit libro 38. EVELLISSE: sic & in ea pro domo sua 217: quo modo autem euellisse? quia Cato, suscepto & administrato negotio, contra leges a Clodio in tribunatu latas pro sua ueteri constantia ac li-

bertate loqui iam non posset: quandoquidem inter eas leges esset ea, de Cypro publicata: quae si tolleretur, ea simul, quae Cato in Cypro gesserat, tolli necesse erat. nec sane parum callide Clodius cogitauit. nam, quod fore putauit, id ipsum euenit; ut Cato, ne, quae ipse in Cypro & Byzantij egisset, infirmarentur, Clodij tribunatum contra Ciceronem defenderet. de quo in oratione de prouincijs consularibus, & Plutarchus in Cicerone. POST MEVM DISCESSVM: errat igitur Plutarchus, qui Catonem ait ante Ciceronem a Clodio emissum. PROVINCIAE POENITERET: cuius mercede ac pactione inductus, cum Clodio de mea pernicie consenserat. PARVIT? quòd in Cyprum iuit.

ORATIO.

» NON offert se ille istis temeritatibus, ut,
» cum reip. nihil prosit, se ciue remp. priuet. con
» sule me, cum esset designatus tribunus pl. obtu-
» lit in discrimen uitam suam: dixit eam senten-
» tiam, cuius inuidiam capitis periculo sibi prae-
» standam uidebat: dixit uehementer: egit acri-
» ter: ea, quae sensit, prae se tulit: dux, auctor, a-
» ctor rerum illarum fuit: non quo periculum suũ
» non uideret: sed in tanta reip. tempestate nihil
» sibi, nisi de patriae periculis, cogitandum puta-
» bat. consecutus est ipsius tribunatus. quid ego
» de singulari magnitudine animi eius, ac de in-
» credibili uirtute dicam? meministis illum diem,
» cum, templo a collega occupato, nobis omnibus
» de uita eius uiri & ciuis timentibus, ipse ani-

mo

» mo fortiſſimo uenit in templum, & clamorem
» hominum auctoritate, impetum improborum
» uirtute ſedauit. adijt tum periculum, ſed adijt
» ob cauſam, quæ quanta fuerit, iam mihi dicere
» non eſt neceſſe. at, ſi iſti Cypriæ rogationi ſcele-
» ratiſſimæ non paruiſſet, hæreret illa nihilo mi-
» nus in rep. turpitudo: regno enim iam publica-
» to, de ipſo Catone erat nominatim rogatum.
» quod ille ſi repudiaſſet; dubitatis, quin ei uis eſ-
» ſet allata, cum omnia acta illius anni per illum
» unum labefactari uiderentur? atque etiam hoc
» uidebat: quoniam illa in rep. macula regni pu-
» blicati maneret, quam nemo iam poſſet eluere;
» quod ex malis boni poſſet in rep. prouenire, id
» utilius eſſe per ſe conſeruari, quàm per alios.
» atque ille, etiam ſi alia quapiam ui expelleretur
» illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur.
» etenim qui ſuperiore anno ſenatu caruiſſet; quò
» ſi tum ueniret, me tamen ſocium ſuorum in rep.
» conſiliorum uidere poſſet: is æquo animo tum,
» me expulſo, & meo nomine cum uniuerſo ſena-
» tu, tum ſententia ſua condemnata, in hac urbe
» eſſe poſſet? ille uero eidem tempori, cui nos, ei-
» dem furori, eiſdem conſulibus, eiſdem minis, in
» ſidijs, periculis ceſſit. luctum nos hauſimus ma-
» iorem; dolorem ille animi non minorem.

Commentarius.

DESIGNATVS TRIBVNVS PL. nonis Decem-
bris: quem ſæpe diem ſibi glorioſum, reipublicæ ſalu-
tarem

tarem Cicero nominat, de coniuratis in senatu dictæ sententiæ sunt: factóq; in Catonis sententiam senatus consulto, in carcere necati. hinc apparet, quod in Pediano legitur, falsum esse, magistratum iniisse tribunos pl. nonis Decembribus. nam designatum hic apparet fuisse tribunum M. Catonem, quo die dictæ sententiæ sunt de coniuratis: quem fuisse nonas Decembris, ex ea pro Flacco 165: ex epistola M. Bruti, è Sallustio & Plutarcho non dubie constat. primus autem magistratus dies tribunis pl. fuit, IIII. Idus Decembris: quod a Dionysio & Liuio cognouimus. SIBI PRAESTANDAM: ita grauem sibi inuidiam uidebat impendere, ut eam subire sine uitæ periculo non posset. subijt tamen, patria uitæ antelata. A COLLEGA: Q. Metello Nepote, qui, ut iniquam legem ferret, templum occupauit. non tulit autem, Catone cum uitæ periculo resistente. Plutarchus in eius uita. ADIIT TVM PERICVLVM: cum designatus tribunus pl. de coniuratis sententiam dixit. non enim, Tum, refero ad illum diem, cum collegæ restitit: ob ea, quæ sequuntur, Adijt ob causam, quæ quanta fuerit, iam mihi dicere non est necesse. quæ de coniuratione Catilinæ dicta esse, facile conijcio. HAERERET ILLA NIHILOMINVS IN REP. TVRPITVDO: nihilo minus omnia regia bona præconi subiecta uenijssent. cum enim, ut negotium illud Cyprium a Catone administraretur, lata lex est; iam regnum erat publicatum. QVOD EX MALIS BONI POSSET IN REP. PERVENIRE: malum fuit, insonti regi sine causa

suum

ſuum eripere: bonum, de bonis illius coactam pecuniã in ærarium inferre. quod a Catone potius, integerrimo homine, quàm a quouis alio fieri, è rep. fuit. SVPERIORE ANNO: *Cæſare conſule. quo anno, cum nihil more maiorum gereretur, Cæſare leges & auſpicia negligente; Cato deſperatione quadã in ſenatu non uenit.* SENTENTIA SVA: *cum enim pulſus eſt Cicero, tum damnari & ſenatus uiſus eſt, ſententia Catonis. pulſus enim eſt ob coniuratorum necem. illi autem è ſenatus conſulto, Catonis in ſententiam facto, necati ſunt.* CESSIT: *cum Cypriæ rogationi paruit, & in Cyprum profectus eſt.*

ORATIO.

» HIS *de tot, tantiſq; iniurijs in ſocios, in re*
» *ges, in liberas ciuitates conſulum querela eſſe de*
» *buit. in eius magiſtratus tutela reges, atque ex-*
» *teræ nationes ſemper fuerunt. ecquæ uox un-*
» *quam eſt audita conſulum? quanquam quis au-*
» *deret, ſi maxime queri uellet? de Cyprio rege*
» *quererentur, qui me ciuem, nullo meo crimine,*
» *patriæ nomine laborantem, non modo ſtantem*
» *non defenderunt, ſed ne iacentem quidem pro-*
» *texerunt? ceſſeram, ſi alienam a me plebem fuiſ*
» *ſe uultis, quæ non fuit, inuidiæ; ſi commoueri*
» *omnia uidebantur, tempori; ſi uis ſuberat, ar-*
» *mis; ſi ſocietas magiſtratuum, pactioni; ſi peri-*
» *culum ciuium, reip. cur, cum de capite ciuis,*
» *(non diſputo, cuiuſmodi ciuis) & de bonis pro-*
» *ſcriptio ferretur, cum & ſacratis legibus, &*

XII *tabu-*

» XII tabulis sancitum esset, ut neque priuile-
» gium irrogari liceret, neque de capite, nisi co-
» mitijs centuriatis, rogari, nulla uox est audita
» consulum? constitutumq; illo anno est, quan-
» tum in illis duabus huius imperij pestibus fuit,
» iure posse per operas concitatas quemuis ciuem
» nominatim tribuni pl. consilio ex ciuitate ex-
» turbari? quæ uero promulgata illo anno fue-
» runt, quæ promissa multis, quæ conscripta, quæ
» sperata, quæ cogitata, quid dicam? qui locus or
» bis terræ iam non erat alicui destinatus? cuius
» negotij publici cogitari, optari, fingiq; procu-
» ratio potuit, quæ non esset attributa atque de-
» scripta? quod genus imperij, quæ prouincia,
» quæ ratio aut auferendæ, aut conflandæ pecu-
» niæ non reperiebatur? quæ regio, orá ue terra-
» rum erat latior, in qua non regnum aliquod sta
» tueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut
» emendum sibi, quod non habebat; aut redimen
» dum, quod habebat, arbitraretur? quis prouin-
» ciam, quis pecuniam, quis legationem ab sena-
» tu petebat? damnatis de ui restitutio, consula-
» tus petitio ipsi illi populari sacerdoti compara-
» batur.

Commentarius.

IN SOCIOS, IN REGES, IN LIBERAS CIVITATES: *in Pessinuntem, in Ptolemæum, in Byzantium. supra.* QVIS AVDERET: *transit a parte ad totum, hoc est a consulibus ad omnes ciues. quis, inquit,*

quit, in ciuitate contra P. Clodium, facinorosum hominem, & audacem mittere uocem, si maxime uellet, auderet? rursus à toto ad partem, hoc est ad consules, orationem cõuertit. mihi, inquit, quia patriam à coniuratorum scelere uindicaram, laboranti, non modo ante discessum meum, sed ne post discessum quidem auxilio fuerunt. et metaphora, quæ fit per oppositionem, quam Aristoteles laudat, usus est. nam, stantem et iacentem, cum trallata sunt, tum etiam antitheta. SOCIETAS MAGISTRATVVM: inter consules & tribunum pl. ut illi de mea pernicie, cum lex rogaretur, conniuerent; hic prouincias, quas uellent, sceleris mercedem daret. SACRATIS LEGIBVS: in sacro monte latis, cum plebs à patribus secessit. Liuius, Dionysius, Cicero ipse pro C. Cornelio, Pedianus 59. PRIVILEGIVM: legem aduersus unum ciuem. DE CAPITE: cum caput diminuitur, hoc est cum aliquis ciuitate, ac libertate priuatur. ideo sæpe caput & fortunas Cicero coniungit: propterea quòd, quibus in causis de capite, in ijsdem fere de bonis agitur. COMITIIS CENTVRIATIS: de his, & de omni comitiorum genere satis in libro de comitijs disputatum à nobis est. quod autem ad huius loci sententiam attinet: etsi, quid dicatur, apertum est; uerba tamen ex libro 3. de legibus recitabo. Priuilegia, inquit, ne irroganto: de capite ciuis, nisi per maximum comitiatum, ne ferunto. et in eodem libro in extremo: Propterea quòd neque tributa capitis comitia rata esse possunt, neque ulla priuilegij. maximum comitiatum pro cen-

turiatis comitijs posuit: quòd his & maiores magistratus mandari, et summa quæque perfici solerent. CONSCRIPTA: priuatim, & occulte, ut syngraphæ illæ cum Byzantijs exulibus & legatis regijs factæ. pro domo sua. DESCRIPTA? unico uerbo duas res significat: primum, procurationum, quæ dabantur, multitudinem; ubi enim descriptio, ibi ordo; et ubi ordo, ibi numerus: deinde, Clodij infinitam licentiam, qui, quasi unus omnia teneret, ita, quæ cuique uellet, pro sua libidine describebat. QVAE PROVINCIA: ita omnes contrahendæ pecuniæ uias peruestigabat, ut prouincias nouas faceret, easq; improbis hominibus administrandas pretio traderet. huc illud spectat, quod est in ea pro domo sua. Imperia scribebantur noua iuuentuti. REGNVM ALIQVOD: ut nouas prouincias, ita noua regna Clodius ad conflandam pecuniam statuebat. AB SENATV PETEBAT? a Clodio petebant omnes, non, ut mos erat, a senatu. pecunia enim, & legationes senatus cõsulto dabantur, prouinciæ uero primum senatus consulto, deinde lege curiata: nisi si quis, cum perferri legem curiatam non liceret, eo imperio, quod senatus lege Cornelia dabat, cõtentus, suo sumptu in prouinciam uellet ire. quod paucissimi fecerunt. DANNATIS DE VI: quos restitui leges uetabant, eos restituere Clodius cogitabat. et apparet, de ui damnatos solum uertisse: cum dicat, Restitutio. sed capitali de ui est intelligendum. nec enim omnis uis capitalis fuit. quod in libro de legibus ostendimus. CONSVLATVS PETITIO: forte hoc significat

cat in oratione pro domo sua, cum ait: imperia scribebantur noua iuuentuti. POPVLARI SACERDOTI: P. Clodio: qui, ut Plutarchus & alij prodiderunt, libidinis causa ad aras Bonæ deæ, quasi sacerdos esset, penetrauit. ridiculũ Cicero quæsiuit in re turpi. quod ab ijs, qui de arte rhetorica scripserunt, non modo conceditur, uerum etiam laudatur. πολλάκις, inquit Demetrius, καὶ τὰ μὲν πράγματα ἀτερπῆ ἐστι φύσει, καὶ στυγνά, ὑπὸ δὲ τοῦ λέγοντος γίνεται ἱλαρά.

ORATIO.

» HAEC gemebant boni, sperabant improbi,
» agebat tribunus pl. consules adiuuabant. hic a-
» liquando, serius quàm ipse uellet, Cn. Pompe-
» ius, inuitissimis ijs, qui mentem optimi ac for-
» tissimi uiri suis consilijs ac fictis terroribus à de-
» fensione meæ salutis auerterant, excitauit illam
» suam non sopitam, sed suspicione aliqua retar-
» datam consuetudinem reip. bene gerendæ. non
» est passus ille uir, qui sceleratissimos ciues, qui
» acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui re
» ges, qui gentes feras atque inauditas, qui præ-
» donum infinitam manum, qui etiam seruitia uir
» tute uictoriaq; domuisset, qui, omnibus bellis
» terra mariq; compressis, imperium populi R. or
» bis terrarum terminis definisset, remp. euerti sce
» lere paucorum, quam ipse non solum consilijs,
» sed etiam sanguine suo sæpe seruasset: accessit
» ad causam publicam: restitit auctoritate sua re-
» liquis rebus: de præteritis questus est. fieri quæ

» dam ad meliorem spem inclinatio uisa est. decre
» uit senatus freques de meo reditu calendis Iun.
» dissentiente nullo, referente L. Mummio, cuius
» in mea causa nunquam fides uirtusq; contre-
» muit. intercessit Ligus iste nescio qui, additamé
» tum inimicorum meorum.

Commentarius.

SERIVS, QVAM IPSE VELLET: excusat Pompeium, quod à principio nefarijs Clodij consilijs & actis obuiam non ierit. uoluisset enim obsistere: sed, ut Cæsari satisfaceret, suorum actorũ dissolutionem metuenti, hominem nefariũ furere in Ciceronem atque in ipsam rempublicã passus est. INVITISSIMIS: maxime consules intelligi, possumus existimare. nam in Pisonem, Vestræ fraudes, inquit, uestrum scelus, uestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictæ; &c. NON SOPITAM: non usque eò suam diligentiam & uigilantiam in tuenda republica Pompeius omisit, ut omnino publicæ causæ indormiret, sed ut paululum conniueret. SCELERATISSIMOS CIVES: breui oratione omnes Pompeij laudes percurrit. sceleratissimos ciues appellat, Cn. Carbonem, Cn. Domitium, Q. Sertorium: quorum unum in Sicilia, alterum in Africa, tertium Pompeius in Hispania uicit. Marcum etiam Brutum, Bruti illius, qui C. Cæsari manus intulit, in Gallia cisalpina occidit. quem ipsum cum tribus ijs, quos nominaui, fortasse Cicero significauit. Plutarchus, Valerius, epitome Liuij, alij. acerrimos autem hostes, & maximas natio-

nes, non dubito quin intelligat Afros, Gallos, & Hispanos: qui odio quodam in populum Romanum impulsi, Carbonis & Sertorij partibus hæserunt. pro lege Manilia. Quod autem sequitur, Qui reges, qui gentes feras atque inauditas; manifeste dictum apparet de Hiarba, Mithridate, Tigrane, deq; nationibus illis, quas, antea fama minus notas, Pompeius, dũ fugientem Mithridatem persequitur, transitum negantes uicit, & ad populi Romani ditionem adiunxit. unde illud in epistola quadã ad Atticum: Sampsicerame quid dices? uectigal te nobis in Antilibano constituisse, agri Campani abstulisse? epitome Liuij, lib. 101. Plutarchus. PRAEDONVM: Pompeius bellum aduersus piratas, lege Gabinia sibi demandatum, undequinquagesimo die felicissime confecit. pro lege Manilia, Plutarchus, & alij. QVI ETIAM SERVITIA: seruitia re uera non Pompeius, sed M. Crassus deuicit. sed eam laudem Cicero sæpe ad Pompeium conatur transferre; cum dicat, aduẽtante Pompeio seruilem manum timore consternatam, nullo labore à Crasso esse deuictam. Testis est, inquit pro lege Manilia, iterum & sæpius Italia: quæ cũ seruili bello tetro periculosóq; premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit: quod bellum expectatione Pompeij attenuatum atque imminutum est, aduentu sublatum ac sepultum. et dixit, ETIAM: quasi, contra quàm uidetur: cum aliter homines existiment; quia seruile bellum duce Crasso confectum est. hinc illud libro I. ad Atticum 9. de Crasso: Qui mihi laudem illam eo minus deberet, quòd meis

omnibus literis in Pompeiana laude perstrictus esset. VIRTVTE VICTORIA'QVE: nō, virtute, seruili bello demonstrata; aut, Victoria, de seruis relata; sed, virtute, quam superiore bello, aduersus Mithridatem & Tigranem gesto, iam ostenderat; Victoria, quam eo bello consecutus erat. cuius uirtutis uictoriæq; opinione ac fama fractos esse ac perturbatos seruilis exercitus animos significat: ut deinde Crasso non difficilis uictoria fuerit. cur autem neque uirtutem sine uictoria, neque uictoriam sine uirtute posuit, sed alteram cum altera coniunxit? quia neque semper, qui uirtute præditi sunt imperatores, hostem uincunt: neque, qui uincunt, ij semper uirtute eccellunt. itaque cum uirtutem & uictoriam nominamus, summam & absolutam laudem exprimimus. alioqui neque uirtus imperatoris in bello sine fortuna neque fortuna sine uirtute laudatur. DOMVISSET: caute, nec sine industria posuit hoc uerbum. non enim a Pompeio uicta seruitia, sed illius aduentu compressa debilitataq; sunt. Vicisset, igitur, aut, Debellasset, perspicue falsa erant: Domuisset, ut falsum refelli non potest. OMNIBVS BELLIS: Africano, transalpino, Hispaniensi, Mithridatico. de tribus enim orbis partibus Pompeius triumphauit, uicto in Africa Carbone, in Hispania Sertorio, in Asia Mithridate. ORBIS TERRARVM TERMINIS: ὑπερβολικῶς: non enim uniuersus terrarum orbis, sed et maior, & nobilior pars imperio populi Romani tenebatur. SANGVINE SVO: cum, bello Sertoriano, Suceronēsi prælio uulnus acceperit. Plutarchus in Serto-

rio

rio & Pompeio, Appianus libro 1. AVCTORITATE SVA: non dixit, potestate; quia priuatus erat. est enim magistratus potestas, priuati uero hominis auctoritas. sic infra, Princeps, inquit, P. Lentulus auctoritate ac sententia sua causam suscepit: quia nondum cõsulatum inierat Lentulus, sed designatus erat. L. MVMMIO: tribuno pl. NVNQVAM: nam &, antequàm Cicero iret in exilium, cum alia præstitit officia, tum populo persuasit, ut tanquam in publica calamitate uestem mutaret. hoc apud Dionem libro 38. scriptum est. idem Mummius uidetur & ad senatum de ueštitu mutãdo retulisse. quod ex illis uerbis, quæ in hac ipsa oratione sunt, coniicio: Vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia L. Mummius ad senatum de republica retulit; senatusq; freqũes uestem pro mea salute mutandam censuit. FIDES VIRTVSQVE: Fides & uirtus, propterea dicit; quia pro amico non satis est uelle, nisi audeas; & multos, quibus animus non deest, fides & uoluntas deficit. CONTREMVIT: in periculis. poetice magis, quàm oratorie, dictum. nam hoc uerbum potius in animalia conuenit. quòd si dixisset, L. Mummium, quia fide, ac uirtute esset singulari, nunquam in sua causa contremuisse: proprie dixisset, non tamen, ut græco uerbo utar, ἐνεργητικῶς. proprium igitur, quo res significatur, omisit: translatum, quo significatur simul & augetur, usurpauit. LIGVS ISTE NESCIO QVI: Aelium Ligurem significat: & in ambigua nominis significatione ludit. nam Ligus et gentis Aeliæ cognomen est: et hominem

in Liguria natum demonſtrat. notat igitur ignobilitatem, cum ait, Ligus iſte neſcio qui. et, Ligus, non ut familiæ Romanæ cognomen, ſed ut nationis nomen poſuit. ſupra, & pro domo ſua, de aruſpicum reſponſis. ADDITAMENTVM: quia, cum nouem tribunos pl. ante diſceſſum ſuum Cicero habuiſſet, poſt diſceſſum Ligus iſte ex eo numero defluxit, ſéq; ad Clodij partes addidit.

ORATIO.

» RES erat & cauſa noſtra eo iam loci, ut
» erigere oculos, & uiuere uideretur. quiſquis e-
» rat, qui aliquam partem in meo luctu ſceleris
» Clodiani attigiſſet, quocunque uenerat, quod iu
» dicium cunque ſubierat, damnabatur. inuenie-
» batur nemo, qui ſe ſuffragium de me tuliſſe con
» fiteretur. deceſſerat ex Aſia frater meus magno
» ſqualore, ſed multo etiam maiore mœrore. huic
» ad urbem uenienti tota obuiam ciuitas cum la-
» crymis gemitúq; proceſſerat: loquebatur libe-
» rius ſenatus: concurrebant equites R. Piſo ille,
» gener meus, cui fructum pietatis ſuæ neque ex
» me, neque à populo R. ferre licuit, à propinquo
» ſuo ſocerum ſuum flagitabat: omnia ſenatus re-
» ijciebat, niſi de me primum conſules retuliſſent.
» quæ cum res iam manibus teneretur; & cum
» conſules prouinciarum pactione libertatem om-
» nem perdidiſſent; qui cum in ſenatu priuatim,
» ut de me ſententias dicerent, flagitabantur, le-
» gem illi ſe Clodiam timere dicebant: cum hæc
non

» non possent iam diutius sustineri, initur consi-
» lium de interitu Cn. Pompeij. quo patefacto,
» ferroq; deprehenso, ille inclusus domi tam diu
» fuit, quàm diu inimicus meus in tribunatu. de
» meo reditu octo tribuni promulgarunt. ex quo
» intellectum est, non mihi absenti creuisse ami-
» cos, in ea praesertim fortuna, in qua non nulli
» etiam, quos esse putaueram, non erant, sed eos
» uoluntatem semper eãdem, libertatem non ean
» dem semper habuisse. nam ex nouem tribunis,
» quos tunc habueram, unus me absente deflu-
» xit, qui cognomen sibi ex Aeliorum imaginibus
» arripuit, quo magis nationis eius esse, quàm ge
» neris, uideretur. hoc igitur anno, magistratibus
» nouis designatis, cum omnes boni omnem spem
» melioris status in eorum fidem conuertissent,
» princeps P. Lentulus auctoritate ac sententia
» sua, Pisone & Gabinio repugnantibus, causam
» suscepit; tribunisq; pl. octo referentibus, prae-
» stantissimam de me sententiam dixit. qui cum
» ad gloriam suam, atque ad amplissimi beneficij
» gratiam magis pertinere uideret, causam illam
» integram ad suum consulatum reseruari; tamen
» rem talem per alios citius, quàm per se tardius,
» confici malebat.

Commentarius.

QVI ALIQVAM PARTEM IN MEO LVCTV &c. qui de mea pernicie cum Clodio sensisset. QVOD IVDICIVM CVNQVE: sic et Terentius dis-

iuncte locutus est: Cum quibus erat cunque una, his sese dedere. DAMNABATVR: deesse uerbum suspicor. nam cum duas res proposuerit, Quocunque uenerat, quod iudicium cunque subierat: quorum alterum de Clodianis candidatis, alterum de iisdem aut accusatoribus aut reis dictum est: consentaneum erat, ut duobus item uerbis sententiam clauderet, sic, repudiabatur, & damnabatur: ut & repulsam, & damnationem demonstraret. in quo ne quis me inani coniectura ductum uaticinari & insanire putet: locum recitabo ex oratione pro domo sua, qui meã opinionem satis, ut opinor, comprobabit. sic igitur in ea scriptũ est. Itaque cum tu florens ac potens per medium forum popularis uolitares: amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent: qui in iudiciũ uenerant, siue accusatores erant, siue rei, te deprecante damnabãtur. Satis'ne patet ex his uerbis, et de iis, qui magistratum peterent, & de iis, qui in iudicium uenirent, Ciceronem intelligere? ibidem, paucis interiectis uersibus, hæc sequuntur. De hac igitur lege dicimus, quæ iure rogata uideatur: cuius quam quisque partem tetigit, digito, uoce, præda, suffragio; quocunque uenit, repudiatus, conuictusq; discessit. Repudiatus, inquit, à populo; conuictus, in iudicio. non temere igitur mutilum esse locum suspicamur; & ante uerbum, Damnabatur, scribendum, Repudiabatur, aut, Repellebatur. utroque uerbo eadem de re usum esse Ciceronem in ea pro domo sua, demonstratum est. INVENIEBATVR

NEMO &c. *cum enim Clodij amicos à populo repudiari, à iudicibus damnari uiderent; negabant omnes suffragium se tulisse in illa rogatione, quam de me Clodius tulerat.* EX ASIA: *minore: quam proconsulari imperio per triennium rexerat. epist. fam. 26. ad Att. 95:* SQVALORE: *colendi corporis curam omittimus in dolore. inde squalor, perculsi animi signũ.* MOERORE: *mœrore hic pro animi solicitudine manifeste posuit. alibi mœrorem in corpore, dolorem in animo significat, ut ad Atticum in quadam epistola: Mœrorem minui: dolorem non potui, nec, si possem, uellem.* LOQVEBATVR LIBERIVS SENATVS: *liberius, quàm ratio temporum, aut consulum uoluntas ferret.* CVI FRVCTVM &c. *quia perijt ante reditum Ciceronis.* NEQVE A' POPVLO R. *quia, si uixisset, honores ei petenti populus R. memor pietatis in meo casu declaratæ, studiosissime mandasset.* A PROPINQVO SVO: *Pisone consule.* IAM MANIBVS TENERETVR: *metaphora sumpta ab ijs, qui eos, quos fugienteis insecuti erant, assecuti, manibus prehensos tenent. item, inquit, mea res cum in manibus iam esset, cum à senatu & à bonis summo studio ageretur: initur consilium de interitu Cn. Pompeij.* PRIVATVM: *a priuatis senatoribus, de mea salute laborantibus.* LEGEM CLODIAM: *in qua caput hoc erat, ne quis de Ciceronis reditu referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in sententiã, ne scribendo adesset. post reditum in sen. et ad Att. 46:* FERRO DEPREHENSO: *in uestibulo*

senatus,

ſenatus, in templo Caſtoris. nam ueſtibulum templi pars fuit. atque hoc aperte in oratione pro Milone ſignificatur his uerbis. Comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſeruus P. Clodij, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. extorta eſt confitenti ſica de manibus. caruit foro poſtea Pompeius, caruit ſenatu, caruit publico: ianua ſe ac parietibus, non iure legum iudiciorumq; texit. et paulo infra. Inſidiator erat in foro collocatus, atque in ueſtibulo ipſo ſenatus. et in eadem infra: Quando illius poſtea ſica conquieuit? hæc inſidiata Pompeio eſt. quem locum exponens Pedianus, Piſone, inquit, & Gabinio conſulibus, pulſo Cicerone in exilium, cum III. Idus Sextilis Pompeius in ſenatum uenit, dicitur ſeruo P. Clodij ſicam excidiſſe. eaq; ad Gabinium conſulem delata, dictum eſt, ſeruo imperatum à P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius ſtatim domum redijt. ex eo domi tenus. et in ea in Piſonem: Deprehenſus cum ferro ad ſenatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatũ fuiſſe cõſtabat. dixit, Ad ſenatum, quia deprehenſus erat in ueſtibulo ſenatus: ut in ea pro Milone. et pro domo ſua, Cn. Pompeium, inquit, foro, curiaq; priuauit, domumq; coniecit. EX QVO INTELLECTVM EST etc. ſi quis animum in ſententiam diligenter intendat, deeſſe negatiuam particulam intelliget. nam quia de reditu Ciceronis octo tribuni promulgarunt, cum eorum antea ferenti legem Clodio interceſſiſſet nemo; poterat aliquis, abſenti Ciceroni creuiſſe amicos, exiſtimare. quod falſum eſſe arguit, non, inquit, mihi amici

creuerunt,

creuerunt, ſed, cum antea idem pro me uoluiſſent, non idem tamen auſi ſunt. et ipſe ſe exponit, cum infert. Nam ex nouem tribunis, quos tunc habueram, unus me abſente defluxit. legendum igitur ſic opinor. ex quo intellectum eſt, non mihi abſenti creuiſſe amicos, &c. EX AELIORVM IMAGINIBVS: imagines maiorum ſeruabantur, cum inſcriptione prænominis, nominis, cognominis. dicit igitur; Aelium, cũ inſcriptiones imaginum perlegiſſet, inde cognomen Liguris accepiſſe: quo gente Aeliam uſam eſſe iam diximus. quod etſi ob eam cauſam fecit, ut ab illis Aelijs Liguribus, clariſſimis uiris, originem uideretur ducere: tamen, contra quàm ille putauerat, eueniſſe ait Cicero, ut ex illo cognomine potius ex Ligurina natione, quàm ex Aelia gente, putaretur eſſe. PRINCEPS P. LENTVLVS: conſules enim deſignati primo loco ſententiam dicebant. qua de re in libro de ſenatu dictum eſt. AVCTORITATE: quam habebat, & quia magiſtratus geſſerat, & quia conſul erat deſignatus. eſt enim in eo, qui magiſtratum gerit, poteſtas, in eo, qui geſturus eſt, auctoritas. itaque in oratione in Piſonem de Q. Metello conſule deſignato dixit: Ille deſignatus conſul, cum quidam tribunus pl. ſuo auxilio magiſtros ludorum ludos contra ſenatus conſultum facere iuſſiſſet, priuatus uetuit, atque id, quod non dum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate.

ORATIO.

» HOC interim tempore P. Sextius, iudices,
» deſignatus iter ad C. Cæſarem pro mea ſalute

ſuſcepit.

» suscepit. quid egerit, quantum profecerit, nihil
» ad causam. equidem existimo, si ille, ut arbi-
» tror, æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profe-
» ctum; sin iratior, non multum. sed tamen sedu-
» litatem, atque integritatem hominis uidetis. In
» gredior iam in Sextij tribunatum: nam hoc pri
» mum iter designatus reip. causa suscepit. per-
» tinere & ad concordiam ciuium putauit, & ad
» perficiendi facultatem, animum Cæsaris à cau-
» sa non abhorrere. abijt ille annus. respirasse ho
» mines uidebantur, nondum re, sed spe reip. re-
» cuperandæ. exierunt malis ominibus, atque
» execrationibus duo uulturij paludati: quibus
» utinam ipsis euenissent ea, quæ tum homines
» precabantur; neque nos prouinciã Macedoniam
» cum exercitu, neque equitatum in Syria, & co-
» hortes optimas perdidissemus. ineunt magistra-
» tum tribuni pl. qui omnes de me promulgatu-
» ros confirmarant. ex his princeps emitur ab ini
» micis meis is, quem homines in luctu irriden-
» tes Gracchum uocabant: quoniam id etiam fa-
» tum ciuitatis fuit, ut illa ex uepretulis extra-
» cta nitedula remp. conaretur arrodere. alter ue
» ro, nõ ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Ga
» ui Oleli horreo, calatis granis, in Calatinos ac
» Lelios insitus, subito, nominibus in tabulas re-
» latis, nomen suum de tabula sustulit.

Commentarius.

DESIGNATVS: non paucis in libris manuscriptis

legitur,

legitur, Iudex designatus, sed mendose. nam Sextium significat Cicero, non iudicem designatum, sed tribunum pl. quod nemini, qui paulo sit humanior, ignotum existimo: cum tribunus pl. fuerit Sextius eodem anno, quo P. Lentulus consul: ut, eodem anno designatum utrũque fuisse necesse sit. mendi causa fuit, quòd, Designatus, unica dictio posita est, magistratus nomine prætermisso. EQVIDEM EXISTIMO: plus est in hac periodo artificij, quàm fortasse aliquis opinetur. cum enim, ut Sextij beneficium in se maximum ostenderet, quod quidem ab hac narratione & ab ipsa causa alienum non erat; posset dicere, iter illius in Galliam ad Cæsarem magnopere fructuosum fuisse: non dicit tamen, & de industria rem implicat, ut neque affirmet, neque neget: callide sane, & ingeniose. nam si profecisse eo itinere Sextium affirmaret, Cæsarem sibi antea fuisse inimicum ostenderet: quod pugnaret cum illis uerbis, quæ supra posuit, cum dixit. Ipse autem Cæsar, quem maxime ignari homines ueritatis mihi esse iratum putabant, erat ad portas. Sin profecisse Sextium negaret, uel quòd iratum Cæsarem non inuenerit, uel quòd ita iratum, ut placari nõ potuerit: inanem & inutilem illam profectionem significaret. cum igitur in utranque partem offensionem uiderent, quò incurrere, uel si affirmaret, uel si negaret, cogeretur: ad artem confugit; rationemq́; ut neque affirmaret, neque negaret, iniuit, hãc scilicet, ut dubitatione, quæ inter affirmationem & negationem media est, uteretur. dixit igitur, Equidem existimo, si ille, ut arbitror,

æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum; sin iratior, non multum. Verum dubitabit aliquis: cur, cum Sextij profectionem Cicero neque fructuosam uelit ostendere, neque negare; tamen potius in eam partem inclinat, ut neget, quàm ut affirmet? imminuit enim dubitationem, cum ait, ut arbitror. Respondeo. quia nihilo minus laudatur Sextius, etiam si nihil profecerit. uoluntas enim ipsa & sedulitas laudabilis est. pendet enim potius Cicero in hanc partem, in qua ita Cæsari gratificatur, cum sibi æquũ fuisse indicat, ut Sextij tamen laudem nõ imminuat: quàm in eam, in qua, si Cæsarem iratum fuisse significaret, Sextij quidem in se beneficium augeret, utilitate profectionis illius demonstrata: uerum Cæsaris animum posset offendere: cum in amicitia præteriti odij commemoratio displiceat. SEDVLITATEM: quòd iuerit ad Cæsarem. INTEGRITATEM: quòd in Ciceronem, hoc est in ipsam rempublicam, optime fuerit animatus. laborem enim pro eo, quem non diligit, nemo fere suscipit. CONCORDIAM CIVIVM: nam si cum Clodio consentiret Cæsar, haud paulo plus in restituendo Cicerone cõtentionis fuisset. causam autem Ciceronis non aperte Cæsar iuuit, ne Clodium, hominem popularem, & factiosum, contra se irritaret: iuuit tamen, ut illa uerba demõstrant in epistola ad Lentulum: Sese, quæ de mea salute egisset, uoluntate Cæsaris egisse, ipsum meum fratrem testatus est. ILLE ANNVS: quo Piso & Gabinius consules fuerunt. EXIERVNT: in prouincias euntes, Piso in Macedoniam, Gabinius in Syriam.

VVLTVRII:

VVLTVRII: Vultures inter infausti ominis animalia numerantur. sic Piso & Gabinius, quasi mali ominis aues, calamitatem reipublicæ, quæ consecuta est, portendere uidebantur. NEQVE NOS: significat, non ipsis euenisse ea, quæ homines exeuntibus precabantur, sed reipublicæ. de prouincijs consularibus, in Pisonem. INEVNT MAGISTRATVM: IIII. Idus Decembris. Dionysius, Liuius. GRACCHVM VOCABANT: Gracchus & Quintiæ gentis, & Semproniæ cognomen fuit. hic Numerium Quintium, de quo infra mentio fit, significat: & cognomen Gracchi ad irrisionem transfert: quòd in homine sibi inimico, nec alioqui satis insigni, tam honorificum cognomen non libenter agnoscat. forte autem ille, qui se Ti. Graccho natum simulabat, ex cognomine occasionem arripuit, quòd Gracchus uocaretur: quanquam non esset è Sempronijs, sed è Quintijs: appellat enim eum Quintium scriptor libri de uiris illustribus. et Valerius Max. duobus libris III. et IX. ter Equitium nominat: etsi non Valerij, sed librarij mendum puto fuisse: cum, Quintius, non Equitius, uideatur legendum. eundem & Cicero in oratione pro C. Rabirio perduellionis reo Gracchum uocat. NITEDVLA: uenuste cum perpusillo animali nitedula Numerium comparat, ut contemptissimum & infimæ sortis hominem significet, qui rempublicam tamen, fato quodam, læserit. ALTER: emitur. SERRANVS: de Sex. Atilio Serrano loquitur. quem ne putetis, inquit, Caio illi Serrano, quem serentem dati honores inuenerunt, cui à serendo agro co

gnomen est inditum, (ut Plinij uerbis utar) præstantissimo uiro, similem esse. non hic ab illo Serrano, cuius cognomen refert, originem ducit: sed cum Gauij cuiusdã Oleli filius esset, ab inopi ac uacuo patris horreo in Atiliam familiam per adoptionem trãsijt. quod quasi iure quodam factum est. nam cum in deserto illo Gauij horreo ita pauca grana essent, ut calarẽtur, hoc est uoce numerarentur: (paucitas enim mensuram nõ requirebat:) merito hic eius filius à calatis granis in eam familiam, quæ Calatini cognomen habet, insitus est. fuisse autem è gẽte Atilia Calatinos, uetera monumenta declarant. SVBITO NOMINIBVS IN TABVLAS RELATIS: subito, dixit, quasi nemo ita fore existimasset: cum Atilia illustri gente Gauius, homo teterrimus ac turpissimus, minime dignus iudicaretur. uel, subito, quasi occulte & fraude aliqua in Atiliam gentem irrepserit. IN TABVLAS: quo in libro Gauij nomen, cum prænomine, et cognomine, fuerat; ex eo libro priora nomina sustulit; & reposuit, Sex. Atilius Serranus. nomina autem hic Cicero dixit, pro prænomine, nomine, cognomine. quo modo et Plutarchus tria nomina dixit esse, Marcus, Tullius, Cicero: quorum primum prænomen, alterum nomen, tertium cognomen proprie uocantur. alibi nomen usurpatur pro familia. NOMEN SVVM: Gauius. uel, si nomen et hic prolixius accipias, Gauius Olelus cum eo prænomine, quo ante usus erat, de tabula sustulit.

ORATIO.

» VENIVNT calendæ Ian. uos hæc melius

» lius scire potestis: equidem audita dico. quæ tũ
» frequentia senatus, quæ expectatio populi, qui
» concursus legatorum ex Italia cuncta, quæ uir-
» tus, actio, grauitas P. Lentuli consulis fuerit,
» quæ etiam collegæ eius moderatio de me: qui
» cum inimicitias sibi mecum ex reip. dissensione
» susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis
» dixit, & temporibus, & reip. permissurum.
» tum princeps rogatus sententiam L. Cotta, di-
» xit id, quod dignissimum rep. fuit; nihil de me
» actum esse iure, nihil more maiorum, nihil de le
» gibus: non posse quenquam de ciuitate tolli sine
» iudicio: de capite non modo ferri, sed ne iudica
» ri quidem posse, nisi comitijs centuriatis: uim
» fuisse illam, flammam quassatæ reip. perturba-
» torumq́; temporum, iure, iudicijsq́; sublatis: ma
» gna rerum permutatione impendente, declinas
» se me paululum, & spe reliquæ tranquillitatis
» præsentes fluctus, tempestatemq́; fugisse. qua-
» re, cum absens remp. non minus magnis peri-
» culis, quàm quodam tempore præsens, liberas-
» sem, non restitui me solum, sed etiam ornari à se
» natu decere. disputauit etiam multa prudenter:
» ita de me illum amentissimum, & profligatissi-
» mum hostẽ pudoris, & pudicitiæ scripsisse quæ
» scripserat, ijs uerbis, rebus, sententijs, ut, etiam
» si iure esset rogatum, tamen uim habere non pos
» set: quare me, qui nulla lege abessem, non resti-
» tui lege, sed reuocari senatus auctoritate opor-

 tere.

» tere. hunc, nemo erat, quin uerissime sentire di
» ceret. sed post eũ rogatus Cn. Pompeius, appro
» bata laudataq; Cottæ sententia, dixit, sese otij
» mei causa, ut omni populari concitatione defun
» gerer, censere, ut ad senatus auctoritatem po-
» puli quoque R. beneficium erga me adiunge-
» retur.

Commentarius.

CALENDAE IAN. quo die magistratum consules inibant. MELIVS SCIRE: nam ego tum aberã: uos affuistis. FREQVENTIA SENATVS: cum eo die de Cicerone actum iri Lentulo consule non ignorarent. MODERATIO: cum enim Q. Metellus & P. Clodij frater esset, & inimicitias cum Cicerone exercuisset, qui etiam tribunus pl. consulatu abeuntem concionis habendæ potestate priuarat: tamen, Lentulo referente, moderatione quadam usus, sese continuit, inimicitijs reipublicæ remissis. ET TEMPORIBVS, ET REIP. malim, Et temporibus reipublicæ: quòd reipublicæ tempora ita ferrent. aut, si lectionem impressam retinemus, additum, ET reipublicæ, à Cicerone putãdum est, ut quasi exponeret illud, Et temporibus. quæ enim tempora, nisi reipublicæ, potuit intelligere? PRINCEPS: non, quòd esset è consularibus antiquissimus: nam triennio ante illum P. Seruilius Isauricus consul fuerat: sed antiquissimus eorum consularium, qui tũ erant in senatu. opinor enim, eo die Isauricum non affuisse. nondum autem designatos consules fuisse, qui sententias primi rogabantur, satis li-

quet, cum eſſent calendæ Ianuarij. NIHIL DE ME &c. hoc & in ea ſcripſit pro domo ſua 226: & de legibus libro III. 193. 18. MORE MAIORVM: qui optimis reipublicæ temporibus ualuit ut lex. de legibus libro II. 174. NON MODO FERRI: ſi ferenda lex de capite; ferri centuriatis comitijs neceſſe fuit: ſin non dico ferenda lex, ſed, quod iuſtius uidetur, ante iudices de capite ciuis diſceptandum; neminem, niſi populum Romanum, centuriatim coactum, oportuit iudicare. dicuntur autem comitia non modo cum ad magiſtratus creandos, ſed etiam cum ad legem ſciſcendã, aut de ciue iudicandum populus conuenit. quod in libro de comitijs demonſtratum eſt. FLAMMAM QVASSATAE REIPVBLICAE: quid ſimile eſt inter, Flamma, et Quaſſatæ? uitium hic uidebitur imperitis: quia duorum generum in eadem periodo metaphoræ damnantur. uerum, non eſt uitium, ſed eſt potius abſolutæ metaphoræ lumen & ornamentum. tũc enim eſt perfecta metaphora, cum et cauſam ſimul, et, quod ex cauſa fit, cõplectitur: ut ſi dicas: Ex illo morbo languet reſpublica: fructus uberrimos ex his ſeminibus licet expectare: in tempeſtate reipublicæ naufragium fecit. item hic, cum ex motu uehementi excitetur ignis, recte & elegãter, quaſſata republica flammam illam, qua ipſe peruſtus eſt, extitiſſe demonſtrat. IMPENDENTE: pulcherrima trallatio, Impendente, Declinaſſe, Tranquillitatis, Fluctus, Tempeſtatem. nã, Fugiſſe, neque cum hac una metaphora conuenit: dicimus enim et, flammam fugit illorum temporum; et,

communem ciuitatis pestem fugit : neque ad metum impendentis rei dūtaxat, sed ad ea quoque, quæ æquo loco sunt, accommodatur. ABSENS: quia discessit, ne inter ciues contentio excitaretur. PRAESENS: cum in consulatu meo exortam & erumpentem coniuratio nem compressi atque extinxi. VERBIS, REBVS, SEN TENTIIS: lex infirmatur à se ipsa, cum in ea, quod non licet, scriptum est. in oratione pro domo sua. ETIAM SI IVRE: etiam si de mea pernicie iure rogaretur, ipsa tamen scriptione uim legis amitteret. CN. POMPEIVS: secundo loco rogatus est dignitatis causa, non quòd esset post Cottam consularium uetustissimus. nam ante illum consulatum gesserant, qui tum uiuebant, M. Lucullus, & L. Gellius. nisi si, non eo die fuisse eos in senatu, aliquis dixerit. DEFVNGE RER: liberarer: ne quis tribunus pl. aliquando concitandi in me populi occasionem haberet, quia me, lege eiectum, sine lege restitui non potuisse diceret.

ORATIO.

» CVM omnes certatim, aliusq; alio grauius,
» atque ornatius de mea salute dixisset, fieretq; si
» ne ulla uarietate discessio: surrexit, ut scitis, A-
» tilius hic Gauianus: nec ausus est, cum esset em-
» ptus, intercedere: noctem sibi ad delibrandum
» postulauit. clamor senatus, querelæ, preces, so-
» cer ad pedes abiectus. ille se affirmare postero
» die moram nullam esse facturum. creditum est:
» discessum est. illi interea deliberatori merces,
» longa interposita nocte, duplicata est. consecuti

dies

» dies pauci omnino Ianuario mense, per quos se-
» natum haberi liceret: sed tamen actum nihil, ni
» si de me. cum omni mora, ludificatione, calum-
» nia, senatus auctoritas impediretur, uenit con-
» silij de me agendi dies, VIII. Cal. Feb. princeps
» rogationis, uir mihi amicissimus, Q. Fabricius
» templum aliquanto ante lucem occupauit. quie
» tus eo die Sextius, is qui est de ui reus. actor hic
» defensorq́; causæ meæ nihil progreditur: consi-
» lia expectat inimicorum meorum. quid illi, quo
» rum consilio P. Sextius in iudicium uocatur,
» quo se pacto gerunt? cum forum, Comitium, cu
» riam multa de nocte armatis hominibus, ac ser
» uis plerisque occupauissent, impetum faciunt in
» Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnul-
» los, uulnerant multos, uenientem in forum ui-
» rum optimum, & constantissimum, M. Cispium
» tribunum pl. ui depellunt, cædem in foro ma-
» ximam faciunt, uniuersiq́; districtis gladijs, &
» cruentis, in omnibus fori partibus fratrem meũ,
» uirum optimum, fortissimum, meiq́; amantissi-
» mum, oculis quærebant, uoce poscebant.

Commentarius.

GRAVIVS, ATQVE ORNATIVS: sententias & uerba significat: quibus eloquentiam definimus. nõ enim eloquens est, cuius in oratione aut sententiarum grauitas, aut uerborum elegantia desideratur. VT SCIATIS: uel, Vt sciatis, in contemptum Atilij: uel, Vt scitis, leges, quia dixit iam, Vos hæc melius sci

re poteſtis. GAVIANVS: uetus nomen in anus producebant ij, qui adoptabantur. quod alibi quoque docuimus. SOCER: Cn. Oppius. poſt reditum ad Quirites, & ad Atticum libro IIII. 55. LONGA NOCTE: menſe Decembri. DIES PAVCI: quia nec à Calendis Ianuarij ad XVIII. Cal. Febr. quotidie ſenatum haberi licet, propter dies comitiales: nec unquam à XVIII. Cal. Febr. ad calendas Febr. propter legem Pupiam. epiſt. fam. lib. I. ad Quintũ fratrem lib. II. 317. CALVMNIA: cum falſa quædam ad moram interponendam afferrentur. ſic epiſtola I. ad Lentulum, Calumniam religionis, dixit, cum falſam religionis inductionem ſignificaret. SENATVS AVCTORITAS: alibi ſenatus auctoritas dicitur ea, quæ ne ſenatusconſultum eſſet, tribunorum pl. interceſſione factum erat. de quo diximus in libro de ſenatu. hic, ſenatus auctoritas, eſt, ſenatus ſumma uoluntas: cum ſenatus conſultum de Ciceronis reditu factum cunctus ſenatus magnopere uellet. impediebatur autem mora; ut, cum Atilius noctem ſibi ad deliberandum poſtulauit: ludificatione; ut, cum promiſit ſe poſtero die moram nullam eſſe facturum, nec tamen, quod promiſerat, præſtitit: calumnia; ut, cum falſæ cauſæ differendi cauſa pro ueris adducerentur. VENIT CONSILII DE ME AGENDI DIES: promulgata enim lege, expectauerat Fabricius, ut trinundinum præteriret. non enim ante legem ferre licebat. et, Conſilij agendi, dixit, pro populi conuocandi, ut promulgata lex ferretur. proprie enim de creandis magiſtratibus comitia dicuntur:

de

de sciscendis legibus, de ciuibus iudicandis, καταχρηστικῶς. contraq;, de legibus, & de ciuibus consilium proprie uocatur: de magistratibus, non item. sic in ea post reditum in senatu, Legem, inquit, tribunus pl. tulit, ne auspicijs obtemperaretur; ne obnunciare consilio, aut comitijs, ne legi intercedere liceret. TEMPLVM: augurata loca templa dicebantur. ob id puto hic templi nomine Rostra significari. quod ne nouum & insolens uideatur, uerba subscribemus, quæ sunt in oratione in Vatinium: Cum L. Vectium, ait, in concionem produxeris; indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris. Præterea in hac ipsa pro Sextio, tribunos pl. ferro è Rostris expulsos à Clodio, tradit: cum Q. Fabricium manifeste significet. HIC: non Sextius, sed Fabricius. cum enim dicat, Hic nihil progreditur: consilia expectat inimicorum meorum: hæc ad Fabricium pertinere, dubium non est: siquidem & de eodem paulo post illa uerba subiunguntur: Nullo uerbo facto, nulla concione aduocata, nulla lege, concitatam nocturnam seditionem quis audiuit? QVID ILLI: de Clodianis dici manifestum est. accusatum enim à Milone Clodium, quòd cædem cum gladiatoribus in foro fecisset, Dio libro 39. scriptum reliquit. et de gladiatoribus, quos Appius prætor Clodio fratri commodauit, infra bis significatur. M. CISPIVM: in oratione post reditum in senatu 208: legitur, Mosopius: cum legendum sit, ut quidem ego arbitror, M. Cispius. et in ea pro Plancio 275. pro, Crispio, nō dubito quin

reponendum

reponendum sit, Cispio: primum, quòd Crispiam familiam inter Romanas nominatam non inueni: deinde, quòd, cũ in oratione pro Plancio bene de se meritũ appellet, conuenire hoc in M. Cispiũ, qui tribunus pl. Ciceronis causam tutatus erat, merito uidetur: postremo, quòd, cum in eadem pro Plancio, simultates eum, quas cum ipso habuerat, deposuisse dicat, suæq; salutis non modo non oppugnatorem, sed etiam defensorem fuisse; hoc ipsum quoque in Cispium optime quadrat: de quo sic in ea post reditum in senatu: Quid M. Cispius? (sic enim potius, ut dixi, quàm, Mosopius, lego) cui ego ipsi, parenti, fratriq; eius sentio quantum debeam: qui, cum mea sententia uoluntas eorũ in priuato iudicio esset offensa, publici mei beneficij memoria priuatam offensionem obliterauerunt.

ORATIO.

» QVORVM ille telis libenter in tanto lu-
» ctu, ac desiderio mei, non repugnandi, sed mo-
» riendi causa, corpus obtulisset suũ, nisi suam ui-
» tam ad spem mei reditus reseruasset. subijt ta-
» men uim illam nefariam consceleratorum latro-
» num: et cum ad fratris salutem à populo R.
» * deprecandamq; uenisset, pulsus è Rostris,
» in Comitio iacuit, seq; seruorum & libertorum
» corporibus obtexit, uitamq; tum suam noctis,
» & fugæ præsidio, non iuris, iudiciorumq; de-
» fendit. meministis tum iudices corporibus ciuiũ
» Tiberim compleri, cloacas referciri, è foro spon-
» gijs effundi sanguinem: ut omnes tantam illam

copiam,

» copiam, & tam magnificum apparatum non
» priuatam, aut plebeium, sed patricium & præ
» torium esse arbitrarentur: nihilq́; neque ante
» hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die
» criminationis esse in Sextium. atqui uis in foro
» uersata est. certe: quando enim maior? lapida-
» tiones persæpe uidimus; non ita sæpe, sed ni-
» mium tamen sæpe gladios; cædem uero tantam,
» tantos aceruos corporum extructos, nisi forte il
» lo Cinnano, atque Octauiano die, quis unquam
» in foro uidit? qua ex concertatione animorum?
» nam ex pertinacia, aut constantia intercessoris
» oritur sæpe seditio, culpa, atque improbitate la
» toris, commodo aliquo imperitis, aut largitio-
» ne proposita; oritur ex concertatione magistra-
» tuum; oritur sensim ex clamore primum, dein-
» de aliqua discessione concionis; uix, sero, & ra-
» ro ad manus peruenitur: nullo uero uerbo fa-
» cto, nulla concione aduocata, nulla lege, conci-
» tatam nocturnam seditionem, quis audiuit? an
» uerisimile est, ut ciuis R. aut homo liber quis-
» quam cum gladio in forum descenderit ante lu-
» cem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui
» ab illo pestifero, ac perdito ciue iampridē reip.
» sanguine saginantur?

Commentarius.

AD FRATRIS SALVTEM'QVE A' POPV-
LO R. * DEPRECANDAM'QVE: si diuinan-
di licentia daretur; quam ego neque mihi sumo, ne-
que

que cuiquam tribuo; legerem sic: Ad fratris salutem à populo R. implorandam deprecandamq́; uenisset. SERVORVM ET LIBERTORVM: si ita legas, seruos et libertos de Clodiano exercitu accipiemus: quasi omnes aut serui, aut liberti fuerint. quod si probamus: apparebit, eos, qui cæsi sunt, quorum se Quintus corporibus texit, Clodianos omnes fuisse. quod aperte falsum uidetur. non enim multi de Clodianis, sed ab ipsis multi sunt interfecti. itaque iam dixit, cædem in foro maximam faciunt; uniuersiq́; districtis gladijs et cruentis, in omnibus fori partibus fratrem meum oculis quærebant, uoce poscebant. quo planum fit, non uictam esse Clodij manum, sed uictricem fuisse. quo circa, ut significetur, ex utraque parte cæsorum in foro corpora iacuisse; legendum crederem, seruorum & liberorum: quòd in ea dimicatione tum serui de Clodiana factione, tum liberi de bonorum parte sint occisi. TANTAM ILLAM COPIAM: quantam fuisse ea constat, quæ cædem in foro maximam fecit. copiam enim pro multitudine hominum posuit. MAGNIFICVM APPARATVM: non casu ad manus uentum esse significat, sed apparatu iam ante facto. quem magnificum appellat, in Appium prætorem, Clodij fratrem, iocans: quòd exiguus apparatus esse non posset, quem prætor adornasset. non à priuato, inquit, homine, aut plebeio, hoc est à P. Clodio, quitum & priuatus & plebeius erat, hæc armata manus est; sed à patricio, & prætorio, hoc est ab Appio Pulchro; qui & patriciæ gentis erat, & præturam eo anno gerebat.

hic

hic enim gladiatores eos, quos in funere Marci propin qui sui daturus erat, P. Clodio fratri suo commodauit. quod non obscure significatur infra: ubi hæc sunt: Gladiatores ex prætoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in uincula coniecti à Milone, missi à Serrano. Sed clarissime hæc tota res narratur à Dione libro 39. NIMIVM TAMEN SAEPE: ut Gracchanis primum, deinde Marianis temporibus. CINNANO: cum inter Cinnam & Octauium consules in urbe pugnatum est. Appianus libro II. Pedianus 69: CONCERTATIONE: cædem illam tantam, quæ in foro facta est, qua ex concertatione natam uidimus? nulla scilicet. nullam enim aut Fabricius, aut Cispius occasionem pugnæ committendæ præbuerunt. PERTINACIA, AVT CONSTANTIA: pertinacia, cum interceditur salutari legi: constantia, cum perniciosæ. NVLLO VERBO FACTO: hoc iam ostendit, cum dixit de Fabricio: Nihil progreditur: cõsilia expectat inimicorum meorum. NVLLA LEGE: nam etsi ferendæ legis causa Fabricius templum occupauerat: non tum tamen legem ferebat, cũ pulsus est; sed Clodianorum consilia expectabat. SANGVINE SAGINANTVR? simili metaphora de iisdem usus est in ea pro Milone. Vnum, inquit, genus est aduersum infestumq; nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pauit.

ORATIO.

» HIC iam de ipso accusatore quæro, qui P.
» Sextium queritur cum multitudine in tribuna-

tu,

» tu, & cum præsidio magno fuisse, num illo die
» fuerit? certe nõ fuit. uicta igitur est causa reip.
» & uicta non auspicijs, non intercessione, non
» suffragijs, sed ui, manu, ferro. nam si obnun-
» ciasset Fabricio is tribunus pl. qui seruasse de cœ
» lo dixerat; accepisset resp. plagam, sed eam,
» quam acceptam gemere posset. si intercesisset
» collega Fabricio læsisset remp. sed remp. iure
» læsisset. gladiatores tu nouitios, pro expectata
» ædilitate suppositos, cum sicarijs è carcere emis-
» sis ante lucem in forum immittas? magistratus
» templo deijcias? cædem maximam facias? forum
» purges? & cum omnia ui & armis egeris, ac-
» cuses eum, qui se præsidio munierit, non ut te
» oppugnaret, sed ut uitam suam posset defende-
» re? atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sex-
» tius, ut à suis munitus, tuto in foro tum magi-
» stratum gereret, remp. administraret. itaque fre
» tus sanctitate tribunatus, cum se non modo con
» tra uim, et ferrum, sed etiam contra uerba, at-
» que intercessionem legibus sacratis esse arma-
» tum putaret; uenit in templum Castoris, obnun
» ciauit consuli: cum subito manus illa Clodiana,
» in cæde ciuium sæpe iam uictrix, exclamat, in-
» citatur, inuadit: inermem atque imparatum tri
» bunum alij gladijs adoriuntur, alij fragmentis
» septorum, & fustibus: à quibus hic multis uul
» neribus acceptis, ac debilitato corpore, & con-
» trucidato, se abiecit exanimatus, neque ulla alia

re

» re ab se mortem, nisi opinione mortis, depulit.

Commentarius.

AVSPICIIS: &c. lex enim uel auspicijs & intercessione impeditur; uel suffragijs antiquatur: quæ in Fabricij lege facta non sunt. ui, manu, ferro acta res est. OBNVNCIASSET: impediendæ legis duo genera sunt, obnunciatio, & intercessio. utrunque ponit. ACCEPTAM GEMERE POSSET: minorem, quàm accepit. minor enim est plaga, cum obnũciatione, aut intercessione, quàm cum ui & armis respublica uincitur. ita graue uulnus, inquit, illatum est reipublicæ, ut ex eo statim occiderit, ut ne gemitum quidem edere potuerit. trallatio à uulnere ad damnum. IVRE LAESISSET: nõ quòd iure intercessisset, sed quòd intercedens legitimo & iusto impedimenti genere usus esset. GLADIATORES NOVITIOS: habuit igitur Clodius non eos modo gladiatores, quos ei frater Appius dedit, de quibus iam dictum est; sed eos etiã, quos ipse sibi ædilitatis causa comparauit. ædiles enim ludos & munera gladiatoria populo dabant. SVPPOSITOS: fraudem Clodij notat: qui gladiatores emit, non tam ut eos, quemadmodum simulabat, anno ædilitatis suæ populo daret, quàm ut ad cædem faciendã in forum immitteret. suppositos igitur, per fraudem inductos, malo consilio paratos: cum aliud Clodius in sermone ostenderet, aliud in animo cogitaret. CARCERE EMISSIS: à tribuno pl. P. Clodio. MAGISTRATVS: Fabriciũ intelligit. supra. et est artis oratoriæ, numero multitudinis uti pro singulari. augetur enim

enim quodam modo res. Aristoteles rhetoricorũ lib. 3. PVRGES? mendosa dictio. nam, purgare forum, infamiam non habet. quid si, Spurces, unius literæ adiectione, legas? nam inter G et C, si, quo modo ueteres scribebant, ut maiusculas cõsideres, minimum differt. spurcatum autem cæsorum hominum sanguine forum intelligemus: et ad illud, quod supra dictum est, optime referetur, Meministis è foro spongijs effundi sanguinem. NE EX EO QVIDEM TEMPORE: tempus illud significat, de quo proxime dixit, cum Fabricius de templo deiectus, Cispius depulsus, cædes facta maxima. INTERCESSIONEM: hoc falsum est: nam tribuno pl. intercedi à collega leges non uetabant. aut igitur, Intercessionem, exponendum est, non tribunorum pl. sed reliquorum magistratuum: quam tamen opinionem uix probari posse crediderim: quando enim tribuno pl. legem ferenti consulem, aut prætorem, aut ullum omnino magistratum, præter tribunum pl. intercessisse legimus? aut correctione utendum; ut aliquid à uetere scriptura non alienum excogitetur. certe, quod ad sententiam attinet, quam ego in emendandis locis potissimum soleo considerare, aliquid uidetur esse reponendum, quod & minus, quàm, uis, et plus, quàm, uerba, significet. CONSVLI: Metello, legem aliquam ferenti, quam Sextius minus è republica iudicaret. non enim hoc ad Ciceronis causam pertinuit. contra quem nihil egisse Metellum in consulatu, satis constat. iam enim odium suum in Ciceronem reipublicæ largitus erat. 19:

QVEM

ORATIO.

» QVEM cum iacentem, & concisum pluri
» mis uulneribus, extremo spiritu, exanguem, et
» confectum uiderent, defatigatione magis, &
» errore, quàm misericordia, & modo, aliquan-
» do cædere destiterunt. et causam dicit Sextius
» de ui? quid ita? quia uiuit. at id non sua culpa.
» plaga una illa extrema defuit: quæ si accessis-
» set, reliquum spiritum exhausisset. accusa Len-
» tidium: non percussit locum. male dicito Sabi-
» no, homini Reatino, cur tam temere exclamarit
» occisum. ipsum uero quid accusas? num defuit
» gladijs? num repugnauit? num, ut gladiatori-
» bus imperari solet, ferrum non recepit? an hæc
» ipsa uis est, non posse emori? an illa, quòd tribu
» nus pl. templum cruentauit? an quòd, cum esset
» ablatus, primumq; resipuisset, non se referri ius
» sit? ubi est crimen, quod reprehenditis? hic quæ
» ro iudices: si illo die gens ista Clodia, quod face
» re uoluit, effecisset; si P. Sextius, qui pro occiso
» relictus est, occisus esset; fuistis'ne ad arma itu-
» ri? fuistis'ne uos ad patrium illum animum, ma
» iorumq; uirtutem excitaturi? fuistis'ne aliquan
» do remp. à funesto latrone repetituri? an etiam
» tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cum
» remp. à facinorosissimis sicarijs, & à seruis esse
» oppressam, atque occupatam uideretis? cuius igi
» tur mortem ulcisceremini, si quidem liberi esse,
» & habere remp. cogitaretis; de eius uirtute ui-

» ui quid uos loqui, quid sentire, quid cogitare,
» quid iudicare oporteat, dubitandum putatis?

Commentarius.

ERRORE: *quia mortuum putarent.* LOCVM: *quem ad inferendam necem percuti oportuit. uel,* Loco, *ubi opus fuit. uetus enim locutio, loco dicere, loco insanire.* GLADIATORIBVS: *qui cum in arena pugnantes populo non satisfecerint, lanista eorum magister ceruicem dare iussos interficit.* TRIBVNVS PL. *Sextius.* TEMPLVM: *Castoris: in quo obnunciauit consuli.*

ORATIO.

» AT *uero ipsi parricidæ, quorum effrænatus furor alitur impunitate diuturna, adeo uim*
» *facinoris sui perhorruerant, ut, si paulo longior*
» *opinio mortis Sextij fuisset, Gracchum illum suũ*
» *transferendi in nos criminis causa occidere co-*
» *gitarint. sensit rusticulus non incautus (neque*
» *enim homines nequam tacere potuerunt) suum*
» *sanguinem quæri ad restinguendam inuidiam*
» *facinoris Clodiani: mulionicam penulam arri-*
» *puit, cum qua primum Romam ad comitia ue-*
» *nerat: messoria se corbe contexit. cum quære-*
» *rent alij Numerium, alij Quintium, gemini no*
» *minis errore seruatus est. atque hoc scitis om-*
» *nes, usque adeo hominẽ in periculo fuisse, quo-*
» *ad scitum sit Sextium uiuere. quod nisi esset pa-*
» *tefactũ paulo citius, quàm uellem; non illi qui-*
» *dem morte mercenarij sui transferre potuissent*

inuidiam

» inuidiam in quos putabant, sed acerbissimi sce-
» leris infamiam grato quodā scelere minuissent.
» ac si tunc P. Sextius, iudices, in templo Castoris
» animam, quam uix retinuit, edidisset: non du-
» bito, quin, si modo esset in rep. senatus, si maie-
» stas populi R. reuixisset, aliquando statua huic
» ob remp. interfecto in foro statueretur. nec ue-
» ro illorum quisquam, quos à maioribus nostris
» morte obita positos in illo loco, atque in Rostris
» collocatos uidetis, esset P. Sextio, aut acerbitate
» mortis, aut in remp. animo, præponendus, qui,
» cum causam ciuis calamitosi, causam amici, cau
» sam bene de rep. meriti, causam senatus, cau-
» sam Italiæ, causam reip. suscepisset, cumq; au-
» spicijs, religioniq; parens obnunciaret, quod sen
» serat; luce palam à nefarijs pestibus in deorum
» hominumq; conspectu esset occisus, sanctissimo
» in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in
» magistratu.

Commentarius.

GRACCHVM: *Numerium Quintium Gracchum: quem Clodiani occidere cogitarunt, ut à Sextianis interfectus putaretur.* TRANSFERENDI CRIMINIS: *ut ex tribuni pl. morte inuidiam in nos concitarent, eam, quam è Sextij morte ipsi metuebant.* AD COMITIA: *ignobilem, & in agro educatum Numerium significat.* GEMINI NOMINIS: *et hic prænomen Numerij nomen appellat, ut supra.* ACERBISSIMI SCELERIS: *in occidendo Sextio commis-*

ſum. GRATO SCELERE: ſcelus eſſet, Numerium oc cidere, quia tribunus pl. erat: ſed gratum ciuitati ſcelus, quia ciuis improbus. REVIXISSET: perijſſe enim uidebatur, cum Clodij furor dominaretur. IN ROSTRIS COLLOCATOS: apparet, plures ſtatuas eorum, qui pro republica mortem obierant, in Roſtris fuiſſe: tamen in IX. Philippica unã Cn. Octauij nominat. nã de quatuor legatis à Larte Tolumnio, Veientum rege, interfectis, cum ait, Quorũ ſtatuæ in Roſtris ſteterunt uſque ad noſtram memoriam: non tum eſſe in Roſtris eorum ſtatuas, ſed aliquot ante annis ſublatas eſſe, uidetur indicare. nec dubito, quin tempus ſupra conſulatum Marcellini & Philippi, quo anno Sextius eſt accuſatus, illa uerba ſignificet, Steterunt uſque ad noſtram memoriã. quid igitur exiſtimabimus, unam'ne an plures in Roſtris ſtatuas fuiſſe? plures omnino: quãdo hic de pluribus Cicero meminit. et quanquam in Philippica unã memorat, quæ tum fuerit: tamen unico exemplo eum fuiſſe contentum, cum pluribus uti poſſet, credendum eſt. MORTE OBITA: locutio poetis & oratoribus æque communis. nam & ipſe in ea, de qua proxime meminimus, oratione, & Lucretius ac Ouidius ita locuti ſunt. OBNVNCIARET: conſuli Metello, legem ferenti. SENSERAT: cum in auſpicijs de cœlo ſeruaret. et, ſenſerat, quòd de ſenſu oculorum dicatur, nouum non eſt. nam & Terentius in Hecyra, Voltum earum ſenſi immutari omniũ. eſt enim commune uerbum omnium ſenſuum: & quod generale eſt, idem conuenit in particulare: contra ue-

ro, non item. non enim, quod oculorũ aut aurium proprium eſt uerbum, id reliquos ad ſenſus recte transferes. LVCE, PALAM: ἔμφασις eſt in ſingulis fere uerbis uſque ad finem periodi. quod autem ait, Sanctiſſimo in templo, ſanctiſſima in cauſa, ſanctiſſimo in magiſtratu; ſatis patet, templum Caſtoris, cauſam reipublicæ, tribunatum pl. ſignificari.

ORATIO.

» EIVS igitur uitam quiſquam ſpoliandam
» ornamentis eſſe dicet, cuius mortem ornandam
» monimento ſempiterno putaretis? homines, in-
» quit, emiſti, coegiſti, paraſti. quid uti faceret? ſe
» natum obſideret? ciues indemnatos expelleret?
» bona diriperet? ædes incenderet? tecta diſturba
» ret? templa deorum immortalium inflãmaret?
» tribunos pl. ferro è Roſtris expelleret? prouin-
» cias, quas uellet, quibus uellet, uenderet? reges
» appellaret? rerum capitalium condemnatos in
» liberas ciuitates per legatos noſtros reduceret?
» principem ciuitatis ferro obſeſſum teneret? hæc
» ut efficere poſſet, quæ fieri niſi armis oppreſſa
» rep. nullo modo poterant; iccirco, credo, manum
» ſibi P. Sextius, & copias comparauit. at non-
» dum erat maturum: nondum res ipſa ad eiuſmo
» di præſidia uiros bonos compellebat: pulſi nos
» eramus, non omnino iſta manu ſola, ſed tamen
» non ſine iſta: uos taciti mœrebamini. captum e-
» rat forum anno ſuperiore, æde Caſtoris, tanquã
» arce aliqua à fugitiuis, occupata: ferebatis.

» omnia hominum cum egestate, tum audacia per
» ditorum clamore, concursu, ui, manu gereban-
» tur: perferebatis. magistratus templis pelleban
» tur: alij omnino aditu, ac foro prohibebantur:
» nemo resistebat. gladiatores ex prætoris comi-
» tatu comprehensi, in senatum introducti, con-
» fessi, in uincula coniecti à Milone, missi à Ser-
» rano: mentio nulla. forum corporibus ciuium
» R. constratum cæde nocturna: non modo nulla
» noua quæstio, sed etiam uetera iudicia sublata.
» tribunum pl. plus uiginti uulneribus acceptis
» iacentem, moribundumq; uidistis: alterius tri-
» buni pl. diuini hominis, (dicam enim, quod sen
» tio, et quod mecum sentiunt omnes) diuini, in-
» signi quadam, inaudita, noua magnitudine ani
» mi, grauitate, fide præditi, domus est oppugna-
» ta, ferro, facibus, exercitu Clodiano.

Commentarius.

HOMINES EMISTI: *hoc enim nomine reus erat Sextius, quòd in tribunatu magnam armatorum manum circa se habuerit.* QVID VTI FACERET: *Non potest Cicero, quod obijcitur, inficiari: sed excusat, atque eleuat, cum dicat Sextium necessario fecisse, ut uitam suam præsidio muniret. quod ut ita esse credatur, à posterioribus arguit. multitudine usus est Sextius in tribunatu. factum. qua de causa usus est? an, ut senatum obsideret? ciues indemnatos expelleret? aut aliquid eorum faceret, quæ Clodius commisit? nihil omnino fecit eiusmodi. non igitur malo consilio,*

sed

ſed neceſſario præſidium comparauit. Enumerat autem Cicero Clodij facinora; quia quodam modo rei cauſa ſubleuatur, cum aduerſariorum deprimitur. SENATVM OBSIDERET? obſeſſum à Clodio ſenatum ſignificat in cõſulatu Piſonis & Gabinij; quia, ut apud Plutarchum in Ciceronis uita legimus, Clodius, cum armatis ſatellitibus curiam circumſtans, omnia metu repleuerat. CIVES INDEMNATOS: de ipſo Cicerone dictum, uſque ad illud, Templa deorum. nam Clodius Ciceronem expulit indemnatum, bona diripuit, ædes incendit, tecta diſturbauit. TEMPLA DEORVM: templum Nympharum ſignificat: quod incendit Clodius, ut publicæ recenſionis memoriam tolleret. pro Milone, & pro Cœlio. TRIBVNOS PL. de Q. Fabricio dicit. PROVINCIAS: Macedoniam Piſoni, Syriam Gabinio, cum ei Ciliciam ante promiſiſſet, Clodius ſua lege dedit. ſupra ter, & pro domo ſua. REGES APPELLARET. et hoc à Clodio factum, iam dixit. RERVM CAPITALIVM: Byzantios exules, quos reſtituit Clodius, intelligit. LEGATOS: à Clodio miſſos, ut exules Byzantium populi R. nomine reducerentur. PRINCIPEM CIVITATIS: Cn. Pompeium: quem Damio Clodij libertus obſedit. pro domo, & Pedianus 89. NONDVM ERAT MATVRVM: ut armis contra ciues improbos uiri boni uterentur. cur autem maturum nondum eſſet, cauſam ſubiungit. NON OMNINO ISTA MANV SOLA: non à Clodianis tantum operis, ſed & à conſulibus ipſis. MOEREBAMINI: paſſiue dixit:

l 4 quod

quod infrequens admodum est. unicum Matij exemplum apud Varronem lib. 6. de lingua latina adhuc inuenimus,

Corpora Graiorum mærebar mandier igni.

Ac mirari non satis possum, cur neque hoc Ciceronis, neque illud Matij notauerint ij, qui thesaurum latinæ linguæ confecerunt. quanquam non hoc unum est, quod in eo libro desiderem. ANNO SVPERIORE: cum tribunus pl. Clodius esset, Pisone & Gabinio cos. AEDE CASTORIS: hac tota de re satis plane supra dixit his uerbis. Iisdem consulibus arma in téplum Castoris palam comportabantur, gradus eiusdem templi tollebantur, armati homines forum & conciones tenebant. idem in oratione in Pisonem, & in ea pro domo sua. CVM EGESTATE, TVM AVDACIA: alios enim rei familiaris inopia, alios audacia & peccandi consuetudo ad facinus impellit. MAGISTRATVS TEMPLIS PELLEBANTVR: de Q. Fabricio tribuno pl. dicit. ALII OMNINO &c. M. Cispium tribunum pl. significat. PRAETORIS: App. Claudij Pulchri, P. Clodij fratris. A' SERRANO: Sex. Atilio Serrano. tribunus enim pl. alterius tribuni acta poterat rescindere. FORVM CORPORIBVS: &c. intelligit id, quod supra narrauit. CAEDE NOCTVRNA: aliquanto enim ante lucem cædes illa facta est. Q. Cicero seruatus est. NOVA QVAESTIO: noua quæstio est, cum ob criminis atrocitatem, noua lege lata, de aliquo quæritur. quod in causa Milonis ob necem P. Clo-

dij

dij factum est. VETERA IVDICIA SVBLATA: quia ne ueteribus quidem legibus de cæde in foro facta quæsitum est. iudicium enim intercessio Serrani tribuni pl. impediebat. TRIBVNVM PL. manifestum est de P. Sextio dici. ALTERIVS TRIBVNI PL. Milonem significat. DOMVS EST OPPVGNATA: propterea de ui Clodium Milo accusauit. infra, & ad Atticum libro 4. 56.

ORATIO.

» ET tu hoc loco laudas Milonem, et iure lau
» das. quem enim unquam uirum tam immortali
» uirtute præditum uidimus, qui, nullo præmio
» proposito, præter hoc, quod iam contritum &
» contemptum putatur, iudicium bonorum, om-
» nia pericula, summos labores, grauissimas con-
» tentiones, inimicitiasq; suscepit? qui mihi unus
» ex omnibus ciuibus uidetur re docuisse, non uer
» bis, quid oporteret à præstãtissimis uiris in rep.
» fieri, & quid necesse esset: oportere hominum
» audacium, euersorum reip. sceleri legibus & iu
» dicijs resistere: si leges non ualerent, iudicia non
» essent, si resp. ui consensuq; audacium armis op
» pressa teneretur, præsidio & copijs defendi ui-
» tam & libertatem necesse esse. hoc sentire, pru
» dentiæ est; facere, fortitudinis: & sentire ue-
» ro, & facere, perfectæ cumulatæq; uirtutis.
» adijt ad remp. tribunus pl. Milo: de cuius lau-
» de plura dicam: nõ quo aut ipse hæc dici, quàm
» existimari, malit; aut ego hunc laudis fructum
præsenti

» præsenti libenter impertiā, præsertim cum uer
» bis consequi non possim: sed quòd existimo, si
» Milonis causam, accusatoris uoce collaudatam,
» probaro, uos in hoc crimine parem Sextij cau-
» sam existimaturos. adijt igitur T. Annius ad
» causam reip. sic, ut ciuē patriæ recuperare uel-
» let, reip. tum. simplex causa, constans ratio, ple *
» na consensionis omnium, plena concordiæ. colle
» gas adiutores habebat. consulis alterius sum-
» mum studium, alterius animus pene placatus.
» de prætoribus unus alienus, senatus incredibi-
» lis uoluntas, equitum R. animi ad causam ex-
» citati, erecta Italia.

Commentarius.

HOC LOCO: laudauerat, opinor, Milonem Sextij accusator, quòd oppugnatam à Clodio domum defendisset. Hoc loco, inquit, id est cum de oppugnata domo mentio fit. et est imperfecta oratio. deest enim, cum Sextium accuses: quod absolute dixit infra. IAM CONTRITVM: nemo enim, iudicium bonorum tanti facit, ut hoc ad recte agendum præmio ducatur. PERFECTAE CVMVLATAE'QVE VIRTVTIS: in agendo & intelligendo perfecta uirtus est: cum multi recte agant sine recto sensu; alij, qui recte sentiunt, metu tamen aut alia de causa recte non agant. ideo fortitudinem cum prudentia coniunctam, perfectam uirtutem appellauit. ADIIT AD REMP. cum ad restituendum Ciceronem incubuit. PAREM SEXTII CAVSAM: quia, si laudatur Milo, qui suam ui-

tam

tam armis tutatus est; non uideo, cur item Sextius non laudetur, qui & ipse, uim iam expertus, præsidio se muniuit. SIC, VT CIVEM: mendo locus obscuratur. paululum tamen, ut in tenebris, elucet sententia: eáq; postulare uidetur, ut ita corrigatur. Sic, ut ciuem patriæ recuperare uellet, reipublicæ uirum. ut, quemadmodum cum patria ciuis, sic cum republica uir coniungatur. hæc enim duo nomina usurpare solet Cicero, cum laudat: ut infra: Cum omnibus Metellis, tum uero uni, uiro fortissimo, præstantissimo ciui, gratissimum fratri suo fecit. et oratione 1. in Catilinã: Summi uiri & clarissimi ciues Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modo se non contaminauerunt, sed etiam honestauerunt. et ad Atticum libro 4. ò uirum, ò ciuem Memmium. et alibi sæpe. quod autem ait, Ciuem patriæ, de ipso dici non obscurum est. SIMPLEX CAVSA: quia nihil, in ea causa, nisi de ipsa republica, uidebatur agi. propterea, ut opinor, simplicem causam appellat. CONSTANS RATIO: in mala causa pertinacia dicitur, in bona constantia. laudem igitur constantiæ ferebat Milo, cum in optima causa tuenda perseueraret. COLLEGAS: non tribunos pl. omnes, sed omnes, exceptis duobus, Numerio Quintio, & Sex. Atilio Serrano. supra, pro Milone, & in Pisonem. in ea quoque post reditum in senatu tribunos pl. quorum opera & studio restitutus fuerit, octo commemorat, Milonem, Sextium, Cestilium, Cispium, Fadium, Curium, Messinium, Fabricium: omittit Numerium, & Serranum:

qui

qui etsi legi non intercesserunt, quòd tantum senatus omniumq; magistratuum consensum timerent; male tamen animatos in Ciceronem fuisse, & antea satis patuit, & tum maxime, quòd cum collegis in ferenda lege non consenserunt. ALTERIVS SVMMVM STVDIVM: *P. Lentuli.* ALTERIVS ANIMVS PENE PLACATVS: *Q. Metelli. qui cum nec aduersatus est, nec adiuuit, non omnino placatus esse uisus est. post autem etiam adiuuit. de quo sic in ea post reditum ad Quirites: Hoc duce, (Lentulum consulem dicit) collega autem eius, clementissimo atque optimo uiro, primo non aduersante, post etiam adiuuante, reliqui magistratus pene omnes fuerunt defensores salutis meæ. et in ea in senatu, & in Pisonem.* VNVS ALIENVS: *Appius P. Clodij frater: de quo plane in Pisonem. De me, inquit, cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, à quo nõ fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterq; duos de lapide emptos tribunos pl. legem comitijs centuriatis tulit P. Lentulus consul de collega Q. Metelli sententia. nec dubito, quin, ubi scriptum est in oratione pro Milone, Septem prætores, recte scriptũ sit, cõtra quàm non nulli existimant, quibus, Nouem, reponendum uidetur. octo enim tum fuisse prætores, non decem, probauimus in commentario ad Quintum fratrem.*

ORATIO.

» DVO *soli erant empti ad impediendum:*
» *qui si, homines despecti et contempti, tantã rem*
» *sustinere non potuissent, se causam, quam susce*

perat

perat, nullo labore peracturum uidebat. agebat auctoritate: agebat consilio: agebat per summũ ordinem: agebat exemplo bonorum & fortium ciuium: quid rep. quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid maioribus suis reddere deberet, diligentissime cogitabat. huic grauitati hominis uidebat ille gladiator se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas se cum exercitu suo contulit. domum oppugnare, itineribus occurrere, ui lacessere, & terrere cœpit. non mouit hominem summa grauitate, summaq; constantia: sed quanquam dolor animi, innata libertas, prompta excellensq; uirtus fortissimum uirum hortabantur, ui uim, oblatam præsertim sæpius, ut frangeret, et refutaret; tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset lacessitus; sed illum, tot iam in funeribus reip. exultantem, ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret. descendit ad accusandum: quis unquã tam proprie reip. causa? nullis inimicitijs, nullis præmijs, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione id unquam esse facturum. fracti erant animi hominis: hoc enim accusante, pristini illius sui iudicij turpitudinem desperabat. ecce tibi consul, prætor, tribunus pl. noua noui generis edicta proponunt: ne reus adsit, ne citetur:

ne

» ne quæratur : ne mentionem omnino cuiquam
» iudicum, aut iudiciorum facere liceat.

Commentarius.

DVO SOLI: tribuni pl. Numerius & Serranus: qui tamen non intercesserunt. SVSTINERE: si consilium intercedendi omitterent, quòd contra uniuersum senatum omnesq; magistratus pugnare non auderent. quod sperare Miloni licebat: cum, homines despectos & contemptos in suscepto negotio fortes & constantes fore, non admodum uerisimile uideretur. AVCTORITATE: auctoritas est in ijs, quorum extant in rempublicam præclare facta. qui deinde cum aliquid agunt, recte agere putantur, ob eam, quam de ipsis iam homines præceperunt, opinionem. CONSILIO: non temere, sed sapienter: cum in agendo nihil per imprudentiam committeret. PER SVMMVM ORDINEM: auctore senatu: qui est ordo in ciuitate princeps. BONORVM ET FORTIVM CIVIVM: qui contra perditos ciues rempublicam fortiter defenderunt, ut Ahala, Nasica, Opimius, Marius. pro Milone. Et bonos ac fortes dixit; quia neque boni, si timidi sint, neque strenui, si non boni, reipublicæ rationibus utiles sunt. ideo supra, & sentire, et facere, perfectæ cumulatæq; uirtutis esse dixit. QVID REP. republica dignum erat, ut is, qui sceleratissimos ciues pro salute patriæ necarat, ab indignissima exilij fortuna in patriam summa cum dignitate reduceretur. QVID SE DIGNVM ESSET: qui antea in rempublicam multa beneficia contulisset, eius maxime partes

tes uidebantur esse, ut optimum uirum, salutarem patriæ ciuem, ui pulsum, legibus restitueret. QVIS IPSE ESSET: erat enim is, qui & sperare summos honores posset, & egregia maiorum facta deberet imitari. SI MORIBVS AGERET: si more institutoq; omnium ei resisteret. sic in Cæcinam locutus est. Nisi forte, inquit, hoc rationis habuit, quoniam, si facta uis non esset, moribus superior in possessione retinenda non fuisset. DESCENDIT AD ACCVSANDVM: sic in Diuinatione locutus est: Subito nunc mutata uolũtate ad accusandum descendere. Habitabant enim in collibus fere: et in foro, quod erat in planitie, iudicia fiebant. alibi, Descendere in campum. accusauit autem Clodium Milo, quòd cædem in foro cum gladiatoribus fecisset. Dio libro 39. PRISTINI ILLIVS SVI IVDICII: uidetur significare, Clodij accusatorem in aliquo iudicio, pecunia corruptum, præuaricatum esse: cum dicat, Hoc enim accusante. uerum, quo in iudicio id acciderit, compertum non habeo. nam, in iudicio de sacris Bonæ deæ uiolatis id factum non esse, declarant illa ad Atticum uerba libro I I. Cum accusator, tanquam censor bonus, homines nequissimos reijceret. De insigni tamen ac noto iudicio uidetur loqui, cum dicat, Illius sui iudicij. CONSVL, PRAETOR, TRIBVNVS PL. Metellus, Appius, Serranus. NE QVAERATVR: ne res in iudicio cognoscatur. unde quæstio. IVDICVM, AVT IVDICIORVM: opinor, quia edixerant, ne iudicium ullum ante comitia fieret. uide hac de re Dionem libro 39.

ORATIO.

» QVID ageret uir ad uirtutem, dignitatem,
» gloriam natus, ui sceleratorum hominum corro
» borata, legibus iudicijsq; sublatis? ceruices tri-
» bunus pl. priuato, præstantissimus uir profliga-
» tissimo homini daret? an causam susceptam af-
» fligeret? an se domi contineret? & uinci turpe
» putauit, & deterreri. etiam eripi reiecit: ut, *
» quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, il
» lius uim neque in suo, neque in reip. periculo
» pertimesceret. quo modo igitur in hoc genere
» præsidij comparati accusas Sextium, cum idem
» laudes Milonem? an, qui sua tecta defendit,
» qui ab aris, focis ferrum, flammamq; depellit;
» qui sibi licere uult tuto esse in foro, in templo,
» in curia; qui uitæ præsidium comparat; qui uul
» neribus, quæ cernit quotidie toto corpore, mo-
» uetur, ut aliquo præsidio caput, & ceruices, &
» iugulum, ac latera tutetur; hunc de ui accusan-
» dum putas? quis enim uestrum iudices ignorat,
» ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore
» homines, nondum neque naturali, neque ciuili
» iure descripto, fusi per agros, ac dispersi uaga-
» rentur, tantumq; haberent, quantum manu, ac
» uiribus per cædem, ac uulnera aut eripere, aut
» retinere potuissent? qui igitur primi uirtute &
» consilio præstanti extiterunt, ij, perspecto gene
» re humanæ docilitatis, atque ingenij, dissipatos
» unum in locum congregarunt, eosq; ex feritate

» illa ad iustitiam, atque mansuetudinem tradu-
» xerunt. tum res communem utilitatem conti-
» nentes, quas publicas appellamus; tum conuen
» ticula hominum, quæ postea ciuitates nomina-
» tæ sunt; tum domicilia coniuncta, quas urbes di
» cimus, inuento & diuino, & humano iure,
» mœnibus sepserunt.

Commentarius.

CORROBORATA: ex impunitate: sublato enim iudiciorum metu, aucta est hominum improborum audacia. SVBLATIS: hoc totum licet uidere in oratione post reditum in senatu. etiam in epistola, Periucundæ, ad Lentulum, hoc significat, cum ait: Qui, cum tribunus pl. pœnas à seditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum præclarissimum in posterum uindicandæ seditionis de republica sustulerũt. ETIAM ERIPI REIECIT: mendum patet: nec est unde tollatur. consentiunt enim cum impressis libri, quos uiderim, manuscripti. uideo sane tertium quiddam desiderari, quod referatur ad illud, An causam susceptam affligeret? nam cum dixit, Et uinci, spectauit illud, Ceruices daret: cum autem, Deterreri, respondit ad illud, Se domi contineret. uerum, etsi fortasse licet sententiam diuinare; quibus tamen uerbis explicetur, apertum non est. certe aliquid huiusmodi congrueret. Et causam affligere. Fecit, ut &c. uel, Et causam abijcere. est tamen hæc ex eo genere coniectura, quod ego minime soleo probare; cum inter mendum & correctionem similitudo & tanquam affinitas literarum nõ

est. AN QVI SVA TECTA DEFENDIT: suspicor aliquid in hoc uerborum ambitu desiderari. nam cum illa conclusio, Hunc de ui accusandum putas, ad Sextium manifeste pertineat: tamen hæc prima, Qui sua tecta defendit, qui ab aris focis ferrum flammamq; depellit, ad Milonem sine dubio referuntur. quare totum hoc, ut ego sentio, apte quadraret hoc modo: An, qui sua tecta defendit, qui ab aris focis ferrũ flammamq; depellit, eum laudas: qui autẽ sibi licere uult tuto esse in foro, in templo, in curia, qui uitæ præsidium comparat, qui uulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, mouetur, ut aliquo præsidio caput, & ceruices, & iugulum, ac latera tutetur, hunc de ui accusandum putas? si sic legeretur, perfecta, ut opinor, sentẽtia esset. sic autem legendum, cum ea, quæ à me dicta ratio est, declarat, tum ea uerba, quæ supra proxime scripta sunt: Quo modo igitur in hoc genere præsidij comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? TOTO CORPORE: plus uiginti uulneribus acceptis. NEQVE NATVRALI, NEQVE CIVILI IVRE: ius naturæ, omniũ gentium commune est, ius ciuile, particulare ciuitatum, ad loci rationem aut ad hominum ingenia accommodatum. DESCRIPTO: quædam enim in legibus ex naturali iure scripta sunt, quædam ex eo iure, quod ciuium sententia comprobauit.

ORATIO.

» ATQVE inter hanc uitam perpolitam
» humanitate, & illam immanem nihil tam in-

terest,

» terest, quàm ius, atque uis. horum utro uti no-
» limus, altero est utendum. uim uolumus extin-
» gui: ius ualeat necesse est, id est iudicia, quibus
» omne ius continetur. iudicia displicent, aut nul
» la sunt: uis dominetur, necesse est. hæc uident
» omnes, Milo & uidit, & fecit, ut ius experire-
» tur, uim depelleret. altero uti uoluit, ut uirtus
» audaciam uinceret: altero usus necessario est, ne
» uirtus ab audacia uinceretur. eademq; ratio
» fuit P. Sextij, si minus in accusando, (neque e-
» nim per omnes fuit idem necesse fieri) at certe
» in necessitate defendẽdæ salutis suæ, præsidioq;
» contra uim & manum comparando. ò dij im-
» mortales, quemnam ostenditis exitum nobis?
» quam spem reip. datis? quotus quisque inuenie
» tur tanta uirtute uir, qui optimam quanque cau
» sam reip. amplectatur, qui bonis uiris deser-
» uiat, qui solidam laudem, ueramq; quærat? cum
» sciat illa duo reip. pene fata, Gabinium & Pi-
» sonem, alterum haurire quotidie ex pacatissi-
» mis, atque opulentissimis Syriæ gazis innume
» rabile pondus auri, bellum inferre quiescenti-
» bus, ut eorum ueteres, illibatasq; diuitias in pro
» fundissimum libidinum suarum gurgitem pro-
» fundat; uillam ædificare in oculis omnium tan-
» tam, tugurium ut iam uideatur esse illa uilla,
» quam ipse tribunus pl. pictam olim in concio-
» nibus explicabat, quo fortissimum ac summum
» ciuem in inuidiam homo castus, ac non cupidus

» uocaret: alterum Thracibus, ac Dardanis primū
» pacem maxima pecunia uendidisse, deinde, ut
» illi pecuniam conficere possent, uexandam his
» Macedoniam & spoliandā tradidisse; eundemq́;
» bona creditorum ciuium R. cū debitoribus Græ
» cis diuisisse: cogere pecunias maximas à Dyrrha
» chinis, spoliare Thessalos, certam Achæis in an
» nos singulos pecuniam imperauisse, neque ta-
» men ullo in publico, aut religioso loco signum,
» aut tabulam, aut ornamentum reliquisse: hos
» sic illudere, quibus omne supplicium, atque om-
» nis iure optimo pœna debetur? reos esse hos
» duos, quos uidetis?

Commentarius.

DISPLICENT: *uel displicent ea, quæ sunt; uel omnino non sunt.* VT VIRTVS AVDACIAM VINCERET: *ut audacem uirtute præditus legibus puniret.* NECESSARIO: *illatam enim uim ui repellere coactus est.* SI MINVS IN ACCVSANDO: *non enim in accusando Clodio Milonem est imitatus, sed in salute sua defendenda.* O DII IMMORTALES: *cum ciues improbi summis honoribus & potestatibus fruātur, boni tanquam nocentes accusentur; quid sperandum est? nihil scilicet non triste.* ALTERVM HAVRIRE: *Gabinium, qui Syriæ præerat.* GVRGITEM: *gurges, quod iniicitur, absorbet: sic libidines Gabinij diuitias quamuis immensas exhauriebant.* VILLA *in Tusculano. quam Tusculanum montē uocat in oratione in Pisonem: quòd ob altitudinem monti similior,*

quàm uillæ, uideretur. meminit etiam pro domo sua bis. TVGVRIVM: ut illa uilla, cuius nomine summum ciuem olim in concione accusabat, tugurium præ sua, quam extruit, esse uideatur. TRIBVNVS PL. consulibus C. Calpurnio Pisone & M'. Acilio Glabrione tribunus pl. Gabinius fuit. quod è Plutarcho licet coniјcere. FORTISSIMVM AC SVMMVM CIVEM: L. Lucullum puto significari, qui, ut in eius uita scripsit Plutarchus, uillam præclaram habuit in Tusculano: quam cum Gabinij uilla comparatam, tugurium uideri Cicero nunc asserit. sunt etiam hæc libro de officijs II. quæ Luculli magnificentiam in ædificando declarant. L. Luculli, summi uiri, uirtutem quis? quàm multi uillarum magnificentiam imitati sunt? præterea, Fortissimum ac summum ciuem, optime conuenit in Lucullum; qui & bellica laude, et honoribus atque opibus maxime inter ciues enituit. ut omittam eam rationem, quòd ob simultatem, quæ iam inde à Syllæ testamento, ut indicat Plutarchus, inter Lucullum & Pompeium fuit, credibile est Gabinium Lucullo infensum fuisse. nam Pompeium Gabinius semper coluit atque obseruauit: qui etiam tribunus pl. legem tulerit de bello illi aduersus piratas demandando. CASTVS, AC NON CVPIDVS: alterum ad corpus, alterum ad animum pertinet. qui enim aliena neque attingit, neque appetit, is homo castus, ac non cupidus recte uocatur. ironia in Gabinium, qui omni intemperantia luxuq; dissolutus ac perditus, quæ in alijs uehementer accusauerat uitia, ijs ipse uehementer labo-

rabat. ALTERVM: Piſonem; qui Macedoniam regebat. VEXANDAM MACEDONIAM: hoc eſt, quod ait in ea in Piſonem: Macedonia condonata barbaris. in ea tamen de prouincijs conſulatibus non ideo Thraces ait in Macedoniam impetum feciſſe, ut pecunias, quas Piſoni pro empta pace ſoluerent, maximas cogerent, ſed ut, pace antea magno pretio empta, exhauſtas domos replere poſſent. utroque modo grauiter & contumelioſe in Piſonem. CIVIVM R. cum enim Græci Romanis ciuibus magnas pecunias deberent, Piſoni lege Clodia permiſſum eſt, ut ius in liberos populos de creditis pecunijs diceret. deinde aut ius nõ dixit, aut ita dixit, ut bonis ciues R. euerteret. de prouincijs conſul. pro domo ſua, & in Piſonem. DIVISISSE: Apolloniatæ CC. talenta Piſoni Romæ dederunt, ne creditas pecunias ſoluerent. in Piſonem. de Dyrrhachinis autem, Theſſalis, Achæis magno auri pondere à Piſone multatis, aut direptis, mentio fit in ea de prouincijs, & in ea in Piſonem. PVBLICO AVT RELIGIOSO LOCO: cum pecunias maximas coegerit, tamen neque locum ullum publicum, ut fora, porticus, neque religioſum, ut templa, ſacella, ſignis, aut ſtatuis, aut omnino ornamentis ullis exornauit. quidquid igitur pecuniarum coegit, ſibi uni totum coegit. HOS DVOS: Sextium & Milonem, de ui rees, Sextium accuſante M. Tullio Albinouano, ut partim ex epiſtola III. libri II. ad Quintum fratrem, partim ex oratione in Vatinium colligitur; Milonem accuſante P. Clodio ædile, ut & hic infra patet; &

in

in oratione in Vatinium, & in Dione libro 39. utrunque tamen in eodem iudicio affuisse crediderim, cum dicat Cicero, Hos duos, quos uidetis.

LIBRO

» OMITTO iam Numerium, Serranum,
» Aelium, quisquilias seditionis Clodianæ. sed
» tamen hi quoque etiam nunc uolitant, ut uide-
» tis: nec, dum uos de uobis aliquid timebitis, illi
» unquam de se pertimescent. nam quid ego de
» ædile ipso loquar? qui etiam diem dixit, et accu
» sauit de ui Milonem. neque hic tamen ulla un-
» quam iniuria adducetur, ut eum tali uirtute,
» tantáq; firmitate animi se in remp. fuisse pœni-
» teat: sed, qui hæc uident, adolescentes quonam
» suas mentes conferent? ille, qui monimenta pu-
» blica, qui ædes sacras, qui domos inimicorum
» suorum oppugnauit, excidit, incendit, qui stipa
» tus semper sicarijs, septus armatis, munitus in-
» dicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui
» & peregrinam manum facinorosorum concita-
» uit, & seruos ad cædem idoneos emit, & in tri
» bunatu carcerem totum in forum effudit, uoli-
» tat ædilis, accusat eum, qui aliqua ex parte eius
» furorem exultantem repressit: hic, qui se est tu-
» tatus sic, ut in priuata re deos penates suos, in
» rep. iura tribunatus auspiciáq; defenderet; ac-
» cusare eum moderate, à quo ipse nefarie accu-
» satur, per senatus auctoritatem non est situs. ni-
» mirum hoc illud est, quod de me potissimum tu

» in accusatione quæsisti, quæ esset nostra natio
» optimatium: sic enim dixisti. rem quæris præ-
» claram iuuentuti ad discendum, nec mihi diffi-
» cilem ad perdocendum. de qua pauca iudices di
» cam: et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui
» audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa
» P. Sextij abhorrebit oratio mea.

Commentarius.

NVMERIVM, SERRANVM, AELIVM: primi duo tribuni pl. fuerunt consulibus Lentulo & Metello, quo anno Cicero restitutus est: tertius anno superiore, cum Cicero pulsus est, consulibus Pisone & Gabinio. supra. TIMEBITIS: tacite iudices hortatur ad puniendos Clodianorum scelerum satellites. nunquam, inquit, eorum arrogantia atque audacia reprimetur, nisi uos, abiecto metu, fortiter in istam manum hominum perditorum irruentes, rempublicam à nefario dominatu uindicetis. nunc, quia languetis, quòd fortasse uos mei casus memoria timidos reddit; isti uolitant, quasi ea, quæ improbe agendo meriti sunt, nihil extimescant. AEDILE IPSO: P. Clodio. hinc apparet, ut alia prætermittam, hanc orationem consulibus Marcellino & Philippo habitam esse. nam Clodius eo anno ædilis fuit, ut uel una de aruspicum responsis oratio demonstrat. ACCVSAVIT DE VI: hic, Accusauit, infra uero, Accusat, dicit: quia & iam acta res erat, & in Quirinalia dilata fuerat, indeq; in Nonas Maias. est enim accusatus Milo, ante quàm Sextius postularetur: et tamen, absoluto iam Sextio, reus

adhuc

adhuc fuit, re dilata: ut in libro II. ad Quintum fratrem epistola III. et IIII. scriptum est. accusatus autem est de ui: quòd eum bestiarijs obsedisse rempublicam dicebant. in Vatinium: in Dio autem libro 39. Clodium ait Miloni diem dixisse ijs de rebus, quas ipse commiserat. MONIMENTA PVBLICA: opinor intelligi porticum Catuli, de Cimbricis manubijs extructam: quam Clodium, quia cum Ciceronis domo coniungebatur, euertit. AEDES SACRAS: templum nympharum: de quo iam diximus. INIMICORVM: M. Tullij, Quinti fratris, Milonis. ad Atticum lib. 4. INDICIBVS: quorum corrupto indicio bonos uiros in iudicium uocare consueuerat. PEREGRINAM MANVM: forte ex Hetruria conductam. pro Milone. CARCEREM TOTVM: homines audacia perditos Clodius in tribunatu carceribus liberauit. quos significauit Cicero, cum dixit, Cum sicarijs è carcere emissis. 21. HIC: Milo. AVSPICIA'QVE: cũ tribunum pl. Milonem Clodius ferro peteret, contemnere prorsus ea iura, eáq; auspicia uidebatur, quibus tribunatus pl. ab initio institutus erat: lege enim auspicato lata sancitum fuerat, ut sacrosancta essent corpora tribunorum. PER SENATVS AVCTORITATEM: supra non à senatu prohibitum esse Milonem dixit, ne Clodium accusaret, sed à consule, prætore, tribuno pl. qui mentionem ullam iudicum aut iudiciorum à quoquam fieri propositis edictis uetuerunt. sed credendum est, edicta illa prius in senatu sententijs dictis esse comprobata. nam in epistola, Periucundæ, ad

Lentulum,

Lentulum, cum ait, Impunitatem est eorum sententijs assecutus, qui, cum tribunus pl. pœnas à seditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum praeclarissimum in posterum uindicandæ seditionis de republica sustulerunt: non significat Clodium sententijs iudicum esse absolutum: non enim iudicium illud, quo Milo tribunus pl. Clodium de ui accusauit, factum est: sed senatorum sententijs esse decretũ, ne causam prius diceret, quàm habita comitia essent. quibus cũ ædilis esset Clodius designatus, institutã accusationem Milo persequi noluit, opinor ne plebem offenderet, cum ei, cui magistratũ ipsa mandasset, perniciem quærere uideretur. NIMIRVM HOC ILLVD EST: non satis patet, quo modo hoc ad superiora pertineat: & tamẽ disiunctũ esse non potest: cũ dicat Cicero, Hoc illud est. forte, quia Miloni Clodiũ accusare per senatus auctoritatem nõ licuerat, accusator Sextij, inde arrepta occasione, quæsiuit à Cicerone; qui essent optimates illi, quos ipse et Sextius iactarent; cũ senatus, impedienda Milonis accusatione, suã in Clodiũ uoluntatem ac studium declarasset. OFFICIO NOSTRO: qui defendimus.

ORATIO.

» DVO genera semper in hac ciuitate fue-
» runt eorum, qui uersari in rep. atque in ea se
» excellentius gerere studuerunt: quibus ex gene
» ribus alteri se populares, alteri optimates & ha
» beri, & esse uoluerunt. qui ea, quæ faciebant,
» quæq; dicebant, multitudini iucunda esse uole-
» bant, populares: qui autem ita se gerebant, ut

sua

» sua consilia optimo cuique probarētur, optima-
» tes habebantur. quis ergo iste optimus? quis? de
» numero si quæris, innumerabiles: neque enim
» aliter stare possemus. sunt principes consilij pu
» blici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt
» maximorum ordinum homines, quibus patet cu
» ria: sunt municipales rusticiq; Romani: sunt ne
» gocia gerentes: sunt etiam libertini optimates.
» numerus, ut dixi, huius generis late & uarie
» diffusus est: sed genus uniuersum (ut tollatur
» error) breui circunscribi, & definiri potest. o-
» mnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt,
» nec natura improbi, nec furiosi, nec malis dome
» sticis impediti. esto igitur, ut hi sint, quam tu
» nationem appellasti, qui & integri sunt, & sa
» ni, & bene de rebus domesticis constituti. ho-
» rum qui uoluntati, commodis, opinioni in gu-
» bernanda rep. seruiunt, defensores optimatū,
» ipsiq; optimates grauissimi, & clarissimi ciues
» nominantur, & principes ciuitatis. quid est igi
» tur propositum his reip. gubernatoribus, quod
» intueri, & quò cursum suum dirigere debeant?
» id, quod est præstantissimum, maximeq; opta-
» bile omnibus sanis, & bonis, & beatis, cum di
» gnitate ocium. hoc qui uolunt, omnes optima-
» tes; qui efficiunt, summi uiri, & conseruatores
» ciuitatis putantur. neque enim rerum gerenda-
» rum dignitate homines efferri ita conuenit, ut
» ocio non prospiciant; neque ullum amplexari

ocium

» otium, quod abhorreat à dignitate.

Commentarius.

OPTIMVS ISTE? rectius opinor, optimas iste? cum de optimatibus sermo sit. CONSILII PVBLICI: senatus. sic enim eum appellat in epistola quadam ad Ap. Pulchrum. QVIBVS PATET CVRIA: non enim omnium ordinum hominibus in senatum aditus est, sed ijs tantum, qui neque libertini sint, & DCCC millia possideant. municipibus autem, & rusticis, & negotia gerentibus, de quibus proxime loquitur, patere curiam non dicit: quia municipales in municipijs uiuunt, suisq; legibus utuntur: rustici senatorium censum non habent: negotia gerentes, quia quæstũ aperte curant, non ualde honorati. maximorum igitur ordinum homines dixit, qui optima conditione sunt in ciuitate. sic infimi ordinis homo, qui obscuræ sortis est. NATVRA IMPROBI: hos à nocentibus distinguit: quia multi peccant, & re nocentes sunt, cum natura tamen improbi non sint. FVRIOSI: auget uitium. qui enim & nocentes sunt, & natura improbi, possunt à furore abesse. addit igitur id, quo pessima fit improbitas. MALIS DOMESTICIS: egestas enim facile hominus ad facinus impellit. IMPEDITI: maximum est ad præclare agendum impedimentum rei familiaris inopia. unde illud,

Non facile emergunt, quorum uirtutibus obstat
Res angusta domi.

NATIONEM: quo uerbo quasi per contemptum accusator usus erat. INTEGRI: hoc refertur ad illa duo,

Neque

Neque nocentes, nec natura improbi. SANI: non furiosi. furor enim & sanitas opponuntur. REBVS DOMESTICIS: non, malis domesticis impediti; sed, bene de rebus domesticis constituti. illo modo egestas, hoc eleganter copiæ significatur. GVBERNATORIBVS: gubernare de nauigantibus proprie dicitur, de rempublicam administrantibus μεταφορικῶς. et est uerbum ad inducendam metaphoram accommodatum: quia usu pene proprium factum est. hoc enim uerborum genere facile à proprijs ad translata deducimur: cum ad diuersa coniungenda medium quiddam requiratur. SANIS, ET BONIS, ET BEATIS: tribus modis iam idem dixit, primum, Neque nocentes, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti: deinde, Et integri, & sani, & bene de rebus domesticis constituti: postremo, sanis, & bonis, & beatis. solet enim eos beatos appellare, qui diuitijs abundant, extra egestatis incommoda constituti. CVM DIGNITATE OTIVM: ut & magistratus consequantur, et, ne quid in republica contra ueteres mores ac leges nouetur, diligenter animaduertant. EFFICIVNT: qui & recte sentiunt, et, quod sentiunt, re præstare possunt.

Commentarius.

» HVIVS autem otiosæ dignitatis hæc fun
» damenta sunt, hæc membra, quæ tuenda prin-
» cipibus, & uel capitis periculo defendenda
» sunt; religiones, auspicia, potestates magistra-
» tuum, senatus auctoritas, leges, mos maiorum,

iudicia,

» iudicia, iurisdictio, fides, prouinciæ, socij, impe
» rij laus, res militaris, ærarium. harum rerum
» tot, atque tantarum esse defensorem, & patro-
» num, magni animi est, magni ingenij, magnæq;
» constantiæ. etenim in tanto ciuium numero ma-
» gna multitudo est eorum, qui aut propter metũ
» pœnæ, peccatorum suorum conscij, nouos motus
» conuersionesq; reip. quærant; aut qui, propter
» insitum quendam animi furorem, discordijs ci-
» uium, ac seditione pascantur; aut qui, propter
» implicationem rei familiaris, communi incendio
» malint, quàm suo, deflagrare. qui cum auctores
» sunt, & duces suorum studiorum, uitiorumq; na
» cti, in rep. fluctus excitantur: ut uigilandum
» sit ijs, qui sibi gubernacula patriæ deposcerunt;
» enitendumq; omni scientia, ac diligentia, ut, cõ
» seruatis ijs, quæ ego paulo antè fundamenta,
» ac membra esse dixi, tenere cursum possint, &
» capere ocij illum portum, & dignitatis. hanc
» uiam, iudices, si aut asperã, atque arduam, aut
» plenam esse periculorũ, aut insidiarum negem,
» mentiar; præsertim cum id non modo intellexe-
» rim semper, sed etiam præter ceteros senserim.

Commentarius.

RELIGIONES: *ut ea, quæ ad deos pertinent, studiose seruentur.* AVSPICIA: *recte post religiones auspicia posuit. nam & ipsa deorum à uoluntate pendent: nec omitti & negligi possunt, quin simul religio deseratur.* POTESTATES MAGISTRATVVM:

seruanda

ſeruanda enim ſunt iura magiſtratuum: ut tantũ poſſint, quantum eis à legibus tribuitur. FIDES: ne quid utilitatis cauſa præter fidem committamus. de officijs lib. 2. SOCII: qui nobis tuendi ſunt: etſi non à magiſtratibus noſtris, ſicuti prouinciæ, regantur. QVI AVT PROPTER METVM: in tres partes diuiſa ſententia eſt. prima nocentes ſignificat, altera furioſos, tertia malis domeſticis impeditos. quæ hominum genera ab optimatium numero iam excluſit. IMPLICATIONEM REI FAMILIARIS: egeſtatem ſignificat: in qua qui ſunt, eos appellari latine & eleganter, malis domeſticis impeditos, non bene de rebus domeſticis conſtitutos, ſupra cognoſcitur. hic autem, cũ dicat, Implicationem rei familiaris, difficultatibus rei familiaris implicati, recte de eodem hominum genere dicemus. TENERE CVRSVM: metaphoræ initium fecit in communi uerbo, vigilandum: deinde ſubiunxit, gubernacula; quod eſt translatum illud quidem, uſu tamen ita tritum, ut pene proprium uideatur: deinde, cum quaſi uiam muniſſet, apertam translationem induxit.

ORATIO.

» MAIORIBVS præſidijs & copijs op-
» pugnatur reſp. quàm defenditur: propterea
» quòd audaces homines & perditi nutu impel-
» luntur, & ipſi etiam ſponte ſua contra remp.
» incitãtur: boni neſcio quo modo tardiores ſunt,
» et, principijs rerum neglectis, ad extremum ip
» ſa denique neceſſitate excitantur: ita, ut non

» nunquam cunctatione ac tarditate, dum otium
» uolunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrun
» que amittant. propugnatores autem reip. qui
» esse uoluerunt, si leuiores sunt, desciscunt; si ti-
» midiores, desunt: permanent illi soli, atque om-
» nia reip. causa perferunt, qui sunt tales, qualis
» pater tuus M. Scaure fuit; qui à C. Graccho us-
» que ad C. Marium seditiosis omnibus restitit;
» quem nulla unquam uis, nullæ minæ, nulla in-
» uidia labefecit; aut qualis Q. Metellus patruus
» matris tuæ: qui cum florentem hominem in po-
» pulari ratione L. Saturninum censor notasset;
» cumq; insitiuum Gracchum contra uim multi-
« tudinis incitatæ censu prohibuisset; cumq; in eã
» legem, quam non iure rogatam iudicarat, iura-
» re unus noluisset; de ciuitate maluit, quàm de
» sententia, dimoueri: aut, ut uetera exẽpla, quo-
» rum est copia digna huius imperij gloria, relin-
» quam, ne'ue eorum aliquem, qui uiuunt, nomi-
» nem, qualis nuper Q. Catulus fuit: quem ne-
» que periculi tempestas, neque honoris aura po-
» tuit unquam de suo cursu, aut spe, aut metu, di
» mouere. hæc imitamini per deos immortales,
» qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæ-
» ritis. hæc ampla sunt, hæc diuina, hæc immor-
» talia. hæc fama celebrantur, monimentis anna
» lium mandantur, posteritati propagantur.

Commentarius.

LEVIORES: non admodum fortes. DESCI-

SCVNT:

SCVNT: à reipublicæ causa: susceptam defensionem abijciunt. DESVNT: uolunt quidem, sed præ timore non aggrediuntur. ILLI SOLI: tria facit hominum genera, de republica recte sentientium: unum eorum, qui pro communi cōmodo labores et pericula subeunt; quia tamen uirtute non magna sunt, non permanent in incepto: alterum eorum, qui metu deterriti à contentione abstinent: tertium eorum, qui omnia pro salute reipublicæ & suscipiunt, & perferunt. PATER TVVS: M. Scaurus, princeps senatus: cuius in tuenda republica constantiam declarat etiam in ea pro C. Rabirio, his uerbis. Cum armatus M. Aemilius, princeps senatus, in Comitio constitisset: qui cum ingredi uix posset; non ad insequendum sibi tarditatem pedū, sed ad fugiendum impedimento fore putabat. eundem in ea pro Scauro, quæ integra nō extat, custodem reipublicæ uocat. M. SCAVRE: apud hunc, ut opinor, prætorem Sextij causam Cicero agebat. nam et infra: Ex te igitur Scaure potissimum quæro. quod ad prætorem potius, quàm ad iudicem uidetur esse dictum. præterea, si quis cum Pediano supputet, prætorem hoc anno fuisse reperiet. ait enim Pedianus, accusatum esse Scaurum L. Domitio Ahenobarbo & Ap. Claudio Pulchro cos. cum Sardiniam prouinciam pro prætore anno proximo administrasset. annus autem, qui Domitij & Claudij consulatum proximus antecessit, fuit is, quo consules Pompeius & Crassus fuerunt. quòd si statim post præturam iuit Scaurus in Sardiniam; quod & uerisimile est, et à Pediano uidetur in-

dicari, cum ait, Ex prætura prouinciam Sardiniam obtinuit: necesse est prætorem fuisse Marcellino & Philippo cos. quo anno habita pro Sextio hæc oratio est. hi enim ante Pompeium & Crassum consulatum gesserunt. tribus igitur continentibus annis fuit Scaurus primo prætor, Marcellino & Philippo cos. secundo Sardiniæ rector, Pompeio & Crasso; tertio reus, Ahenobarbo et Pulchro. in hac satis explorata ratione quiddam tamen est, quo ualde conturbor. nam in hac ipsa oratione infra ludos à Scauro Aedile datos Pisone & Gabinio cos. Cicero significat. et ab ædilitate biennio prætura distat. quod cum ita sit: qui potest his consulibus prætor Scaurus esse? AD C. MARIVM: quem sextum consulatum gerentem hortatus est, ut contra Saturninum tribunum pl. et Glauciam prætorem libertatem legesq; manu defenderet: protinusq; arma sibi afferri iussit: quibus allatis, ultima senectute confectum corpus induit: spiculoq; innixus ante fores curiæ constitit. Q. METELLVS: satis ostendunt ea, quæ sequuntur, de Numidico dici. patruus autem fuit Scauri matris hoc modo. M. Scaurus, ille senatus princeps, uxorem habuit Cæciliam Metellam: è qua Scaurum hunc, quem appellat Cicero, filium suscepit. patet hoc ex Plinij libro 37. cap. 15. hæc L. Metelli pontificis maximi filia fuit, ut à Plutarcho in Sylla, & à Cicerone ipso in oratione pro hoc Scauro habita traditum est. quem Numidici Metelli fratrem fuisse, etiam si exemplis non probetur, hic tamen Ciceronis locus plane declarat. post obitum

Scauri, nupsisse eam L. Syllæ, qui dictaturam & armis cepit, & sponte deposuit, tum ij, quos nominaui, scriptum reliquere, tum etiam ex Pediano licet cognoscere. ait enim Scauro, quẽ de repetundis accusatum Cicero defendit, uitricum Syllam fuisse, Scauriq; fratrem ex eadem matre Faustum fuisse, eum, quem ciuili Cæsaris & Pompeij bello perijsse Suetonius tradit. geminos enim peperit Cæcilia, Faustum, de quo diximus, & Faustam, quæ Milonis uxor fuit. CENSOR NOTASSET: notatum tamen alter censor, Metelli collega, restituit: non enim senatu moueri passus est. auctor Appianus lib. I. collegam autem in censura Q. Metelli Numidici opinor fuisse, C. Metellum Caprarium, Metelli Macedonici filium. hoc ex Velleij Paterculi uerbis conijcio: ait enim duos Cæpiones fratres germanos censuram simul gessisse, duos autem postea Metellos, non germanos fratres, sed patrueles. porro Numidicum & Caprarium fratres patrueles fuisse, antiquarum familiarum, de quibus librum instituimus, obseruatio demonstrat. de filijs autem Macedonici cur Caium potius, quàm Quintum, aut Lucium, aut Marcum, (quatuor enim fuere) cũ Numidico censorem fuisse putem, ea ratio facit, quòd Quintus & Lucius, ille cum Geta, hic cum Ahenobarbo, ante Numidici censuram, censores fuere. Caium autem censorium fuisse, ex duabus Ciceronis post reditum orationibus cognoscitur. INSITIVVM GRACCHVM: C. Quintium Gracchum: qui se Ti. Gracchi filium simulabat esse. quo mendacio plebẽ usque eò decepit, atque

induxit, ut tribunus pl. designatus sit: cum tamen è Firmo Piceno, obscurissima stirpe, atque adeo seruili sanguine genitus esset. sic enim Cicero in ea pro C. Rabirio significat, cum ait: Armatus esset cum Saturnino C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus. et Valerius Maximus monstrum appellat libro IX. cap. ultimo. prænomen Caij tribuit illi Florus, nomen Quintij auctor de uiris illustribus. IN EAM LEGEM: L. Saturnini tribuni pl. de qua supra meminit. Q. CATVLVS: filius eius, qui cum C. Mario consul fuit. NVPER: perijt enim post consulatum Ciceronis. post reditum in senatu. de hoc etiam Plutarchus, & alij. AVT SPE, AVT METV: spe honorum, metu periculorum: quod iam dixit, Neque periculi tempestas, neque honoris aura. PROPAGANTVR: non breui temporis definiuntur spatio, sed ita producuntur, ut ad posteritatem perueniant.

ORATIO.

» EST labor, nõ nego: pericula magna, fateor:
» Multæ insidiæ sunt bonis, uerissime dictũ est:
» Sed te id, quod multi inuideãt, multiq; expetãt,
» Inscitia sit, inquit, postulare, si tu laborem summa cum cura efferas nullum.
» idem alio loco dixit, quod exciperent improbi
» ciues, Oderint, dum metuant. præclara enim
» illa præcepta dederat iuuentuti. sed tamẽ hæc
» uia, hæc ratio reip. capessendæ olim erat magis
» pertimescenda, cum multis in rebus multitudi-

nis

» nis studium ad populi commodum ab utilitate
» reip. discrepabat. tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur: populus libertatem agi putabat suam: dissentiebant principes, & in salute optimatium temeritatem multitudinis, & tabellæ licentiam pertimescebãt. agrariam Ti. Gracchus legem ferebat: grata erat populo: fortunæ constitui tenuiorum uidebantur. nitebantur contra optimates, quòd ea discordiam excitari uidebant; et, cum locupletes possessionibus diuturnis mouerentur, spoliari remp. propugnatoribus arbitrabantur. frumentariã legem C. Gracchus ferebat: iucunda res plebi R. uictus enim suppeditabatur large sine labore: repugnabant boni, quòd & ab industria plebem ad desidiam auocari putabant, & ærarium exhauriri uidebatur. multa etiam nostra memoria, quæ consulto prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas à consilio principum dissideret. nũc iam nihil est, quòd populus à delectis, principibusq; dissentiat: nec flagitat rem ullam, neque nouarum rerum est cupidus: & otio suo, & dignitate optimi cuiusque, et uniuersæ reip. gloria delectatur. itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla iam largitione populum R. concitare possunt, quòd plebs perfuncta grauissimis seditionibus ac discordijs otium malle uideatur, conductas habent conciones; neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi uelint

» audire, qui in concione sunt; sed pretio ac mer-
» cede perficiunt, ut, quicquid dicant, id illi uelle
» audire uideantur.

Commentarius.

MVLTAE INSIDIAE: Iouis filium, Aeacum fortasse Accius poeta induxit suis liberis hæc præcipientem: quæ Cicero & hic, & in oratione pro Plancio ad suam sententiam accommodat. Accij uero ut hæc esse existimem, facit illud, quod sequitur, Oderint, dum metuant: quod Cicero eiusdem poetæ dicit esse. porro id ex Accij tragœdia, Atreo, ut opinor, sumptũ esse, ostendit Anneius Seneca libro de clementia II. quod officiorum libro I. plane cognoscitur. usurpantur & Philippica I. EXCIPERENT: improbi, cum pro eorum sensu ac uoluntate scriptum legunt, arripiunt, & memoria tenent, atque etiam imitatione usúq; comprobant. itaque, quod Accius de Atreo dixerat, ab improbis hominibus auide est exceptum. PRAECLARA: excusat poetam, qui dixerit, Oderint, dum metuant: quod est ad confirmandas improborum ciuium mentes aptissimum dictum. scripsit, inquit, hoc, quia scripserat iam illa, Multæ insidiæ sunt bonis, & quæ sequuntur. non enim uerebatur, ut in eo, quod Atreum dicentem facit, iuuentuti noceret, quam utilissimis ac saluberrimis illis præceptis, ex Aeaci persona prolatis, iam imbuerat. AD POPVLI COMMODVM: ad suum ipsius commodum. populum enim hic usurpat Cicero pro ea multitudine, quæ senatui & optimatibus aduersatur. TABELLARIA

LEX:

LEX: *ut populus non, ut antea, uoce, sed per tabellas de ciuibus sententiam ferret. quatuor leges tabellariæ fuerunt,* Gabinia, Cassia, Papiria, Cœlia. *libro 3. de legibus.* IN SALVTE OPTIMATIVM: *cum aliquis de numero optimatium à populo iudicaretur, cum de salute optimatium in iudicio ageretur. primus enim* L. Cassius *populo tabellam dedit in iudicio. dederat biennio ante* Gabinius *in creandis magistratibus.* LICENTIAM: *maior enim est licentia, ubi per tabellas sententiæ feruntur.* AGRARIAM: *ne quis ultra quingenta iugera possideret. quod aliquando lege* Licinia *cautum erat.* Plutarchus, Appianus, Velleius, *epitome* Liuij: *in qua pro, quingenta iugera, mendose legitur, decem iugera. errato causam præbuit antiquæ notæ* D *ignoratio.* MOVERENTVR: *quas enim possessiones contra legem* Liciniam, *quæ multis ante* Tiberium *annis quingentorum iugerum numerum definierat, locupletes homines tenebant, eas* Tiberij *lege tenuioribus tradere cogebantur.* FRVMENTARIAM: *ut frumentum semisse & triente populo daretur. epitome* Liuiana, Velleius, Plutarchus. *hanc legem mox et* L. Saturninus, *& postea* Ciceronis *ætate* P. Clodius *tulit. supra.* SINE LABORE: *ut, etiã si plebs inerti otio tempus consumeret, ei tamen, unde uiueret, non deesset.* AERARIVM EXHAVRIRI: *cum frumentum publicum, cuius uenditione quotannis in ærariũ magnæ pecuniæ inferebantur, plebi gratis dari lex* Gracchi *iuberet.* NOSTRA MEMORIA: Marij & Syllæ *temporibus. nam deinde plebs à patribus aut nõ*

dissensit, aut sine seditione dissensit. A' CONSILIO PRINCIPVM: à senatu, ab optimatibus. A' DELECTIS: à delectis in summum ordinem, à senatu: qui de uniuersa ciuitate pro cuiusque uirtute ac meritis à censoribus legi solitus erat. CONDVCTAS: mercede coactas: quando sua sponte plebs ad eas conciones, quæ à turbulentis ac seditiosis tribunis pl. habentur, coire non uult.

ORATIO.

» NVM uos existimatis Gracchos, aut Satur
» ninum, aut quenquam illorum ueterum, qui po
» pulares habebantur, ullum unquam in concio-
» ne habuisse cõductum? nemo habuit: ipsa enim
» largitio, & spes commodi propositi, sine merce-
» de ulla multitudinem concitabat. itaque tempo
» ribus illis, qui populares erant, offendebant illi
» quidem apud graues & honestos homines, sed
» populi iudicijs, atque omni significatione flore-
» bant. his in theatro plaudebatur: hi suffragijs,
» quod contenderant, consequebantur: horum ho
» mines nomen, orationem, uultum, incessum a-
» mabant. qui autem aduersabantur ei generi;
» graues & magni homines habebantur; sed ua-
» lebant in senatu multum, apud bonos uiros plu
» rimum; multitudini iucundi non erant; suffra-
» gijs offendebatur sæpe eorum uoluntas; plau-
» sum uero etiam si quis eorum aliquando accepe
» rat, ne quid peccasset, pertimescebat. attamen si
» qua res erat maior, idem ille populus horum au

ctoritate

» ctoritate maxime commouebatur. nunc, nisi me
» fallit, in eo statu ciuitas est, ut, si operas condu-
» ctorum remoueris, omnes idem de rep. sensuri
» esse uideantur. etenim tribus locis significari ma
» xime populi R. iudicium, ac uoluntas potest,
» concione, comitijs, ludorum gladiatorumq; con
» sessu. quæ concio fuit per hos annos, quæ qui-
» dem esset non conducta, sed uera, in qua populi
» R. consensus perspici posset? habitæ sunt multæ
» de me à gladiatore sceleratissimo: ad quas nemo
» adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum
» fœdum uultum aspicere, nemo furialem uocem
» bonus audire poterat. erant, erant illæ concio-
» nes perditorum hominũ necessario turbulentæ.

Commentarius.

POPVLI IVDICIIS: iudicium suum in magistra-tu mandando populus ostendit. SIGNIFICATIONE: cum in theatrum populares ciues ingrediebantur, populus ad beneuolentiam significandam plausum dabat. quod autem Cicero dixit, Iudicijs atque omni significatione, proxime se ipse exponit, cum infert, His in theatro plaudebatur: hi suffragijs, quod contenderant, consequebantur. APVD BONOS VIROS: distinguit à senatu bonos uiros: ut ostendat, etiam in populo fuisse, qui recte de republica sentirent. EORVM VOLVNTAS: cum aut ipsi, aut eorum propinqui, aut amici, magistratum petentes, repulsam ferebant. NE QVID PECCASSET: solidam lætitiam ex eo plausu non capiebant, sed tenuem & suspicione diminutam.

uerebantur

uerebantur enim, ne qua re antea populi uoluntatem offendissent. TRIBVS LOCIS: in foro, in campo Martio, in theatro. in foro enim conciones habebantur, munus gladiatorium dabatur, ludi interdum fiebant: in campo comitia, & conciones, in theatro ludi. GLADIATORE: P. Clodio. gladiatores enim homines audaces, & facinorosi: à quibus natura & factis Clodius minime differebat. NECESSARIO: quia conducta concio erat hominum perditorum: qui cum pretiũ ac mercedem accepissent, concionanti de me Clodio assentiri cogebantur. erant igitur eæ conciones necessario turbulentæ.

ORATIO.

» HABVIT de eodem me P. Lentulus con-
» sul concionem: concursus est populi R. factus:
» omnes ordines, tota in illa concione Italia consti
» tit: egit causam summa cum grauitate copiaq;
» dicendi, tanto silentio, tanta approbatione om-
» nium, nihil ut unquam uideretur tam populare
» ad populi R. aures accidisse. productus est ab eo
» Cn. Pompeius, qui se non solum auctorem meæ
» salutis, sed etiam supplicem populo R. exhibuit
» huius oratio & pergrauis, & grata concioni
» fuit. sic contendo, nunquam neque sententiam
» eius auctoritate, neque eloquentiam iucundita-
» te fuisse maiorem. quo silentio sunt auditi de me
» ceteri principes ciuitatis? quos iccirco non ap-
» pello hoc loco, ne mea oratio, si minus de aliquo
» dixero, ingrata; si satis de omnibus, infinita es-

se

» se uideatur. cedo nunc eiusdem illius inimici
» mei de me eodem ad uerum populum in campo
» Martio concionem. quis non modo approbauit,
» sed non indignissimum facinus putauit, illum,
» nō dicam loqui, sed uiuere ac spirare? quis fuit,
» qui non eius uoce maculari remp. seq́;, si eum au
» diret, scelere astringi arbitraretur? Venio ad co
» mitia, siue magistratuum placet, siue legum. le-
» ges uidemus sæpe ferri multas. omitto eas, quæ
» feruntur ita, uix ut quini, & hi ex alia tribu,
» qui suffragium ferant, reperiantur. de me, quē
» tyrannum atque ereptorem libertatis esse dice-
» bat, in illa ruina reip. dicit se legem tulisse. quis
» est, qui se, cum contra me ferebatur, inisse suf-
» fragium confiteatur? cum autem de me eodem
» ex S. C. comitijs centuriatis ferebatur; quis est,
» qui non profiteatur se affuisse, & suffragium
» de salute mea tulisse?

Commentarius.

PRODVCTVS EST: *quia priuatus tunc erat Pompeius: neque concionem habere cuiquam priuato licebat, nisi à magistratu produceretur. hoc in nostris antiquitatibus.* QVIS NON MODO APPROBAVIT: *locutio Ciceroni usitata, pro eo, quod est, Quis, non dico approbauit &c.* COMITIA: *comitia & de magistratibus & de legibus dici, hic planum est. dicuntur et de iudicijs, ut in libro de comitijs demonstrauimus.* VIX VT QVINI: *plurimus in hoc est Cicero, ut probet id, quod dixit; in eo statu esse ciuitatem, ut, si con-*

ductorum remoueantur operæ, omnes idem de republica sentiant. probauit iam exemplo concionum. nūc idem & legibus nititur confirmare. Consideretur, inquit, ea lex, quæ de meo reditu lata est. conferatur, nō dico cum ijs legibus, quæ cum feruntur, ita infrequēs populus adest, uix ut quini in tribu suffragium ferant; sed cum ea, quam de mea pernicie Clodius tulit. quod autem adiungit, Et hi ex alia tribu, notat populi non modo infrequentiam, sed etiam confusionem. EX S.C. COMITIIS CENTVRIATIS: lex Clodij neque ex S. C. neque comitijs centuriatis lata erat, sed contra uoluntatem senatus, tributis comitijs, in foro: ea uero, quam de reducendo Cicerone P. Lentulus consul tulit, ex S. C. comitijs centuriatis, in campo Martio: quam dissuasisse P. Clodium opinor ex eo, quod dictum est proxime: Cedo nunc eiusdē illius inimici mei de me eodem ad uerum populum in campo Martio concionē. suadere enim & dissuadere leges, ante quàm ferrentur, non modo magistratibus, uerum etiam priuatis hominibus licebat. quod in libro de legibus copiose ostendimus.

ORATIO.

» VTRA igitur causa popularis debet uide
» ri; in qua omnes ætates ciuitatis, omnes ordines
» una consentiunt; an in qua furiæ concitatæ tan
» quam ad funus reip. conuolant? an, sicubi ade-
» rit Gellius, homo & fratre indignus, uiro cla-
» rissimo, atque optimo, & ordine equestri, cuius
» ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit:

id

» id erit populare? est enim homo iste populo R. » deditus. nihil uidi magis. qui, cum eius adole- » scentia in amplissimis honoribus summi uiri L. » Philippi uitrici florere potuisset, usque eò non » fuit popularis, ut bona solus comesset. deinde » ex impuro adolescente & petulante, posteaquã » rem paternam ab idiotarum diuitijs ad philoso- » phorum regulam perduxit, Græculum se atque » otiosum putari uoluit, studio literarum se subito » dedidit. nihil sane à te iuuabatur. anagnostæ, * » libelli etiam pro uino sæpe oppignerabantur: » manebat insaturabile abdomen, copiæ deficie- » bant: itaque semper uersabatur in spe rerum no » uarum, otio & tranquillitate reip. consenesce- » bat. ecquæ seditio unquam fuit, in qua non ille » princeps? ecquis seditiosus, cui ille non familia » ris? ecquæ turbulenta concio, cuius ille nõ conci » tator? cui bene dixit unquam bono? bene di- » xit? immo, quem fortem & bonum ciuem non » petulantissime est insectatus? qui, ut credo, non » libidinis causa, sed ut plebicola uideretur, liber » tinam duxit uxorem. is de me suffragium tu- » lit: is affuit, is interfuit epulis & gratulatio- » nibus parricidarum. in quo tamen est me ultus, » cũ illo ore inimicos est meos suauiatus. qui quasi » mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipsam cau » sam est mihi inimicus, quia nihil habet.

Commentarius.

VTRA IGITVR CAVSA: Interpretis officium

est,

est, si modo, quas suscepit partes, eas cum laude sustinere uult, tria considerare, uerba, sententiam, sententiæ causam. hic, si uerba tantum consideres; & quid singula significent, & quam sententiam efficiant, omnibus intelligere facile est. sin autem, quò sententia referatur, & quid Cicero spectauerit, indagamus: fortasse non eadem ratio est, nec similiter omnes intelligunt. quare pro eorum commodo, qui non admodum in literis acute uident, uisum est ut totam rem paulo latius explicarem. Ciuium duo genera Cicero iam dixit esse, optimates, et populares. de optimatium numero & erat ipse, & haberi uolebat. Clodius popularis putabatur. contendebat Clodius, se non esse minus optimatem, quàm Ciceronem: Cicero contra, se popularem magis esse, quàm Clodium. argumento Clodius hoc utebatur, quòd Milo, qui ei diem dixerat, accusationem persequi per senatus auctoritatem prohibitus erat. itaque dixerat accusator Sextij: Quæ est ista uestra natio optimatium; cum senatus, in quo principes optimatium sunt, Clodio contra Milonem studuerit? Cicero nihil ad hoc respondit: quia neque id esse factum, negare poterat; neque, iniuria esse factum, dicere: quòd in altero manifesta ueritas obstabat; in altero senatum reprehendere nolebat. quoniam igitur primum est in contentionibus iudiciarijs, obiecta refellere; alterum, obijcere quod refelli ab aduersario nõ possit: primum non attingit, ob ea, quæ iam dixi: obijcit autem Clodio, ut quasi parem gratiam referat, non esse populares eos, quos operæ conductorum sequantur,

tur, sed eos, quibus integer populus faueat. probat hoc quinque argumentis. primum sumit à concionibus, alterum à legibus, tertium à magistratibus, quartum à ludis, quintum à gladiatoribus. huius uniuersæ argumentationis duas partes iam absoluit, eam, quæ ad conciones, & eam, quæ ad leges pertinet. ad singulam argumenta conclusionem non apponit: quia non ubique necesse est: cum ex ijs, quæ dicuntur, facile iudices, quæ conclusio sequatur, ipsi per se possint intelligere. conclusiones tamen, quia uim quandam addunt orationi, tribus argumentis apponit, post leges, post magistratus, post gladiatores; primam & secundam particulares, tertiam uniuersalem, quæ ad argumenta omnia, quæ quinque esse diximus, pariter spectet. uerum, quia declarandæ artis negocium suscepimus, non alienum est, in ipso conclusionum usu quæ ratio seruetur, ostendere. nihil enim est ad eloquentiam utilius, quàm duorum perfectissimorum oratorum ingenia ex utriusque scriptis cõsiderare; eamq; putare esse rectissimam diserte ornateq; loquendi regulam, qua illi, siue naturæ præcipuo quodam munere, siue diligentia studioq; adiuti, cum causas agerent, usi sunt. Concludit igitur Cicero primum interrogãdo, cum ait: Vtra igitur causa popularis debet uideri; in qua omnes ætates ciuitatis, omnes ordines una consentiunt; an in qua furiæ concitatæ tanquam ad funus reipublicæ conuolant? deinde affirmando, his uerbis: Videtis igitur populum ipsum, ut ita dicam, iam non esse popularem; qui ita uehementer eos, qui populares habentur, re-

spuat;

ſpuat; eos autem, qui ei generi aduerſantur, honore dignissimos iudicet. poſtremo interrogando, hoc modo: Videtis ne igitur, quantum inter populum Romanum & concionem interſit? dominos concionum omni odio populi notari; quibus autem conſiſtere in operarum cõcionibus non liceat, eos omni populi Romani ſignificatione decorari? harum trium concluſionum primam uideo à ſenſu communi eſſe ductam. nam totum illud, Vtra igitur cauſa, & quæ ſequuntur, ita dictum uidetur, quaſi omnes homines popularem eſſe Ciceronis, non Clodij, cauſam iudicaturi ſint. Alteram concluſionem, itemq; tertiam à perſona iudicum ſumptam eſſe conſtat. ſed hoc inter eas differre iam oſtendi, quòd ſecunda per affirmationem, tertia per interrogationem fit. placet enim, ut in pictura, ſic in oratione uarietas. poſſumus igitur, ſi doctrinam ex obſeruatione uolumus efficere, concluſionem tanquam genus in tres partes diuidere, in unam, quæ eſt à ſenſu communi; alteram, à perſona iudicum; tertiam, à perſona noſtra. primæ duæ Ciceronis exemplis, proxime recitatis, manifeſtæ ſunt. tertia teſtimonio non indiget. in eam enim uel ſine artificio noſtra ſponte incidimus: ut, ſi quis, diuitijs cum uirtute cõparatis, poſt argumenta in utranque partem allata, ita concludat: eſt igitur diuitijs uirtus anteponenda. ſed ſiue à ſenſu communi, ſiue à perſona iudicum, ſiue à noſtra concludamus: orationem aut affirmatione, aut interrogatione, aut negatione terminari neceſſe eſt: affirmatione ſic: Videtis igitur Clodiũ non eſſe popularem: interrogatione hoc modo,

Videtis ne igitur Clodium non esse popularem? Negatione sic: Non est igitur ut Clodium popularem esse possitis existimare. Pariterq; à sensu communi tribus modis cōcludemus: Facile igitur est omnibus intelligere, Clodium non esse popularem: Quis igitur Clodium esse popularem dixerit? Nemo igitur est, cui popularem esse Clodium liceat existimare. Et à persona nostra eadem ratio est: Clodius igitur popularis non est: Clodium igitur esse popularem putabo? Non igitur, popularem esse Clodium, existimabo. Atque hæc de conclusione satis sint. HONESTATES: Phaernus de mendo suspicatur: similia enim sunt, Honestates, et, Omnes ætates: ut fortasse, cum à Cicerone scriptum fuisset, Omnes ætates, deinde librariorum culpa, duabus dictionibus corruptis, & in unum contractis, factum sit, Honestates. placet opinio uiri optimi & ingeniosissimi: præsertim cum, honestas, in hanc sententiam nemo ex antiquis, quod quidem ex libris cognosci possit, usurpauerit. TANQVAM AD FVNVS REIP. significat, Clodij cōciones esse funera reipublicæ: quòd in ijs nihil, nisi de interitu reipublicæ, agatur. et recte, furiæ conuolant: quòd uolare furias poetæ dicūt. recte etiam, Concitatæ: nihil enim placidum aut temperatū in Furias cadit. rectissime uero, Furiæ ad funus conuolant: quòd nihil iucundum aut lætum furiæ diligunt. operas igitur Clodianas, ad reipublicæ perniciem libentissime coeuntes, uere & proprie furias appellauit. GELLIVS: is, quem Cicero in oratione in Vatinium nutriculam seditiosorum nominat: quòd seditiones

tiones libenter foueret, atque aleret. dixit & hic testimonium in Sextium. FRATRE: L. Gellio: qui cum Cn. Lentulo consul, cum eodem censor fuit, & in censura C. Antonium, qui deinde consulatum cum Cicerone gessit, senatu mouit. Pedianus in commentario orationis contra competitores. pro Cluentio. OPTIMO CONSVLE: quem locum hic habet, consule, cũ Gellius multis ante annis consul fuerit? equidem suspicor de mendo, eo magis, quòd antiquus liber Caroli Sigonij, iuuenis eloquentiæ doctrinæq; laude præstãtis, has duas dictiones non habet. quæ si retinendæ sunt, alteram mutarem, & pro, consule, reponerem, Ciue: ut, Viro, ad res gestas; Ciue, ad uoluntatẽ sensumq; de republica referatur. et fere uirum & ciuem Cicero in laude coniungit, ut libro IIII. ad Atticum, ò uirum, ò ciuem Memmium: post reditum in senatu, Quid ego de præstantissimo uiro T. Annio dicam? aut quis de tali ciue satis digne unquam loquatur? pro Plancio: Quid dicam? C. Virgilio, tali ciui & uiro, beneuolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? ORDINE EQVESTRI: qui eques R. erat, is si nondum in senatum peruenerat, ordinis equestris dicebatur esse: si senator factus erat, senatorij. erant igitur duo fratres Gellij, alter ex ordine equestri, quia nondum ampliorem ordinem erat assecutus: alter, etsi equum publicum haberet, à nobiliori tamen ordine, quem adeptus erat, hoc est à senatorio, nominabatur. non enim posterior ordo prioris auferebat insignia, sed ad equũ

publicum & annulum, quæ equestris ordinis erant, addebat latum clauum, hoc est tunicam purpuream, qua soli senatores utebantur. itaque Claudium Neronem, & Liuium Salinatorem, cum non modo senatores, uerum etiam censores essent, utrunque tamen habuisse publicum equum, eóq; alterum ab altero in censura esse priuatum legimus apud Liuium lib. X. ORNAMENTA CONFECIT: quadringenta millia nummum. hæc enim ad equestrem dignitatem ornandam necessaria erant. quòd si cui minus esset, eques esse nõ poterat. itaque Horatius:

Si quadringentis sex septem millia desunt,
Plebs eris.

et in epistola ad D. Brutum libro X. de equite Romano nescio quo; qui magna rei familiaris detrimenta passus, uix quadringenta millia possidebat: Equestrẽ, inquit, dignitatem uix sustinet. nec ad aliam sententiam, ut quidem ego existimo, spectat ille locus in oratione pro Plancio: Qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate iudicij retinere potuisset. significat enim, M. Seium, iudicio damnatum, non existimationis modo iacturam fecisse, uerum etiã ex ea multa, quam ei iudices dixerant, de suis fortunis tantum amisisse, ut infra censum quadringẽtorum millium redactus sit. Seium, inquit, cui, præter existimationem, equestris quoque ordinis dignitatem iudicij calamitas abstulit, populus tamen M. Pisoni, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, in honoris petitione præposuit. Quæritur autem hic, nec

iniuria: qui potest Gellius equestris ordinis nomen retinere, si ornamenta confecit? iam enim & ex Horatio & ex ipso Cicerone probatum est; qui equestri censu non esset, hoc est qui quadringenta millia non haberet, eum in equestri ordine locum non habuisse. Ad hanc dubitationem suppeditat facile, quod respondeã, antiquitatis obseruatio. primum illud dicimus: equites equestri loco à censore motos esse, uel ob tenuitatem, uel ob culpam. Gellius ob tenuitatem mouendus erat: ideo tamen moueri non potuerat, quia detrimentum illud rei familiaris post conditum lustrum fecerat: ut, etiam si quadringenta millia possidere desijsset, in equestri tamen ordine eò usque permanere posset, donec censores creati cuiusque rem æstimarent, èq; censu senatores, equites, iudices uel in ordine quenque suo ac loco retinerent, uel eijcerent. ID ERIT POPVLARE? an, inquit, quia legem ferenti aut concionanti Clodio Gellius adest, propterea popularem legẽ aut concionem dicemus? L. PHILIPPI: hominis eloquentissimi: de quo in libro de claris oratoribus, in tertio de oratore, in oratione pro Quintio. SOLVS COMESSET: quo modo igitur popularis; cum hoc nomen in eos conueniat, qui benefici ac liberales in populum sunt? IMPVRO, ET PETVLANTE: ob libidines, et impudentiam. laudatur enim maxime in adolescente castitas, & pudor. IDIOTARVM: hominum imperitorum, qui uulgarem quandam, sine modo, uiuendi rationem sequuntur: quibus Cicero philosophos hic opponit; quòd hi, à doctrina instructi ac temperati, exqui-

ſitum quoddam uitæ genus accurate ſeruant. DIVITIIS: cum, diuitijs conſumptis, regulam philoſophorum imitari cœpiſſet. miror autem, cur diuitias & regulam quaſi antitheta Cicero poſuerit: quando & in diuitijs regula licet uti, nec alterũ ab altero neceſſario ſeiungitur. præterea, cur, Ab idiotarum diuitijs? non & ſapientes multi atque eruditi diuitijs abundant? mutationem in Gellio notat, & ait: uixit primum, ut idiotæ ſolent; deinde, ut philoſophi; hoc eſt, primũ luxurioſe ac diſſolute, deinde moderate & parce. uelim igitur, ut paria paribus reſpondeant, ita legi, ſic tamen, ſi quid adiuuant libri manuſcripti: Poſtea quàm rem paternam ab idiotarum nequitijs ad philoſophorum regulam perduxit. GRAECVLVM: græcarum literarum ſtudioſum ſcientiæ cupidum. omnis enim tunc à græcis literis doctrina petebatur: cum latina lingua nondum exculta diſciplinis eſſet. OTIOSVM: qui enim ſe ad literarum ſtudia contulerunt, otio delectantur. SVBITO: cum antea nihil eiuſmodi cogitaſſet. abſumptis enim paternis bonis, à libidine ac nequitia ſubito ſe ad literas conuertit. A' TE IVVABATVR: quid, ſi, Arte iuuabatur? nam certe, A' te, ſincerum non eſt. erit autem, Arte, ad quam ſe Gellius ſubito contulit, ſtudio uidelicet literarum. hanc enim quaſi artem parſimoniæ cœpit colere, ne in luxu pergens ad ultimam inopiam redigeretur. et tamen nihil ab arte ſua iuuabatur: nam exiguas rei paternæ reliquias quotidie perdebat. poſſet etiam ita corrigi: Nihi ſane adiuuabatur. ueritas autem à libris antiquis petenda.

tenda. nam nobis indicare corrupta loca satis est. Coniecturis neque plane confidimus, neque omnino tamẽ diffidimus. sunt enim non nullæ ita nõ dubiæ, ut, qui obtusa prorsus ingenij acie non sit, in ijs primo aspectu ueritatem possit agnoscere. SPE RERVM NOVARVM: res nouas quærunt, qui ueterem male perdiderunt: ut, quando de suo non habent unde uiuant, de alieno rapiant. CONSENESCEBAT: mature consenescunt, quos animi curæ solicitudinesq; macerant. inde consenescere dicimur ex ijs rebus, quarum molestissima cogitatio senilem nobis pallorem ac maciẽ quotidie magis inducit. NON LIBIDINIS CAVSA: ironia: nam plane libidinis causa libertinam ab eo uxorem esse ductam significat. PLEBICOLA: quasi nobiles mulieres contempserit, studio quodam in plebem. nam ex infima plebe libertini fuerunt, utpote qui libertatem paulo ante essent adepti. ideo in urbanis tribubus, quæ ignobiliores erant, censebãtur. IN QVO TAMEN: sua cuique tribuenda laus est. correxit hunc locum multis abhinc annis Octauius Pantagathus, homo eruditissimus, omniumq; integerrimus: quem ego nostræ ætatis Varronem soleo nominare: ita multas multarum rerum ac disciplinarum notitias mente sciẽtiaq; comprehendit. is igitur ita correxit. In quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suauiatus. præclare. nam in gratulationibus suauiari mos est: et Gellius nefandam libidinem ore exercere dicebatur. de quo est apud Catullum hoc epigramma.

Quid dicam Gelli, quare rosea ista labella
Hiberna fiant candidiora niue;
Mane domo cum exis, & cum te octaua quiete
E molli longo suscitat hora die?
Nescio quid certe est. an uere fama susurrat,
Grandia te medij tenta uorare uiri?
Sic certe est. clamant Victoris rupta miselli
Ilia, demulso labra notata sero.

dicit igitur, illo ore, impurissimo ac fœdissimo, quo uirorum obscœna membra concipere solitus est.

ORATIO.

» VTRVM, ego tibi patrimonium eripui
» Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo,
» gurges, ac uorago patrimonij, helluabare; ut,
» si ego consul remp. contra te & gregales tuos
» defendissem, in ciuitate esse me nolles? te nemo
» tuorum uidere uult: omnes aditum, sermonem,
» congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postu
» mius, adolescens grauis, senili iudicio notauit,
» cum in magno numero tutorem liberis non in-
» stituit. sed elatus odio, & meo & reip. nomi-
» ne; quorum ille utri sit inimicior, nescio; plura
» dixi, quàm dicendum fuit, in furiosissimum at-
» que egentissimum ganeonem. Illuc reuertor:
» contra me cum sit actum, capta urbe atque op-
» pressa, Gellium, Firmidium, Titium, eiusdem
» modi furias illis mercenarijs gregibus duces &
» auctores fuisse; cum ipse lator nihil ab horum
» turpitudine, audacia, sordibus abhorreret. at

» cum de dignitate mea ferebatur, nemo sibi nec
» ualetudinis excusationem, nec senectutis satis
» iustam putauit: nemo fuit, qui se non remp. me-
» cum simul reuocare in suas sedes arbitraretur.
» Videamus nunc comitia magistratuum. fuit col
» legium nuper tribunicium, in quo tres minime,
» uehementer duo populares existimabantur. ex
» ijs, qui populares non habebantur, quibus in il-
» lo genere conductarum concionum consistendi
» potestas non erat, duo à populo R. prætores ui-
» deo esse factos: & , quantum sermonibus uulgi,
» & suffragijs intelligere potui, præ se populus
» R. ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitij
» animum constantem, & egregium, atque Q.
» Ancharij fidem ac fortitudinem, etiam si nihil
» agere potuissent, tamen uoluntate ipsa gratum
» fuisse.

Commentarius.

MEO PERICVLO HELVABARE: *inde enim mihi factus es inimicus. damnum igitur mihi ex helvatione illa tua parabatur.* SI EGO: *hæc est causa, cur Gellius eum in ciuitate esse noluerit; quòd rempublicam contra coniuratos defendisset. hoc enim nomine lege Clodia pulsus est.* IPSE LATOR: *P. Clodius, qui legem tulit.* NVPER: *biennio ante, Cæsare et Bibulo cos. fuit enim tribunus pl. eo anno P. Vatinius: de quo hic significari, paulo post ostendimus.* TRES: *Cn. Domitium, Q. Ancharium, C. Fannium: quos infra nominat. & Dio libro* XXXVIII. *cum ait*

Bibulum consulem in agraria Cæsaris lege impedienda tribus tribunis pl. usum esse, sine dubio Domitium, Ancharium, Fannium significat. de quibus ipsis & in oratione in Vatinium Cicero intelligit, cum ait: Collegas habuisti uiros fortes nouẽ: ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas seruare de cælo. DVO: Vatinius, et alter nescio quis. DVO: Domitium, & Ancharium. PRAETORES: Præturam hoc anno gerebant. nam in oratione in Vatinium, quæ iisdem consulibus, quibus hæc pro Sextio, habita est, cum ait, Duos prætextatos sedentes uides, Domitium et Ancharium sine dubio significat. erat autem prætexta magistratuum toga. Et est animaduertendum, licuisse præturam petere ædilitate omissa. nam Domitius & Ancharius, qui tribuni pl. fuerant Cæsare Bibulo consulibus, non uideo qui potuerint præturam gerere consulibus Marcellino & Philippo, si post tribunatum ædilitatem gesserunt: cum à Cæsare & Bibulo ad Marcellinum & Philippum duo tantum anni numerentur: quo spatio tria fieri non possunt, peti ædilitas, geri, peti prætura: quæ suum singula annum requirunt: ut omittam, quòd inter ædilitatem & præturam duo potius anni, quàm unus, uidẽtur interfuisse. quod indicat epistola ad Furnium, fam. lib. X. CN. DOMITII: duobus tantum prænominibus, Cneo et Lucio, Domitios esse usos, apud Suetonium scriptum est. hunc opinor esse Cn. Domitiũ Caluinum, qui deinde consul fuit cum M. Valerio Messalla. etsi Cæsarem in bellis ciuilibus secutus est. quod cum hoc loco pugnat. hic enim, & in oratione in Vatinium

tinium, eum contra Cæsarem in tribunatu sensisse manifestum est. Sed, ut tempora, sic homines sæpe mutantur. CONSTANTEM: in tuenda contra Vatinium senatus causa. ANCHARII: hic L. Pisoni in Macedoniam successit, prætorius consulari. in Pisonem. FIDEM, AC FORTITVDINEM: quia, quod è republica duxit esse, id & uoluerit semper, & ausus sit. alterum enim sine altero infructuosum est. NIHIL AGERE: quia, licet quotidie de cælo seruarent, ut Vatinio leges ferenti impedimento essent; ille tamen, auspicijs neglectis, & multas, & reipublicæ exitiosas, pro Cæsaris potentia, pertulit. GRATVM: an Domitij animum? non placet: quia nimis longe referetur. malo, Gratam: ut ad Ancharij fidem ac fortitudinem pertineat. Grata, sane magis probarem: ut ad animum Domitij, fidemq; ac fortitudinem Ancharij æque spectaret: nisi me numerus impediret: in exametrum enim uersum desineret oratio.

ORATIO.

» IAM de C. Fannio quæ sit existimatio, uidemus: quod iudicium populi R. in honoribus eius futurum sit, nemini dubium esse debet. quid populares illi duo, quid egerunt? alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil, senserat tantum de rep. aliud, atque homines expectabant, uir & bonus, & innocens, et bonis uiris semper probatus, quòd parum uidelicet intellexit in tribunatu, quid uero populo probaretur, & quòd illum esse populum R. qui in concione erat, arbitrabatur,

» trabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi
» popularis esse uoluisset, facillime peruenisset. al
» ter, qui ita se in populari ratione iactarat, ut au
» spicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem, con
» sulem, collegas, bonorum iudicium nihil puta-
» ret, ædilitatem petiuit cum bonis uiris, & homi
» nibus primis, sed non præstantissimis opibus,
» et gratia: tribum suam non tulit, Palatinam de
» nique, per quam omnes illæ pesies uexare popu
» lum R. dicebantur, perdidit, nec quicquam illis
» comitijs, quod boni uiri uellent, nisi repulsam,
» tulit. uidetis igitur populum ipsum, ut ita di-
» cam, iam non esse popularem; qui ita uehemen-
» ter eos, qui populares habentur, respuat; eos au
» tem, qui ei generi aduersantur, honore dignissi
» mos iudicet. Veniamus ad ludos: facit enim, iu
» dices, uester iste in me animorum oculorumq;
» contuitus, ut mihi iam licere putem remissiore
» uti genere dicendi.

Commentarius.

QVAE SIT EXISTIMATIO: *quid homines opi nentur. consularem auctoritatem eum esse consecu- tum, dicit in oratione in Vatinium* QVOD IVDI- CIVM: *hoc dicit, non esse dubitandum, quin C. Fan- nio magistratus eos, quos petet, populus studiose datu rus sit.* TVLERAT NIHIL: *legem quidem promul- gauit, sed non tulit: quia, seruantibus de cœlo tribus tribunis pl. Domitio, Anchario, Fannio, nemo ex to- to collegio tribunicio, præter unum Vatinium, legem*

promul-

promulgatam ferre ausus est. quod in oratione in Vatinium plane constat. quis autem hic sit, quem Cicero popularem tribunum pl. fuisse dicit, non satis liquet. certe amicum fuisse Ciceronis, inde coijcio, quòd, cum eius in tribunatu sententiam improbet, in eo tamen laudando & quasi excusando multus est. C. Cosconium putarem: de quo sic in ea in Vatinium: Omnes tribuni pl. collegæ tui habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius iudex noster: quem, tu dirumperis, cum ædilicium uides. Sed rationes aduersantur duæ, una, quòd, cum in Sextij causa iudex fuerit, quod proxima, quæ recitaui, uerba declarant, non placet hæc de iudice dici: non enim æquo animo audisset illa uerba, Non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse uoluisset, facillime peruenisset. altera uero ratio est, quòd manifeste significat eum in honoris petitione repulsam tulisse, cum ait, Non tenuit eum locum. quod in Cosconium conuenire non potest: quem hoc anno ædilem fuisse, ex oratione in Vatinium proxime demonstratum est. NON TENVIT EVM LOCVM: non obtinuit ædilitatem, aut præturam. est enim hic, tenere, obtinere: quod ex insequenti uerbo, Peruenisset, coniicitur. AVSPICIA: qui sunt in historia uersati, Vatinium significari facile sentiunt. is enim, seruantibus de cœlo tribus eius collegis, Domitio, Anchario, Fannio, de auspicijs nihil laborans leges, quas uoluit, pertulit. quod ipsius Ciceronis uerbis, quæ scripta sunt in oratione in Vatinium, ostendemus. Tribunus

plebis, inquit, fuisti: collegas habuisti uiros fortes nouem: ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas de cœlo seruare, quos irridebas, quos priuatos esse dicebas. et in eadem paulo post: Num quem post urbem conditam scias tribunum pl. egisse cum plebe, cum constaret seruatum esse de cœlo? Et infra: Eam rempublicam, quæ auspicijs inuentis constituta est, ijsdem auspicijs sublatis peruertere conatus es. eundem significat in epistolis ad Atticum libro II. 28. cum ait: Orbis hic in rep. est conuersus, citius omnino, quàm potuit: id culpa Catonis: sed rursus improbitate istorum, qui auspicia, qui Aeliam legem, qui Iuniam, & Liciniam, qui Cæciliam, et Didiam neglexerunt. LEGEM AELIAM: lex Aelia legem ferri, cum obnunciaretur, uetabat. Vatinuis neglexit. in oratione in ipsum bis. SENATVS AVCTORITATEM: qui, quid senatus uellet, nihil attendisti: leges tulisti, quas senatus improbabat. per populum enim, non per senatum, Cæsar consul & Vatinius tribunus pl. egerunt. CONSVLEM: M. Bibulum: quem Vatinius in carcerem duci iussit. in oratione in ipsum PRIMIS: non gratia populari, sed familiæ dignitate. quo magis patuit, quàm non carus populo Vatinius esset, is qui in tribunatu popularis maxime putabatur, cum ab hominibus non magnopere gratiosis tamen in ædilitatis petitione uictus sit. TRIBVM SVAM: Vatinij tribus fuit Sergia. id ex oratione in ipsum, ex illis uerbis didici: Ob hasce omnes res scias te seuerissimorum hominum Sabinorum, fortissimorum uirorum Marsorum ac

Pelignorum

Pelignorum, tribulium tuorum, iudicio notatum, nec post Romam conditam, præter te, tribulem quenquam tribum Sergiam perdidisse? erat autem ignominiæ maximæ, si quis candidatus in honoris petitione suam tribum non ferret. ideo in ea de aruspicum responsis hoc ipsum eidem Vatinio, non nominatim quidem, sed ijs tamen uerbis obijcit, ut illum notari manifestum sit. ait enim: Quos ad omnia progredientes, quos munera gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, uicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. & in oratione in ipsum. PALATINAM: P. Clodij tribum. id ex oratione pro domo sua cognoscitur. sic enim in ea scriptum est: Amici illi tui, te uno amico tecti & beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent. miror tamē etiam atque etiam, primum, quòd Clodius, qui esset è gente Claudia, non in Claudia tribu quàm illius gentis fuisse propriam Liuius & Dionysius tradunt, censeretur: deinde, quòd, si non in Claudia, tamen in aliqua potius rustica tribu, quàm in Palatina, quæ urbana fuit, locum non haberet. nam cum, in urbanis tribubus non nisi libertinos fuisse, aut homines à re domestica pessime constitutos, planū exploratumq; sit; qui potuerit in ea tribu censeri P. Clodius, qui neque libertinus erat, &, ut Plutarchus in Cæsare testatur, diuitijs abundabat, equidem non intelligo. an à censoribus ob flagitium è rustica tribu in urbanā reiectū dicemus? simile ueri non est. non enim id Cicero tacuisset. obiecisset omnino, ut alia multa, in
aliqua

aliqua oratione: cum illi ſæpe, collectis omnibus criminibus, acerbiſſime male dicat. forte aliquis de maioribus illius è ruſtica tribu Claudia in urbanam Palatinam à cenſoribus translatus erat. idemq; dicendum eſt de Claudio Nerone, qui cum Liuio Salinatore cenſor fuit: quem non in tribu Claudia, ſed in Arnienſi cenſum eſſe Liuius libro IX. ſignificat: quæ etſi ipſa quoque ruſtica, Claudiæ tamen de nobilitate concedebat: et tribuum mutationem eſſe factam, non modo urbanæ cum ruſtica, aut ruſticæ cum urbana, ſed etiam urbanæ ignobilis cum urbana nobili, aut nobilis cum ignobili, diximus in libro de comitijs. ILLAE PESTES: *homines nefarios multa, quæ populum Romanum exercerent, ualdeq; perturbarent, opera ac ſtudio Palatinæ tribus in concione & comitijs peregiſſe ſignificat.* OPIBVS: *de quo populus bene exiſtimet, quem ciuitas diligit, cui fauet, is ualere opibus recte & latine dicitur. opes enim eſt id, quo poſſumus: ſiue bona fama ſit, ſiue diuitiæ, ſiue bellica copia, ſiue quiduis aliud.*

ORATIO.

» COMITIORVM *et concionum ſignificatio-*
» *nes interdum ueræ ſunt, nonnunquam uitiatæ,*
» *atque corruptæ: theatrales gladiatorijq; con-*
» *ſeſſus dicuntur omnino ſolere, leuitate nonnullo-*
» *rum, emptos plauſus & exiles & raros excita-*
» *re: attamen facile eſt, cum id fit, quemadmo-*
» *dum, & à quibus fiat, & quid integra multitu-*
» *do faciat, uidere. quid ego nunc dicam, quibus*

uiris,

» uiris, aut cui generi ciuium maxime applauda
» tur? neminem uestrum fallit. sit hoc sane leue:
» quod nõ ita est; quoniam optimo cuique imperti
» tur: sed si est leue, homini graui leue est: ei ue-
» ro, qui pendet a rebus leuissimis, qui rumore,
» & , ut ipsi loquuntur, fauore populi tenetur et
» ducitur, plausum immortalitatem, sibilum mor
» tem uideri necesse est. ex te igitur Scaure po-
» tissimum quæro, qui ludos apparatissimos ma-
» gnificentissimosq́; fecisti, ecquis istorum popula
» rium tuos ludos aspexerit? ecquis se theatro, po
» puloq́; R. commiserit? ipse ille maxime ludius,
» non solum spectator, sed actor, & acroama, qui
» omnia sororis embolia nouit, qui in cœtum mu-
» lierum pro psaltria adducitur, nec tuos ludos
» aspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos
» alios, nisi eos, à quibus uix uiuus effugit. semel,
» inquam, se ludis, homo popularis, commisit om
» nino, cum in templo Virtutis honos habitus
» esset uirtuti, C. q́; Marij, conseruatoris hu-
» ius imperij, monumentum municipi eius, &
» reip. defensori sedem ad salutem præbuisset.
» quo quidem tempore quid populus R. sentire se
» ostenderit, utroque in genere declaratum est:
» primo, cum, audito S. C. ore ipsi atque absenti *
» senatui plausus est ab uniuersis datus: deinde,
» cum senatoribus singulis, spectatum è senatu re
» deuntibus. cum uero ipse, qui ludos faciebat,
» consul assedit, stantes, & manibus passis gra-

tias

» tias agentes, & lacrymantes gaudio, suam er-
» ga me beneuolentiam, ac misericordiam decla-
» rarunt.

Commentarius.

COMITIORVM, ET CONCIONVM: *ex comitijs, inquit, & concionibus non ita cognoscitur populi sensus, ut ex ludorum, gladiatorumq́, consessu. nam etsi non nunquam empti plausus in eo consessu excitantur, tamen hi, quo minus populi sensus appareat, non efficiunt. exiles enim sunt, & rari; &, à quibus dentur, quidq́; integra multitudo faciat, facile est uidere. quare ex ludis, et gladiatoribus, quid de Clodio populus Romanus sentiat, optime cognoscemus.* THEATRALES, GLADIATORIIQ. CONSESSVS: *ex his uerbis, ludos in theatro, gladiatores in foro datos esse, satis patet. distinguuntur enim gladiatorij consessus à theatralibus. infra quoque, cum de Scauri ludis loquitur, Quis, inquit, se theatro commisit? Gladiatores autem in foro datos, tum in hac ipsa oratione infra manifestum est: tum Pedianus in cõmentario Diuinationis, ubi de Menia columna meminit, idem tradit.* QVIBVS VIRIS: *bonis, & publicam causam studiose tuentibus applaudi maxime solebat. exempla sunt in epistolis, & orationibus non pauca.* SIT HOC SANE LEVE: *plausum dari. sit plausus de minimis leuissimisq́; rebus.* HOMINI GRAVI: *itaque Cicero cum in quadam epistola ad Atticum scripsisset, sibi theatrum ingredienti plausum à populo magnum atque æquabilem esse datum, subiunxit*

proxime: sed hoc ne curaris. ego ineptus, qui scripserim. quasi, plausum curare, homini cõsulari turpe esset. QVI PENDET: *qualis est Clodius, quam enim rem maximi æstimat, ex ea ipsa re, hoc est ex populi plausu, argumento ducto, popularem non esse confirmat.* VT IPSI LOQVVNTVR: *fauor, & urbanus, Ciceronis ætate noua fuisse, nec ante usitata, asserit Quintilianus libro* VIII. *cap.* 3. *itaque Cicero, ut nouam dictionem uideatur agnoscere, quasi se excusans ait, Vt ipsi loquuntur, ij scilicet, qui à rebus leuissimis pendent, qui populi gratiam quauis arte aucupantur. sic in epistola ad Ap. Pulchrum, usurus noua dictione, Te, inquit, hominem, ut nunc loquuntur, urbanum. Fauor autem cur Ciceronis ætate noua dictio uisa sit, mirari aliquis possit, cum ea Lucretium multis ante annis usum esse constet. scripsit enim libro* VI. *obuia rursum Quæ fuerant, sint placato conuersa fauore.* PLAVSVM IMMORTALITATEM, SIBILVM MORTEM: *plausu populus amorem, sibilo odium indicabat. itaque cum M. Roscius Otho tribunus pl. legem tulisset, ut equites seiuncti à plebe, in quatuordecim gradibus sedentes, ludos spectarent; plebs irata, quòd ignominiam quandam tulisse uideretur, ingredientem eum in theatrum sibilis excepit, contra uero plausu equester ordo. Plutarchus.* SCAVRE POTISSIMVM: *qui prætor es. hoc enim supra in eo loco, Qualis pater tuus M. Scaure fuit, probatum est.* LVDOS FECISTI: *in ædilitate. Plinius libro* XXXVI. *cap.* XV. *Pedianus, de officijs libro* II. ECQVIS

ISTORVM:

ISTORVM: *cum enim se populares haberi uelint, tamen populi sibila metuentes ad ludos ire non sunt ausi.* IPSE ILLE: *P. Clodius.* LVDIVS: *ludios fuisse credo, ut ex oratione de aruspicum responsis coniÿcio, qui, dum agerentur ludi, in scena psallerent. ludium hic appellat credo P. Clodium, quòd ludis magnopere delectari solitus esset: qui tamen Scauri ludos noluit aspicere, cum populi clamores, & sibila metueret.* ACROAMA: *id, quod auditur: qui, possèt, ipse quoque, ob turpem uitam, fabularum argumentum esse: qui non solum spectare ludos, sed agere etiam soleret; hoc est, qui ea, quæ pro ludis esse possent, agere consueuisset, atque ipse acroama, idest ludorum materia, ob flagitia sua uideretur esse.* SORORIS EMBOLIA: *reconditas partes: cum sorore enim rem habuisse Clodius dicebatur. &, Embolia, dixit, ambigua significatione, ut & ingressum aditusq; ad sororem indicaret, (sicuti embolium est ingressus argumentumq; scenicum) & in ludorum similitudine persisteret: quòd mirum uideri posset, Clodium, qui sororis embolia nosset, ludicrum spectaculum capi adire noluisse.* PRO PSALTRIA: *horum uerborum sententiam historia patefacit. scribit enim Plutarchus in uita Ciceronis, P. Clodium psaltriæ ueste indutum, ut Pompeiæ Cæsaris uxori stuprum inferret, ingressum esse eò, ubi sacra Bonæ deæ mulieres faciebant. spectauit igitur Cicero ad illud flagitium: nec argute minus, quàm contumeliose, dixit: quasi mirũ uideretur eum, qui psaltriam simulare solitus esset, ludis abstinuisse,*

quibus fere psaltriæ, pretio conductæ, solerent interesse. eadem significatione dixit in ea de haruspicum responsis. P. Clodius à coma, à mitra, à muliebribus soleis, purpureisq; fasciolis, à strophio, à psaltrio, à flagitio, à stupro est factus repente popularis. nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent; nisi ex eo loco, quò eum adire fas non fuerat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Romanus, respublica ciue tali careret. ARDENTI TRIBVNATV: fuit enim tanquam incendium reipublicæ: quandoquidem ueteres leges, maiorumq; præclara instituta consumpsit. VIX VIVVS EFFVGIT: quo die de Ciceronis reditu in templo Virtutis senatusconsultum factum est, eo die ludi fuerunt. quò P. Clodius, dimisso senatu, cum uenisset; uix se populus Romanus tenuit; uix homines odium suum à corpore eius impuro atque nefando represserunt. placet enim in re demonstráda ipsius Ciceronis usurpare uerba. HONOS HABITVS ESSET VIRTVTI: quòd in eo tẽplo, in quo Virtus colebatur, de salute ciuis eius actũ est, qui rempublicam à coniuratorum scelere sua uirtute uindicarat. affuit igitur, & opem tulit uirtuti Virtus. Hic magna me dubitatio tenet, sic inquam, ut expedire me nõ possim: cur senatusconsultum de suo reditu in templo Virtutis esse factum hic Cicero dicat: quod etiam infra, & in oratione pro Plancio, & de diuinatione libro I. & Valerius quoque Maximus confirmat: cum idem in hac ipsa oratione, & in ea post reditum in senatu, & in ea pro domo sua factum esse illud senatusconsultum

tuſconſultum non in Virtutis, ſed in Iouis in templo commemoret. magna me in hoc loco torquet ἀπορία. nihil enim habeo, quod ipſe mihi uidear ad tollendam huiuſmodi dubitationem probabiliter poſſe dicere. non enim adduci poſſum, ut Virtutis et Honoris templum idem fuiſſe Iouis exiſtimem: quandoquidem, diſiunctum fuiſſe, non obſcure Feſtus oſtendit, cum ait Virtutis & Honoris ædem à C. Mario ſummiſſiorem alijs eſſe factam, ne, ſi forte officeret auſpicijs, augures eam demoliri cogerent. licet opinari, appendicẽ fuiſſe templi Iouis, reliquo templo, alijsq́; itẽ ſacris ædibus ſummiſſiorem: uerum nec in hac penitus opinione animus acquieſcit. MARII MONVMENTVM: quod extruxit de manubijs Cimbricis & Teutonicis. inſcriptio fuit hæc in eius arcu. DE MANVBIIS CIMBRICIS TEVTONICIS AEDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHALI CALCEIS PVNICEIS. alterum fuit Honoris et Virtutis templũ, quod M. Marcellus, qui conſul quinquies fuit, non longe ab Appia uia fecit. Pedianus, & alij. MVNICIPI EIVS: Ciceroni: cui eadem, quæ C. Mario, patria fuit Arpinum. REIP. DEFENSORI: præſertim in conſulatu. iungit autem ſuam laudẽ cum Marij laude. nam illum Romani imperij conſeruatorem, ſe reipublicæ defenſorẽ nominat. SEDEM AD SALVTEM PRAEBVISSET: cum excepit eos, qui de Ciceronis ſalute decreuerunt. VTROQVE IN GENERE: amore erga ſenatum, odio in Clodium declarando. ORE: quis non uidet corruptam eſſe dictionem? Conſuli, cum ſententia

tentia quadraret: neque à scripto nimium recedit: si quis antiquam scribendi rationem teneat. IPSI: qui retulerat ad senatum. FACIEBAT: extra ordinem, sumptu suo. ludos enim omnes solennes, publica impensa, ædiles curabant, præter Apollinares, qui à prætore urbano fiebant. CONSVL: P. Lentulus: nam huic potius, quàm Metello, gratias populum egisse, consentaneum est: quando is ad reducendum Ciceronem senatui dux & auctor fuerat. utrum autem de ludis anniuersarijs, an ex consulis uoluntate factis intelligendum sit, non apparet. sed si anniuersarij: cur ab altero potius consule, quàm ab utroque dati? nisi si, uel sorte, uel quòd eius muneris cura ad eum consulem pertinebat, qui priore loco creatus erat. STANTES: sedentes enim in theatri gradibus ludos spectabant. PASSIS: apertis, diductis: à pando.

ORATIO.

» AT cum ille furibundus incitata illa sua
» uecordi mente uenisset, uix se populus R. te-
» nuit, uix homines odium suum à corpore eius
» impuro, atque infando represserunt; uoces qui-
» dem, & palmarum intentus, & maledictorum
» clamorem omnes profuderunt. sed quid ego po
» puli R. animum uirtutemq; commemoro, liber
» tatem iam ex diuturna seruitute respicientis, in
» eo homine, cui tum petenti iam ædilitatem ne
» histriones quidem coram sedenti pepercerunt?
» nam cum ageretur togata, simulans, ut opinor,
» caterua tota, clarissima concentione, in ore im-

» puri hominis imminens concionata est,
» Huic uitæ tuæ- &,
» -post principia atque exitus vitiosæ uitæ. sedebat exanimatus; et is, qui antea cantorum conuicio conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum uocibus eijciebatur. Et quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna uarietate sententiarum nunquã ullum fuisse locum, in quo aliquid à poeta dictum cadere in tempus nostrum uideretur, quod aut populum uniuersum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. & quæso hoc loco, iudices, ne qua me leuitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poetis, de histrionibus, de ludis in iudicio loquar. nõ sum tam ignarus, iudices, causarum, nõ tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnes undique flosculos carpam, atque delibem. scio, quid grauitas uestra, quid hæc aduocatio, quid illi cõuentus, quid dignitas P. Sextij, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus postulet. sed mihi sumpsi hoc loco doctrinam quandam iuuentuti, qui essent optimates. in ea explicanda demonstrandum est, non esse populares omneis eos, qui putentur. id facillime consequar, si uniuersi populi iudicium uerum et incorruptũ, et si intimos sẽsus ciuitatis expressero.

Commentarius.

VENISSET: è senatu in theatrum. fuit enim sena-

tor P. Clodius, idq́; non modo consulibus Lentulo & Metello, gesto iam tribunatu, uerum etiam ante quàm tribunatum gereret, atque adeo ante quàm plebeius fieret. patet ex oratione pro domo sua, in qua sunt hæc: Quæ maior calumnia est, quàm uenire imberbem adolescentulum, bene ualentem, ac maritum; dicere, filium senatorem populi Romani sibi uelle adoptare? DIVTVRNA SERVITVTE: quam per biennium pertulerat, consulibus Cæsare & Bibulo, Pisone & Gabinio. TVM: eo die, quo, senatusconsulto de me facto, in theatrum uenit. PETENTI IAM: particula, iam, non, ante legitimum tempus ædilitatem petijsse Clodium, significat: anno enim, qui tribunatum primus sequebatur, ædilitatem petere licebat: sed ei, etsi iam peteret ædilitatem, histriones tamen coram sedenti non pepercisse. TOGATA: comœdia, quæ Romanum habet argumentum, a togatis personis acta. SIMVLANS: potest esse togatæ nomen. potest etiam ad cateruam referri, hoc sensu. non casu, sed consulto, et simulatione caterua omnis histrionum, imminens in ore Clodij, uersus illos poetæ ueteris pronunciauit, Huic uitæ tuæ etc. CONCENTIONE: histriones olim, cũ fabulas agerent, numeroso cantu recitasse, uel hic locus argumento esse potest. CONCIONATA: uoce clarissima: qualis eorum solet esse, qui in populo concionantur. CANTORVM CONVITIO: etsi locus uacare mendo non uidetur: tamen hoc, opinor, Cicero significat. adhibere Clodius cantores ad suas conciones antea solebat, quo libentius populus

pulus audiret, eorum modulatis uocibus, quæ concionantis uocem subsequebantur, delenitus. tunc autem cantorum ipsorum uocibus, quibus alios congregarat, ipse eÿciebatur. hæc, nisi fallor, est horum uerborum sententia. uerum, quid sibi uelit, dictio, conuicio, & quem hic locum habeat, non dispicio. nisi si, conuicio, pro multis uocibus a Cicerone dictum uelis, quasi, con uocio. qua significatione accipitur & ab Vlpiano iurisconsulto est. CELEBRARE: frequentare: cũ ad eas frequens populus conueniret. sic per oppositionem dicimus, loco celebri, loco deserto. & infra de gladiatoribus, Id, inquit, spectaculi genus omni frequentia atque omni genere hominum celebratur. SENTENTIARVM: in togata. FVGERET: quod populus uniuersus non intelligeret in meam fortunam conuenire. ACTOR: is, qui primas in togata partes agebat: quẽ fuisse Aesopum, infra patet. is antẽ in agendis fabulis grauiter animo commouebatur: ut eius personæ, quam agebat, ingenium plane referre uideretur. tradit Plutarchus; cum is Atreũ repræsentaret, de Thyestis supplicio deliberantem, ita esse rei argumento affectum, ut ministrum quendam, quia non satis mature aduenisset, sceptro percussum occiderit. ADVOCATIO: ÿ, qui suam præsentiam (ut Pediani uerbis utar) commodant reo. ILLE CONVENTVS: populus, qui ad iudicium conuenerat: quam in oratione pro Milone coronam uocat: quòd populi circa stantis frequentia, quasi corona quadam, iudicum subsellia cingerentur.

ORATIO

ORATIO.

» QVID fuit illud, quod, recenti nuncio de
» illo S. C. quod factum est in templo Virtutis, ad
» ludos scenamq; perlato, consessu maximo, sum
» mus artifex, & mehercule semper partium in
» rep. tanquam in scena, optimatium, flens & re
» centi lætitia, & mixto dolore, ac desiderio mei,
» egit aperte multo grauioribus uerbis meam cau
» sam, quàm egomet de me agere potuissem? sum
» mi enim poetæ ingenium non solum arte sua,
» sed etiam dolore exprimebat. Quàm enim certo
» animo, - qui remp. adiuuerit, Steterit cum
» Achiuis. uobiscum me stetisse dicebat, uestros
» ordines demonstrabat. reuocabatur ab uniuer-
» sis. -re dubia, Nec dubitarit uitam offerre,
» nec capiti pepercerit. hæc quãtis ab illo clamo
» ribus agebantur? cum iam, omisso gestu, uerbis
» poetæ, & studio actoris, et expectationi nostræ
» plauderetur.
» Summum amicum summo in bello.
» nam illud ipse actor adiungebat amico animo:
» et fortassis homines propter aliquod desiderium
» approbabant: - summo ingenio prædi-
» tum. tum illa quanto cum gemitu populi
» R. ab eodẽ paulo post in eadẽ fabula sunt acta?
» O' pater.

Commentarius.

OPTIMATIVM: optimarum, non dubito quin rectius sit: ut cum rep. & cum scena pariter con-

gruat.

gruat. partes, inquit, optimas, ut in scena, siic in rep. tuetur. SVMMI POETAE: qui fabulam, quæ agebatur, composuerat. SED ETIAM DOLORE: cum enim poetæ uersus meum casum referentes pronunciaret, ad eorum sententiam non modo corporis motum, & uocem, & uultum, uerum etiam animum, intimosq; sensus accommodabat. summo enim cum dolore, multisq; cũ lacrymis agebat. STETERIT CVM ACHIVIS: cum hæc ab homine græco dici facile coniiciam, qui post multa in Achiuos collata beneficia uitam in exilio misere ducat: fortasse, Telamonem hunc esse, Aiacis et Teucri patrem, nõ absurde putabimus: de quo hæc Cicero libro III. Tusculanarum. Huius'ne uitæ propositio & cogitatio aut Thyestem leuare poterit, aut Aeetam, aut Telamonem pulsum patria, exulantem atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat: deinde subiunxit trochaicos quadratos catalecticos.

Hicine est Telamon ille, modo quem gloria ad cœlum
extulit,
Quem aspectabant, cuius ob os Graii ora obuertebant
sua?

nec dubito, quin ii duo uersus ex eadem fabula sint, ex qua hi, quos in oratione Cicero commemorat. etenim illud,

Exulare sinitis, sistis pelli, pulsum patimini,

aptissime ad Telamonem referuntur. fabulam autem fuisse opinor Accii Andromacham. nam illa, quæ sequuntur,

O pater,

O' pater,

Hæc omnia uidi inflammari;

quæ Cicero ex eadem fabula esse dicit; ex Accij Andromacha sumpta esse, plane constat in III. Tusculana. utrunque autem in eadem fabula, Telamonem & Andromacham, suam miseriam deplorantem esse inductum, primum hic licet conijcere: deinde ex ea, de qua memini Tusculana, possum suspicari. nam ex una parte Telamonem, ex altera Andromacha, suam calamitatem misere conquerentes, uidetur Accius collocasse: cum Cicero, tribus uersibus de Telamone recitatis,

Pol mihi fortuna magis nunc defit, quàm genus:
Nanque regnũ suppetebat mihi: ut scias, quãto è loco,
Quãtis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat:

subiungat,

Ex opibus summis, opis egens Hector tuæ;
Quid petam præsidi, aut exequar? quóue nunc auxilio, aut fuga
Freta sim? –

& quæ sequuntur: quæ sunt ex Andromachæ, Hectoris uxoris, persona. VESTROS ORDINES: senatum, equites, plebem: quos a me ordines defensos esse demonstrabat. REVOCABATVR: cogebat populus histriones, quæ semel dicta placuerant, sæpius eadem iterare. CLAMORIBVS: nõ actoris, sed populi. OMISSO GESTV: non iam populus gestu, sed plausu significabat, quid de poeta sentiret, qui illa scripserat; quid de actore, qui tantum studium, animiq; affectionem in agẽdo declarabat; quid de nobis,

quorum reditus expectabatur. SVMMO IN BELLO: *opinor, in priore bello Troiano; in quo ab Hercule & Telamone euersa Troia est.* ADIVNGEBAT: *de suo, non à poeta scriptum. nam, summo ingenio præditum, non ita cōueniebat in hominem militarem, de quo proxima superiora dicta sunt; ut in Ciceroné, qui inter omnes ciues ingenij laude scientiaq; eminebat.* O' PATER: *Andromachæ uerba apud Accium, suam fortunam euersa Troia deplorantis. & est ad patrem Etioné, quem Thebis in Asia regnantem Achilles occiderat, miserabilis inuocatio. integer uersus est,*

O' pater, ò patria, ò Priami domus:

cuius et in III. libro Tusculanarum, & in III. de oratore mentio fit.

ORATIO.

» ME, *me ille absentem, ut patrem, deplo-*
» *randum putabat, quem Q. Catulus, quem mul*
» *ti alij sæpe in senatu patrem patriæ nomina-*
» *rant. quanto cum fletu de illis nostris incendijs,*
» *ac ruinis? cum patrem pulsum, patriam affli-*
» *ctam deploraret, domum incensam euersamq;,*
» *sic egit, ut, demonstrata pristina fortuna, cum*
» *se conuertisset,*
» *Hæc omnia uidi inflammari,*
» *fletum etiam inimicis, atque inuidis excitaret.*
» *pro dij immortales, quid illa, quemadmodum di*
» *xit idem? quæ mihi quidem ita & acta, & scri*
» *pta uidentur esse, ut uel a Catulo, si reuixisset,*
» *præclare posse dici uiderentur: (is enim libere*

reprehen-

» reprehendere & accusare populi nonnunquam
» temeritatem solebat, aut errorem senatus) O in
» gratifici Argiui, inanes Graij, immemores bene
» fici. non erat illud quidem uerum: nõ enim in-
» grati, sed miseri, quibus reddere salutem, à quo
» acceperant, non liceret: nec unus in quenquam
» unquam gratior, quàm in me uniuersi. sed ta-
» men illud scripsit disertissimus poeta pro me,
» egit fortissimus actor, non solum optimus, de
» me. cum omnes ordines demõstraret, senatum,
» equites R. uniuersum populum R. accusaret,
» Exulare sinitis, sistis pelli, pulsum patimini:
» quæ tum significatio fuerit omnium, quæ decla
» ratio uoluntatis ab uniuerso populo R. in causa
» hominis popularis, equidem audiebamus: existi
» mare facilius possunt, qui affuerunt. & quo-
» niam huc me prouexit oratio, histrio casum me-
» um toties collacrymauit, cum ita dolenter ageret
» causam meam, ut uox eius illa præclara lacry-
» mis impediretur. neque poetæ, quorum ego
» semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt:
» eáq; populus R. non solum plausu, sed etiam ge
» mitu suo comprobauit. utrum igitur, hæc Aeso
» pũ potius pro me, aut Accium dicere oportuit,
» si populus R. liber esset, an principes ciuitatis?
» nominatim sum appellatus in Bruto Tullius:
» Qui libertatem ciuibus stabiliuerat: millies re
» uocatum est. parum'ne uidebatur, populum R.
» iudicare id a me, & a senatu esse constitutum,
quod

» quod perditi ciues ſublatum per nos crimina-
» bantur?

Commentarius.

PATREM PVLSVM: cum diceret hiſtrio, ò pater, ò patria, ò Priami domus, me, patrē patriæ, pulſum, patriam afflictam, domum incenſam et euerſam, cum lacrymis ſignificabat. PRISTINA FORTVNA: cum enim actor illa pronunciaſſet,

O pater, ò patria, ò Priami domus,
Septum altiſono cardine templum,
Vidi ego te, aſtante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,
Auro, ebore, inſtructam magnifice,

ſubiunxit ea, quæ idem poeta proxime ſcripſit: quæ in III. Tuſculana notauimus:

Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari,
Iouis aram ſanguine turpari.

de quibus uerſibus primum duntaxat hic Cicero ponit; cū tamen omnes hiſtrio in ſcena recitarit. primus enim ad repræſentanda ædium ſuarum incēdia pertinebat: duo reliqui in fortunā illius non cadebant. SI REVIXISSET: perierat inter Ciceronis conſulatum & exilium. PRO ME: ut in me multis poſt annis conuenirent, ut in eum tempus cadere poſſent. quod non poetæ conſilio, ſed caſu ita factum eſt. FORTISSIMVS: quia libere egerit, ſuumq; mei deſiderium, nullo metu perterritus, aperte demonſtrarit. DE ME: ſentiunt profecto neſcio quid aures, quo inuentur, cum duo proxi-

ma

κῶλα iisdem audiunt syllabis terminari: ut hic: Scripsit disertissimus poeta pro me, egit fortissimus actor, non solum optimus, de me. ὁμοιοτέλευτον Græci uocant. FLETVM ETIAM INIMICIS: hoc dixit, uel quia re uera factum erat; uel quòd, graues calamitates cum significamus, miserabiles etiam inimicis appellare consueuimus. sic apud Sophoclem Tecmissa de Aiace, sua ipsius manu interfecto:

ὦ δύσμορ᾽ Αἴας, οἷος ὢν οἵως ἔχεις,
ὡς καὶ παρ᾽ ἐχθροῖς ἄξιος θρήνων τυχεῖν.

& apud eundem nuncius in tyranno:

-θέαμα δ᾽ εἰσόψει τάχα
τοιοῦτον, οἷ καὶ στυγοῦντα ἐποικτίσαι.

HOMINIS NON POPVLARIS: se ipsum intelligit: qui etsi nomine popularis non erat, summam tamen erga se populi uoluntatem cognouisse dicit. EQVIDEM AVDIEBAMVS: sic libro III. de finibus: Equidem, diligentius sæpiusq; ista loquemur inter nos. & ad Atticum lib. III. Adhuc equidem ualde me pœnitet. TOTIES: in omnibus à me recitatis uersibus. IMPEDIRETVR: debilitatur enim fletu uox. pro Cœlio 50: pro Milone 122. POETAE: qui quasi diuinantes illa pro me scripserunt. AESOPVM: histrionem, Ciceronis familiarem: qui, ut Roscius in comœdiis, sic ipse primas in tragœdiis ferebat. epistola ad Marium, fam. libro VII. reliquit filium ditissimum, & nequissimum. Plinius. IN BRVTO: Accii tragœdia, de qua libro I. de diuinatione, 89:

& apud Varronem de lingua latina lib. IIII. *men tio fit.* TVLLIVS: *cum enim Brutum Aesopus nominare deberet, Tullium nominauit: quòd ut Brutus, Tarquinio rege pulso, sic Cicero, coniuratione oppressa, libertatem ciuibus stabiliuerat.* REVOCATVM EST: *à populo. sic in epistola quadam ad Atticum lib.* II. *de Diphilo tragœdo: Millies coactus est dicere eadem.* ID À ME CONSTITVTVM: *libertatem.* CRIMINABANTVR: *propterea Clodius ex euersa Ciceronis domo templum Libertatis exædificauit: quasi, eo pulso, qui tyrannidem in suo consulatu exercuisset, restituta libertas uideretur.* MVNVS: *de gladiatoribus quidem, sed proprie de uenationibus usurpatur, ut indicat Lactantius libro* VI. *distinguuntur autem à ludis munera: nec satis intelligenter fecerunt, qui illud in Verrem, Vllum munus ædilitatis, de ludis dictum existimarunt, suaq; in scripta retulerunt.*

ORATIO.

» MAXIMVM *uero populi R. iudicium*
» *uniuerso consessu gladiatorio declaratum est:*
» *erat enim munus Scipionis, dignum et eo ipso,*
» *& illo Q. Metello, cui dabatur. id autem spe-*
» *ctaculi genus erat, quod omni frequentia at-*
» *que omni genere hominum celebratur, quo mul*
» *titudo maxime delectatur. in hunc consessum*
» *P. Sextius trib. pl. cum ageret nihil aliud in eo*
» *magistratu, nisi meam causam, uenit, & se po-*
» *pulo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi*

» inimici nostri uoluntatem uniuersi populi ui-
» derent . uenit, ut scitis, ad columnā Mæniam.
» tantus est ex omnibus spectaculis usque à Capi
» tolio, tantus ex fori cancellis plausus excita-
» tus, ut nunquam maior consensio, aut apertior
» populi R. uniuersi fuisse ulla in causa diceretur.
» ubi erant tum illi concionum moderatores, le-
» gum domini, ciuium expulsores? alius'ne est
» aliquis improbis ciuibus peculiaris populus,
» cui nos offensi inuisiq; fuerimus? equidem exi-
» stimo, nullum tempus esse frequentioris popu-
» li, quàm illud gladiatorium; neque concionis ul
» lius, neque uero ullorum comitiorum. hæc igi-
» tur innumerabilis hominum multitudo, hæc po
» puli R. tanta significatio sine ulla uarietate uni
» uersi, cum illis ipsis diebus de me actum iri pu-
» taretur, quid declarauit, nisi optimorū ciuium
» salutem & dignitatem populo R. caram esse
» uniuerso?

Commentarius.

Q. METELLO: Pio, Numidici filio: cuius memoriæ P. Scipio, is, qui postea Pompeij Magni socer fuit, gladiatores dedit. erat enim, ut scripsit Dio, ab eo adoptatus: ideóq;, & Metellum & Scipionem appellari in epistolis Ciceronis, atque etiam in antiquis nummis, licet animaduertere. opinor autem & hunc Scipionem, & duos Lucullos fratres, & Seruilium Isauricum Metelli Pij amita, Numidici sorore natos. nam Metellarum sororum filios Lucullos, Serui-

lios

lios, Scipiones uideo in duobus orationibus post reditum nominari. & Plutarchus, L. Lucullum Metelli Numidici sorore genitum esse, plane narrat. DABATVR: non statim post obitum: nam aliquot ante annis Cicerone consule Metellum Pium uita excessisse, Dio libro XXXVII. declarat. sic & Q. Gallium patri mortuo munus gladiatorium anno post dedisse, apud Pedianum obseruauimus. COLVMNAM MAENIAM: è qua gladiatorum pugna in foro spectabatur. quod ex Pediano satis constat. EX FORI CANCELLIS: ergo in foro gladiatores dabantur. quod & Pedianus ait, & Plutarchus in Gracchorum uita confirmat.

ORATIO.

» AT uero & ille tribunus pl. qui de me non
» patris, aui, proaui, maiorum denique suorum
» omnium, sed Græculorum instituto concionem
» interrogare solebat, uellet ne me redire; &, cũ
» erat reclamatum semiuiuis mercenariorum uo-
» cibus, populum R. negare dicebat: is, cum quo
» tidie gladiatores spectaret, nunquam est conspe
» ctus, cum ueniret: emergebat subito, cum sub
» tabulas subrepserat, ut,
» Mater te appello,
» dicturus uideretur. itaque illa uia latebrosa,
» qua spectatum ille ueniebat, Appia iam uoca-
» batur. qui tamen quoquo tempore conspectus
» erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gla-
» diatorum repentinis sibilis extimescebant. ui-

» detis ne igitur, quantum inter populum R. & concionem intersit? dominos concionum omni odio populi notari; quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi R. significatione decorari? Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipse Carthaginem sua uoluntate ad suppliciũ, quàm sine iis captiuis, à quibus ad senatũ missus erat, Romæ manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas, & homines armatos? uim scilicet ego desideraui: qui, dum uis fuit, nihil egi; & quẽ, si uis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. hunc ego reditum repudiarem? qui ita florens fuit, ut uerear, ne quis me studio gloriæ putet idcirco exisse, ut ita redirem. quem enim unquam senatus ciuem, nisi me, nationibus exteris commendauit? cuius unquam propter salutem, nisi meam, senatus publice sociis populi R. gratias egit?

Commentarius.

ILLE TRIBVNVS PL. ex omnibus, qui Lentulo & Metello cos. tribuni pl. fuerunt, duos duntaxat inimicos Ciceroni fuisse, Numerium Quintium, & Sex. Atilium Serranum, supra cognouimus. sed acrior aduersarius Atilius: qui etiam, ne calendis Ian. res conficeretur, impedierit; idemq; post reditum Ciceronis, ut est libro IIII. epist. ad Atticum, senatusconsulto, quod de restituenda Ciceronis

domo

domo in Marcellini consulis designati sententiam fiebat, intercesserit. quare hic eum potius intelligi, quàm Numeriũ, existimo. PATRIS: non significat patrem Atilij naturalem: nã is Gauius quidã fuit, homo ignobilis, à re domestica male paratus: cuius horreum Cicero desertum supra uocauit. significat igitur Atilium patrem adoptiuum: qui & ipse, & pater, & maiores clari uiri fuerant, optimeq; de bonis ciuibus, deq; republica senserant, quorum dissimilis Gauianus Atilius, Ciceronem, bene de patria meritum, uehementer oppugnabat. GRAECVLORVM: qui se omnia scire profitentur. quorum nomina solet Cicero diminuere, ut indicet, non esse re uera tales, quales ipsi se esse prædicent. solebant enim ex Gorgiæ Leontini uetere instituto multis astantibus interrogare, Num quis aliquid quæreret: & ad omnia quæsita respondebant. quorum inanem ostentationem & alibi Cicero deridet. eorum igitur consuetudinem Atilius uidebatur imitari, cum interrogaret in concione, Vellent'ne me redire. CVM VENIRET: non conspectus est, cum in forum ad spectandos gladiatores ueniret: sub eas enim tabulas, quæ spectaculi causa temporariæ compingũtur, occulte subrepebat; cum populi sibila metueret. qui tamen, postea quàm consederat, à populo conspectus, ita exsibilabatur, ut repentino sonitu non modo gladiatores, sed ipsi gladiatorum equi perturbarentur. VT, MATER TE APPELLO: ut Memnoni, Auroræ filio, similis uideretur: cuius imago interfecti & insepulti per

quietem matri apparens ita fatur:

Mater te appello, quæ curam somno suspensam leuas,
Neque te mei miseret. surge, & sepeli natum.

sunt enim hi uersus Tusculanarum quæstionum lib. I. quemadmodum igitur Memnonis umbra de terra subito existit, & ad matrem illa pronunciat: sic Atilius, cum sub tabulas subrepserat, emergebat subito, ut, quasi Memnon, Mater te appello, dicturus uideretur. LATEBROSA: celebres enim uias fugiebat, ut occulte ueniret. APPIA: nisi me coniectura fallit; Atilia, rectius legetur, quàm Appia: ut ab Atilij tribuni pl. nomine uia illa, qua spectatum ueniebat, à ridiculis ac facetis hominibus Atilia diceretur. EQVI GLADIATORVM: ex equis gladiatores pugnasse, nisi me locus hic monuisset, non putassem. cætera exempla, quod meminerim, de peditibus æquo solo sunt. NOTARI: Vatinium in comitijs, Clodium in ludis, Atilium in munere gladiatorio. DECORARI: Lentulum in concionibus & ludis, Domitium & Ancharium in comitijs, Sextium, in gladiatorio consensu. TV MIHI ETIAM: accusator Sextij M. Tullius Albinouanus obiecerat Ciceroni, quòd per seruos et homines armator in patriam reuertisset: exemplumq; Reguli protulerat; qui redire Carthaginem ad supplicium, ut reipublicæ consuleret, quàm Romæ manere maluisset. nota historia est ex Polybio, Gellio, ipso Cicerone libro III. de officijs. NIHIL EGI: quid enim facerem, cum uis & arma intentarentur? discessi è

patria, ne ui contra uim uterer. NVLLA RES: nam neque leges, neque iudicia, neque omnino res ulla eam mihi calamitatem inuexisset, quam uis intulit. SOCIIS: qui eum, patria pulsum, comiter exceperant, benigneq; tractarant.

ORATIO.

» DE me uno patres conscripti decreuerunt,
» ut, qui prouincias cum imperio obtinerent,
» qui quæstores legatiq; essent, salutem & uitam
» meam custodirent. in mea una causa post Ro-
» mam conditam factum est, ut literis consulari-
» bus ex S. C. cuncta ex Italia omnes, qui remp.
» saluam uellent, conuocarentur. quod nunquam
» senatus in uniuersæ reip. periculo decreuit, id
» in unius mea salute conseruanda decernendum
» putauit. quem curia magis requisiuit? quem fo
» rum luxit? quem æque ipsa tribunalia deside-
» rauerunt? omnia discessu meo deserta, horrida,
» muta, plena luctus & mœroris fuerunt. quis
» est Italiæ locus, in quo non fixum sit in publi-
» cis monimentis studium salutis meæ, testimo-
» nium dignitatis? nam quid ego illa de me diui-
» na S. C. commemorem? uel quod in templo Io-
» uis optimi maximi factum est, cum uir is, qui
» tripartitas orbis terrarum oras, atque regio-
» nes tribus triumphis adiunctas huic imperio
» notauit, de scripto sententia dicta, mihi uni te-
» stimonium patriæ conseruatæ dedit: cuius sen-
» tentiam ita frequentissimus senatus secutus est,

» ut unus dissentiret hostis, idq́; ipsum tabulis
» publicis mandaretur ad memoriam posteri tem
» poris sempiternam: uel quod est postridie de-
» cretum in Curia, populi ipsius R. & eorum,
» qui ex municipijs conuenerant, admonitu; ne
» quis de cœlo seruaret; ne quis moram ullam af-
» ferret. si quis aliter fecisset, eum plane euerso-
» rem reip. fore, idq́; senatum grauissime latu-
» rum; & ut statim de eius facto referretur. qua
» grauitate sua cum frequens senatus non nullo-
» rum scelus audaciamq́; tardasset, tum illud ad-
» didit: nisi diebus quinque, quibus agi de me po
» tuisset, esset actum, redirem in patriam digni-
» tate omni recuperata. decreuit eodem tēpore se
» natus, ut ijs, qui ex tota Italia salutis meæ cau
» sa conuenerant, agerentur gratiæ; atque ut
» ijdem ad res redeuntes, ut uenirent, roga-
» rentur.

Commentarius.

CVM IMPERIO. qui pro consulibus, & qui pro prætoribus erant. nam quæstores & legati imperium in prouincijs non habebant. ideo eos separatim Cicero nominat. CVNCTA EX ITALIA: ὑπερβολικῶς. non enim Italia cuncta suffragium ferebat. porro non nisi ad ferendum de Cicerone suffragium conuocabantur. dixit igitur, cuncta ex Italia, rei exaggerandæ causa, pro, cunctis ex municipijs. quod locus in ea post reditum in senatu declarat, his uerbis: Quid? ut agerentur gratiæ ijs, qui è muni

cipijs uenissent? quid? ut ijdem, ad res cum redissent, rogarentur ut pari studio conuenirent? DIVINA S. C. quatuor de Cicerone restituendo S. C. esse facta, & hic, & in ea post reditum in senatu planum fit: unum, ut ab omni Italia, qui remp. saluam uellent, ad Ciceronem restituendum & defendendum Romam uenirent: alterum, quod, utroque consule referente, in Capitolio, Iouis in templo, de reuocando Cicerone factum est: tertium, quod in Curia; ne quis, ad impediendam legem, de cœlo seruaret; ne quis moram ullam afferret: quartum, ut ijs, qui ex municipijs uenerant, agerentur gratiæ, atque ut ijdem ad res redeuntes, ut uenirent, rogarentur. postea, centuriatis comitijs, à P. Lentulo consule, magistratibusq; cunctis, præter unum prætorem, Ap. Claudium, P. Clodij fratrem, & duos tribunos pl. Sex. Atilium Serranum, & Numerium Quintium, pridie nonas Sext. lata lex est. VIR IS: Cn. Pompeius: qui, uictis in Africa Carbone, in Hispania Sertorio, in Asia Mithridate, de tribus orbis terrarum partibus triumphauit. VNVS DISSENTIRET HOSTIS: & unus de plurimis, & hostis: nam ne unus quidem, nisi hostis esset, dissensisset. manifestum est, P. Clodium designari: de quo sic in ea post reditũ in senatu: Quo quidem die cum CCCCX senatores essetis, magistratusq; omnes adessent; dissensit unus, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Ibi enim Clodium significari, declarant in eadem oratione illa uerba: Meus inimicus promulgauit, ut,

si

si reuixissent ij, qui hæc pene delerunt, tum ego redirem. & pro domo sua sic: Cum de mea dignitate in templo Iouis optimi maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decreuisset. DE COELO SERVARET: *cum lex de me ferretur. agere enim cum plebe, cum de cœlo seruaretur, non licebat. supra, & in Vatinium. miror autem, cur senatus ita decerni necessarium putarit: cum, ne seruari de cœlo liceret, cum lex ferretur, lege P. Clodij sancitum iam esset. non enim suspicari possumus eam legem, quæ auspicia tollebat, ab insequentis anni tribunis pl. in consulatu Lentuli & Metelli esse abrogatam. siquidem illa uerba, quæ sunt in oratione de prouincijs consularibus in extremo, eã adhuc ualere significant, cum essent consules Marcellinus et Philippus. Aut uobis, inquit, statuendum est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam; non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex ferretur, de cœlo seruari, obnunciari, intercedi solere. & quæ sequuntur. quid igitur dicendum est? an hoc? senatum, etsi leges Clodij ualere intelligeret, quia tamen improbas iudicaret, ita decreuisse, quasi eæ in republica non essent. non enim aduersus Clodij legem faciebat senatus, sed cum ea potius consentire uidebatur, cum decernebat, ne quis de cœlo seruaret, cum de Ciceronis reditu lex ferretur. quod de omnibus legibus Clodij lege cautũ erat.* REFERRETVR: *in senatu: ut, quid agendum in illum esset, decerneretur. de Serrani tribuni pl. intercessione relatum*

tum esse, legimus in epistolis ad Atticum 54: *sic etiam de tribunorum pl. facto, qui senatus consulto de Gallijs intercesserant, relatum esse,* Cæsar *his uerbis libro* I. *de bello ciuili scriptum reliquit.* Refertur *confestim de intercessione tribunorum. dicuntur sententiæ graues. ut quisque acerbissime crudelissimeq; dixit, ita quammaxime ab inimicis* Cæsaris *col laudatur. hac tota de re meminit* Cicero *& in ea post reditum in senatu.* DIEBVS QVINQVE: *comitialibus: quibus agi cum populo licebat. non enim dicit, quinque continentibus diebus, sed, quinque, quibus agi potuisset.* EX TOTA ITALIA: *uerius, ex omnibus* Italiæ *municipijs: quod iam ostendi.* AD RES: *ad sua negotia. in oratione post reditum in senatu.* Quid? *inquit, ut agerentur gratiæ, qui è municipijs uenissent. quid? ut, ad illam diem res cum redisset, rogarentur ut pari studio conuenirent. dicit idem, quod in hac pro* Sextio, *sed ita corruptis uerbis, ut, nisi locus loco illustraretur, facile sententia lateret in mendo. correctio desideratur huiusmodi fere:* Quid? *ut ijdem, ad res cum redissent, rogarentur ut pari studio conuenirent?*

ORATIO.

» HAEC *erat studiorum in mea salute con-*
» *tentio, ut ij, qui à senatu de me rogabantur, ij-*
» *dem senatui pro me supplicarent. atque ita in*
» *his rebus unus est solus inuentus, qui ab hac tam*
» *impensa uoluntate bonorum palam dissideret;*
» *ut etiam* Q. Metellus *consul, qui mihi uel ma-*

xime

» xime ex magnis contentionibus reip. fuisset
» inimicus, de mea salute retulerit. qui excitatus
» summa cũ auctoritate P. Seruilij, quadam gra
» uitate dicendi, cum ille omnes prope ab inferis
» euocasset Metellos, & ad illius generis, quod
» sibi cum eo commune esset, dignitatem, propin
» qui sui mentem à Clodianis latrocinijs reflexis-
» set; cumq; eum ad domestici exempli memoriã,
» & ad Numidici illius Metelli casum uel glorio-
» sum, uel grauem conuertisset: collacrymauit
» uir egregius, ac uere Metellus, totumq; se P.
» Seruilio dicenti etiam tum tradidit, nec illam di
» uinam grauitatem, plenam antiquitatis, diu-
» tius homo eiusdem sanguinis potuit sustinere,
» & mecum absens beneficio rediit in gratiam.
» quod certe, si est aliquis sensus in morte præcla
» rorum uirorum, cum omnibus Metellis, tum ue
» ro uni, uiro fortissimo, præstantissimo ciui, gra
» tissimum fratri suo fecit, socio laborum, pericu-
» lorum, consiliorum meorum. Reditus uero meus
» qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi
» aduenienti tanquam totius Italiæ, atque ipsius
» patriæ dexteram porrexerint Brundusini; cum
» ipsis nonis Sext. idem dies aduentus mei fuis-
» set, qui natalis idem carissimæ filiæ, quam ex
» grauissimo tum primum desiderio luctuq; con-
» spexi; idem etiam ipsius coloniæ Brundusinæ;
» idem Salutis; cumq; me domus eadem optimo-
» rum & doctissimorum uirorum, Lenij Flacci,

&

» & patris, & fratris eius, lætissima accepisset,
« quæ proximo anno mœrens receperat, & suo
» præsidio periculoq́; defenderat; cumq́; itinere
» toto urbes Italiæ festos dies agere aduentus mei
» uidebantur, uiæ multitudine legatorum undi-
» que missorum celebrabantur: ad urbem acces-
» sus incredibili hominum multitudine & gra-
» tulatione florebat: iter à porta, in Capitolium
» ascensus, domum reditus erat eiusmodi, ut sum
» ma in lætitia illud dolerem, ciuitatem tam gra
» tam tam miseram, atque oppressam fuisse.

Commentarius.

VNVS: P. Clodius. sic in post reditum in sena-tu: Dissensit unus, is, qui sua lege cõiuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Idem pro domo sua.
AVCTORITATE P. SERVILII: Isaurici, uiri con sularis, triumphalis, censorii. Isauros in Cilicia do-muerat: ex quo Isaurici cognomen accepit. epitome Liuii libro XCIII. Velleius lib. II. Cicero lib. III. in Verrem, & Pedianus, & Florus in bello piratico.
RETVLERIT: in eo S. C. quod in templo Iouis fa-ctum est. post reditum in senatu, de prouinciis cons.
QVADAM GRAVITATE DICENDI: non placet, ita dici. nõ enim, cum laudamus, ita loquimur, quæ-dam uirtus, quædam eloquentia, sed, summa quædam uirtus, eximia quædam eloquentia. quare, cum au-ctoritatem Seruilii summam dixerit; uelim, ut ad eius dem grauitatem dicendi adiiciatur item aliquid, quod augeat. præterea particula, Cum, aliam particulam,

quæ

quæ respondeat, deesse demonstrat, nempe, tum. sic igitur legerem: Excitatus summa cum auctoritate P. Seruilij, tum incredibili quadam grauitate: uel, Tum diuina quadam grauitate dicendi. utrũque enim æque probo; Incredibili, ex oratione de prouincijs cõsularib. ubi hanc ipsam Metelli reconciliationẽ Cicero cõmemorans ita loquitur. Quid? Q. Metellus Nepos non'ne consul in templo Iouis opt. max. permotus cum auctoritate uestra, tum illius P. Seruilij incredibili grauitate dicẽdi, absens mecũ summo suo beneficio redijt in gratiam? Placet etiam, Diuina quadam grauitate dicendi, ob exẽplum eiusdem rei in oratione post reditum in senatu: quod est huiusmodi: Q. Metellus, et inimicus, et frater inimici, perspecta uestra uolũtate omnia priuata odia deposuit: quẽ P. Seruilius, uir cũ clarissimus tum uero optimus, mihiq; amicissimus, et auctoritatis, et orationis suæ diuina quadam grauitate ad sui generis, cõmunisq; sanguinis facta uirtutesq; reuocauit. Etiam in oratione de aruspicũ resp. P. Seruilij grauitatẽ in dicendo singul.trem ac pene diuinã appellat. AB INFERIS: induxit enim uiuentes, Metellumq; hortantes ad res præclaras Metellos omnes, claros uiros, qui iam obierant. προσωποποιία dicitur, oratoribus ad animos audientium cõmouendos familiaris. sic in ea post reditũ in senatu: Vt haberet in consilio et fratrem ab inferis, socium rerũ mearum, et omnes Metellos, præstantissimos ciues, pene ex Acheronte excitatos. SIBI CVM EO COMMVNE: quia Metellus hic et Seruilius à Metello Macedonico originẽ ducebant, Metellus

ex patre, Seruilius ex matre. nã ex Macedonico Balearicus, ex Baleárico Nepos, ex Nepote Nepos hic natus est, qui cũ P. Lentulo consulatũ gessit. hoc cum alijs argumentis, tum Pediani uerbis probare possum. is enim in cõmentario orationis pro Cornelio ita scriptum reliquit. Fuere tunc plures Q. Metelli: ex quibus duo consulares, Pius, et Creticus; duo adolescentes, Nepos, et Celer: ex quibus nunc Nepotẽ significat. eius enim patrem Q. Metellum Nepotẽ, Balearici filium, Macedonici filium, qui consul fuit cũ T. Didio, Curio is, de quo loquitur, accusauit. Ex his uerbis plane constat, hũc Metellum Macedonici pronepotem fuisse. eiusdem autem Macedonici nepotẽ ex filia fuisse Isauricum Seruilium, Cicero demonstrat in ea pro domo sua, cum ait: C. Atinius patrũ memoria bona Q. Metelli, qui eũ è senatu censor eiecerat, aui tui Q. Metelle, et tui P. Seruili, et proaui tui P. Scipio consecrauit. Loquitur enim in eo loco Cicero de Metello Macedonico: quod Liuiana epitome lib. LIX. et Plinius lib. VII. declarant. sed in Plinio mendose, Catinius pro C. Atinius, legitur.
AD VNVM DICTO CITIVS METELLI CASVM: optima est non modo interpretandi ratio, uerũ etiã corrigendi, cũ similia similibus conferuntur. uidebam in tribus illis dictionibus, Vnũ dicto citius, latere mẽdũ: nec tamen aut ex libris manuscriptis, aut ex ingenio sincerã lectionẽ assequebar. recurri ad similẽ locũ in oratione post reditũ in senatu. legi. cõtinuo ueritas illuxit. intellexi enim, ubi nũc est in omnibus impressis libris, Ad unum dicto citius Metelli casum, reponendũ esse,
Ad

Ad Numidici illius Metelli casum. quod ut alijs quoque ita uideatur, uerba subscribam, quæ sunt in oratione post reditum. Vt haberet in consilio et fratrē ab inferis, socium rerum mearum, & omnes Metellos, præstantissimos ciues, ex Acheronte excitatos, in quibus Numidicū illum Metellum, cuius quondam de patria discessus honestus ipsi, bonis omnibus luctuosus uisus est. Solet autem Cicero, cum de Numidico Metello mentionem facit, eum hoc prænomine, ille, insignire, ut pote Metellorum omnium præstantissimum. sic in oratione pro Archia: Erat temporibus illis iucundus Q. Metello illi Numidico, & eius Pio filio.
VERE METELLVS: quia Metellorum familia, etsi plebeia, honoribus tamen & dignitatibus erat nobilissima. et intra XII. ferme annos aut consules fuisse, aut censores, aut triumphasse amplius XII. Metellos, Velleius Paterculus memoriæ tradidit. unde illud Neuij, quod Cicero in oratione II. in Verrem significauit, Fato Metelli Romæ fiunt consules.
PLENAM ANTIQVITATIS: erat enim Seruilius admodum senex, ut qui consulatum XXII. annis ante cum Ap. Claudio, P. Clodij patre, gessisset. BENEFICIO: uel addendum, uel subaudiendum, suo: sed addi malim, quàm subaudiri: ut hoc modo legatur. Mecū absens suo beneficio redijt in gratiam. nam & in ea de prouincijs consularibus, Metellus, inquit, Nepos, permotus cum auctoritate uestra, tum illius P. Seruilij incredibili grauitate dicendi, absens mecum summo suo beneficio redijt in gratiam.

beneficium

beneficium autem illud fuit, quòd ad senatum unà cũ Lentullo collega de reducendo Cicerone retulit. quod in orationibus, ad Quirites post reditum, & in senatu, & pro domo. FRATRI SVO: Q. Metello Celeri, Q. Metelli Celeris filio, qui tribunus pl. fuit cum Q. Vario, C. Curione, C. Carbone, Cn. Pomponio: ut est apud Ciceronem in Bruto. hic cum Nepotis frater fuerit; de Macedonici stirpe fluxerit, necesse est. nec tamen huius plane cognationis rationem inire adhuc potui. nisi si Celeris & Nepotis patres fratres fuere. quod uix uidetur posse fieri. cum uterque Quinti prænomen habuerit. tametsi duos Ap. Claudios nominat Pedianus in commentario orationis pro Milone. recte autem fortissimum uirum Cicero eum appellat. consul enim cum esset; P. Clodium, fratrem suum, à patribus ad plebem transire conantem, sua se manu interfecturum audiente senatu dixit. pro Cœlio, & de aruspicum resp. SOCIO: coniurationis tempore: fuit enim prætor Cicerone consule: officiũq; inter eos ita dispertitum fuisse legimus, ut Metellus Italiam ab armis & ab occulta coniuratione, Cicero urbem a domesticis insidijs & ab intestino scelere defendere. icciirco & in ea post reditum in senatu socium rerum suarum nominat. DEXTERAM PORREXERINT: primi enim eum aduenientem Brundusini exceperunt. TVM PRIMVM: Brundusium usque patri redeunti Tulliola obuiam iuit. quod officium Terentia obire neglexit. Plutarchus. IPSIVS COLONIAE: quæ nonis Sext. quo ego die in Italiam appuli, Brun

dusium deducta fuerat. IDEM VT SCITIS: epistola primi libri IIII. ad Atticum huius loci correctionẽ demonstrat. eadem enim ibi narrantur, quæ hic, de nonis Sext. corrigendum autem sic: Idem & Salutis: ut significetur, templum Salutis, quod fuit in colle Quirinali, nonis Sext. esse dedicatum. ET PATRIS, ET FRATRIS EIVS: duos fratres Lenios & in ea pro Plancio cõmemorat. PERICVLO'QVE: propter legẽ Clodiam, quæ pœnã irrogabat ijs, qui Ciceronem exulem intra quadringenta millia passuum tecto excepissent. qua de re sic in oratione pro Plancio. In hortos me M. Lenij Flacci contuli. cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur; hæc perpeti, si acciderent, maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. Etiam in epistolis, quæ familiares uocãtur, lib. XIIII. de Leniorũ hospitio, et de legis Clodiæ pœna meminit. IN CAPITOLIVM: primum enim ad agendas Ioui optimo maximo gratias iuit, quòd se patriæ compotem fecisset: deinde ad suos penates a Capitolio reuertit. ad Atticum libro IIII. 53. DOMVM: non Palatinam; in qua euersa Clodius templum Libertatis exædificauerat; sed eam, opinor, quam habebat in Ceramio: de qua libro ad Atticum IIII. 56.

ORATIO.

» HABES igitur, quod ex me quæsisti, qui
» essent optimates. non est natio, ut dixisti: quod
» ego uerbum agnoui: est enim illius, à quo uno
» maxime P. Sextius se oppugnari uidet, hominis
eius,

» eius, qui hanc nationem deleri & concidi cupi-
» uit, qui C. Cæsarem, mitem hominem & a cæ-
» de abhorrentem, sæpe increpuit, sæpe accusa-
» uit, cum affirmaret illum nunquam, dum hæc
» natio uiueret, sine cura futurum. nihil profecit
» de uniuersis: de me agere non destitit. me op-
» pugnauit primum per indicem Vectium, quem
» in concione de me & de clarissimis uiris inter-
» rogauit: in quo tamen eos ciues coniunxit eo-
« dem periculo & crimine, ut à me inierit gra-
» tiam, quòd me cum amplissimis & fortissimis
» uiris cógregauit. sed postea mihi nullo meo me
» rito, nisi quòd bonis placere cupiebam, omnes
» est insidias sceleratissime machinatus. ille ad
» eos, à quibus audiebatur, quotidie aliquid de-
» fecti afferebat: ille hominem mihi amicissimum *
» Cn. Pompeium monebat, ut meam domum me-
» tueret, atque à me ipso caueret: ille se sic cum
» inimico meo copularat, ut illum meæ proscri-
» ptionis, quam adiuuabat Sex. Clodius, homo
» ijs dignissimus, quibuscum uiuit, tabulam esse,
» se scriptorem diceret: ille unus ordinis nostri,
» discessu meo, luctu uestro palam exultauit.

Commentarius.

AGNOVI: intellexi cuius sit, à quo usurpaueris. est enim Vatinij, qui Sextium maxime oppugnat, in quem etiam testimonium dixit. unde in illum Ciceronis oratio: quam appellat interrogationem in epistola, Periucundæ, ad Lentulum: quia perpetua eum

interrogatione accusat. INCREPVIT: cum tribunus pl. ipse, consul Cæsar esset. DE VNIVERSIS: non obtinuit à Cæsare, ut in uniuersam optimatium nationem ui et armis irrueret. DE ME: dixi iam in hac oratione, atque omnino in omnibus orationibus, quas post exilij sui calamitatem habuit, diligenter cauisse Ciceronem, ne C. Cæsaris animum offenderet: uel quòd Pompeij socer esset, cuius maxime opera se esse restitutum intelligebat: uel quòd, malo doctus, pugnare cum potentibus deinde nollet; sibiq; non, ut antea, dignitatis solum, sed salutis cum dignitate rationem esse habendam existimaret. quo consilio præteritas in se Cæsaris iniurias partim silet, partim excusat. hic, cum dixisset, Nihil profecit de uniuersis, locus postulabat, ut adiungeret de se ipso, quid apud Cæsarem profecisset Vatinius, & traductionem illam Clodij ad plebem, cuius auctor atque actor in consulatu Cæsar fuit, ex Vatinij sermone consilioq; manasse criminaretur. uerum, ne uideatur ea meminisse, quæ ut ex animo deleantur, gratiæ reconciliatio requirit; odiosam commemorationem callide prætermittit, & orationem ad ea traducit, quæ propria Vatinij sunt, non cum Cæsare communia. INDICEM VECTIVM: indicauit L. Vectius, negotium sibi à clarissimis uiris esse commissum, ut Cn. Pompeium occideret. id à Vatinio tribuno pl. & Cæsare consule fictum, suspicio fuit: quia, cum indicijs falsitas manifestis signis argueretur, Vectius in carcere occulte strangulatus est. de quo sic in oratione in Vatinium:

nium: Promulgaris'ne, impurissime & perditissime hostis, quæstionem de tot amplissimis & talibus uiris, indici Vectio præmia amplissima? quibus rebus omnium mortalium non uoluntate, sed conuitio repudiatis, fregeris'ne in carcere ceruices ipsi illi Vectio, ne quod indicium corrupti indicij extaret, eiusq; sceleris in te ipsum quæstio flagitaretur? & Suetonius in Iulio Vectium ueneno sublatum significat, auctore, ut creditum est, Cæsare; cuius cum Vatinio cõmunia consilia erant. DE ME: an ego Vectio auctor atque impulsor ad necem Pompeij fuissem. CLARISSIMIS VIRIS: M. Bibulo, tum consule; L. Lucullo, consulari, & triumphali; C. Curione, consulari, & triumphali; L. Domitio Ahenobarbo, qui tum præturam petebat; L. Lentulo, qui consulatum petebat; L. Aemilio Paullo, qui tum quæstor Macedoniam obtinebat; alijs priuatis, quos enumerat in epistola ad Atticum penultima libri II. & in Vatinium. ALIQVID DEFECTI: non agnosco latinã uocem: et apparet mendum. tribus modis corrigi potest, Aliquid ficti, Aliquid effícti, aliquid de me ficti. ex his correctionibus, quia non differunt in sententia, eam probari maxime uelim, quam libri manuscripti comprobabunt, aut cum qua minimum dissentient. AFFEREBAT: forte querelam attulit Ciceronis in iudicio C. Antonij. uide pro domo sua. MONEBAT: de Vatinio igitur supra intellexit, cum dixit: Quem, domi meæ, certi homines, ad eam rem compositi, monuerũt, ut esset cautior: eiusq; uitæ à me

insidias apud me domi positas esse dixerunt. & in Pisonem, cum ait, Qui familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus eius impulsu uestro collocauerunt, Vatinium potuit significare. MEAE PROSCRIPTIONIS: legem, qua pulsus est, proscriptionem appellat; quia, cum contra leges, moremq́; maiorum esset rogata, lex esse non posset. est autem proscriptionis odiosum nomen: quòd eas facere consueuerunt ij, quorum potentia supra leges est, qualis L. Sylla fuerat. eadem sententia dixit supra, Cum proscriptio denunciaretur. et post, Cum de capite ciuis, & de bonis proscriptio ferretur. ADIVVABAT SEX. CLODIVS: homo seditiosissimus; qui P. Clodij interfecti corpus in forum detulit, populoq́; concitato cremauit. quo incendio & curiam, & basilicam Aemiliam conflagrasse, eoq́; deinde crimine Sex. Clodium esse damnatum, Pedianus in suis cōmentarijs tradidit: et M. Antonij consulis extat epistola, Ciceronem rogantis, ut Sex. Clodium restitui patiatur. hic leges Clodij sua scriptione adiuuabat. itaque in ea pro Milone, Exhibe quæso, inquit, librarium illud legum uestrarum. in ea uero pro domo sua: Hanc tibi legem Clodius scripsit spurciorem lingua sua, ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bona uenia dic: quoniam iam dialecticus es, & hoc quoque liguris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut uerbis ullis sanciri, aut suffragijs confirmari potest? hoc tu scriptore, hoc cōsiliario, hoc ministro rempublicam perdidisti.

perdidisti. Hic scriptorem eius legis Vatinium uidetur agnoscere, scriptionis autẽ adiutorẽ & participẽ Sex. Clodium: oratorũ more; qui res ad personas uarie solent, ut causa fert, accommodare. QVIBVSCVM VIVIT: uiuebat maxime cum P. Clodio, cumq́; nefarijs ac seditiosis hominibus: de quo sic in oratione pro Cœlio: Quem uos per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem uidistis, hominem sine, sine fide, sine spe, sine fortunis, ore, lingua, manu, uita omni inquinatum. ORDINIS NOSTRI: senatorij.

ORATIO.

» DE quo ego, cum quotidie rueret, uerbum » feci iudices nunquam: neque putaui, cum om- » nibus machinis ac tormentis, ui, exercitu, co- » pijs oppugnarer, de uno sagittario me queri » conuenire. acta mea illi displicere, quis nescit? » qui legem contemnat, quæ dilucide uetat gla- » diatores biennio, quo quis petierit, aut petitu- » rus sit, dare. in quo eius temeritatem satis mi- » rari uidices non queo. facit apertissime contra » legem; facit is, qui neque elabi ex iudicio iucun- » ditate sua, neque emitti gratia potest, neque opi- » bus, & potentia leges ac iudicia perfringere. » quæ res hominem impellit, ut sit tam intempe- » rans? ista nimia gloriæ cupiditate familiam » gladiatoriam, credo, nactus est speciosam, nobi- » lem, gloriosam: norat studia populi: uidebat

» clamores & concursus futuros. hac expectatio
» ne elatus homo flagrans cupiditate gloriæ, te-
» nere se non potuit, quin hos gladiatores indu-
» ceret, quorum esset ipse pulcherrimus. si ob eam
» causam peccaret, pro recenti populi R. in se be-
» neficio, populari studio elatus: tamen ignosce-
» ret nemo. cum uero ne de uenalibus quidem ho
» mines electos, sed ex ergastulis emptos, nomi-
» nibus gladiatorijs ornarit, & sortito alios Sa-
» mnites, alios Prouocatores fecerit: tanta licen-
» tia, tanta legum contemptio ne non habitura sit
» exitũ, pertimescit: sed habet defensiones duas:
» primum, do, inquit, bestiarios: lex est scripta de
» gladiatoribus. festiue. accipite aliquid etiam
» acutius. dicit se non gladiatores, sed unum gla
» diatorem dare, & totam ædilitatem in munus
» hoc transtulisse. præclara ædilitas, unus leo, du
» centi bestiarij.

Commentarius.

RVERET: aliquid furiose faceret. feruntur enim homines improbi ad facinus eo impetu, ut ruere uideantur. VI, EXERCITV, COPIIS: ui Clodij, exercitu Cæsaris, copijs improborum ciuium. SAGITTARIO: Vatinio. pulcherrima concluditur hoc extremo uerbo metaphora, à similitudine urbis oppugnatæ. ACTA MEA: pro republica. LEGEM: à Cicerone consule rogatã. CONTEMNAT: quia, cum ædilitatem & petierit anno proximo, & hoc ipso anno præturam petat, gladiatores tamen da-

re uult. in Vatinium. VETAT: recte: ne populus, aut præteritæ uoluptatis memoria, aut futuræ spe delenitus, indignis honores mandet. ELABI EX IVDICIO: si, quia contra legem fecerit, accusabitur. IVCVNDITATE: non est enim iucunditas in homine turpissimo. deformem autem Vatinium paulo post significat, cum ait, Hos gladiatores induxit, quorum esset ipse pulcherrimus. & , strumis affectum, notatumq; fuisse, patet infra, & in oratione in ipsum, & ad Atticum 118: GRATIA: quem sui tribules, nedum alij, respuunt. uide supra & in oratione in ipsum. OPIBVS, ET POTENTIA: de quo nemo bene existimat, cui ne Cæsar quidem ipse fauet. in oratione in ipsum. PVLCHERRIMVS: ergo turpissimi omnium gladiatores: siquidem Vatinius, deformitate insignis, præ ijs pulcherrimus uidebatur. OB EAM CAVSAM: quòd, familiam gladiatoriam speciosam, nobilem, gloriosam nactus, tenere se non potuerit homo flagrans cupiditate gloriæ, quin eam induceret. BENEFICIO: si populus R. ædilitatem Vatinio, quam denegauit, dedisset. est in his uerbis tacita repulsæ significatio. quasi dicat: certe populari studio efferri non debuit, cum populum sui minime studiosum in ædilitatis petitione cognouerit. SORTITO: ut sors cuique obtigit, alios Samnites, alios Prouocatores fecit. SAMNITES: plura gladiatorũ erant genera, Samnites, Prouocatores, Retiarij, Mirmillones. ex his oppositi in pugnis Sãnites & Prouocatores: quod hic Ciceronis locus ostendit:

Retiarij,

Retiarij, & Mirmillones, quod Valerius Maximus libro I. Quintilianus lib. VI. declarat. Samnites ad pugnandum primo lenti: Prouocatores ex se nomen sumpserunt, quia certaminis initio prouocare aduersarios solerent. unde Horatius in epistola quadam, Lento Samnites ad limina prima duello.
Mirmillones & Secutores dicebantur: quod, si quis Festum, & Quintilianum lib. VI. & Suetonium in Caligula legerit, facile poterit conijcere. de Secutoribus meminit & Cicero lib.VII. ad Atticũ III: & Iuuenalis sat. VIII. HABET DEFENSIONES DVAS: totum hoc eò pertinet, ut ostendat Vatinium populo uerba dare, qui bestiarios gladiatorum nomine sit inducturus. refert autem ad Vatinij defensionem, quia, quod per irrisionem obijcitur aduersario, iucunditatem parit, neque tamen uim amittit. BESTIARIOS: seruos, qui cum bestijs pugnabant. VNVM GLADIATOREM: significat ex iis, quos Vatinius gladiatores nominabat, unum re uera gladiatorem esse, reliquos omnes bestiarios. duplex igitur est defensio, à genere hominum, & à numero. non enim gladiatores, sed bestiarios; non plures, sed unum modo gladiatorem dare se dicit. lex autem, cum gladiatores dari uetat; de gladiatoribus, non de bestiariis intelligit; nec unum gladiatorem, sed plures dari uetat. TOTAM AEDILITATEM: ædilitatem gerere Vatinium non existimabit qui meminerit illa, quæ supra dicta sunt: Aedilitatem petiuit: tribum suam non tulit: Palatinam perdidit:

nec quidquam illis comitiis, quod boni uiri uellent, nisi repulsam tulit. & qui legerit illa, quæ sunt in oratione in ipsum: De quibus duos prætextatos sedentes uides, te ædiliciam prætextam togam, quam confeceras, uendidisse. Fingit igitur Vatinium dicentem, se, quos ludos, quæ munera Vatinius, si ædilis creatus esset, populo daturus erat, id omne nunc dare. fingit autem propterea, ut significet, quàm nõ magnifica, quàm tenuis ac sordida futura fuerit illius ædilitas, qui tantum unum leonem, ducentos bestiarios dare cogitabat. VNVS LEO: quem conficerent ducenti bestiarij. esset autem præclara ædilitas, & spectaculum iucundum, si, quot leones, tot bestiarij pugnarent. & uidetur Vatinius eodem munere daturus, qui certarent tanquam gladiatores, etiam si non gladiatores, sed bestiarij essent; & qui cum uno leone congrederentur. alterum patet ex eo, quod dixit: Cum ex ergastulis emptos nominibus gladiatorijs, ornarit, et sortito alios Samnites, alios Prouocatores fecerit. alterum ex his uerbis cognoscitur, Vnus leo, ducenti bestiarij.

ORATIO.

» VERVM utatur hac defensione: cupio eũ
» suæ causæ confidere: solet enim tribunos pl. ap
» pellare, & ui iudicium disturbare, cum diffidit.
» quem non tam admiror, quòd meam legem con
» temnat, hominis inimici, quàm quòd se statuit
» omnino consularem legem nullam putare. Aci-
» liam, Didiam, Liciniam, Iuniam contempsit:
» etiam'ne eius, quem sua lege, & suo beneficio

orna-

» ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C.
» Cæsaris legem de pecunijs repetundis non putat
» esse legem? & aiunt alios esse, qui acta Cæsaris
» rescindant, cum hæc optima lex & ab illo soce-
» ro eius, & hoc assecla negligatur? & cohortari
» ausus est accusator in hac causa uos iudices, ut
» aliquando essetis seueri? aliquando medicinam
» adhiberetis reip.? nō est ea medicina, cum sanæ
» parti corporis scalpellum adhibetur, atque inte-
» græ: carnificina est ista, & crudelitas. ij meden
» tur reip. qui execant pestem aliquam, tanquam
» strumam, ciuitatis. Sed, ut extremum habeat ali
» quid oratio mea, et ut ego ante dicendi finem fa
» ciam, quàm uos me tam attente audiendi; con-
» cludam illud de optimatibus, eorumq; principi-
» bus, ac reip. defensoribus: uosq, adolescentes, et
» qui nobiles estis, ad maiorum uestrorum imita-
» tionem excitabo; & qui ingenio, & uirtute no
» bilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in
» qua multi homines noui & honore, & gloria
» floruerunt, cohortabor.

Commentarius.

SOLET ENIM TRIBVNOS PL. APPELLARE: quid significet, apertū est in oratione Vatiniū. ait enim sic. Quæro etiam illud ex te, postulatus'ne sis lege Licinia & Iunia? edixerit'ne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adesses die tricesimo? cum is dies uenisset, feceris'ne, quod in hac rep. non modo factū ante nunquam est, sed in omni memoria sit inauditum? appellaris'ne tribu-

nos

bunos pl. ne causam diceres? VI IVDICIVM DISTVRBARE: & hoc eiusdem Ciceronis uerbis in eadem oratione exponam. Quæro, inquit, ex te Vatini, nũ quis in hac ciuitate post urbem conditam tribunos pl. appellarit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quæsitoris ascenderit, eumq; ui deturbarit? subsellia, urnas deleuerit? eas denique omnes res in iudicio disturbando commiserit, quarum rerũ causa iudicia sunt constituta? QVOD SE STATVIT: omnino prænomen, Se, latinæ linguæ ratio postulat ut tollatur: sed, nisi uetera consentiant exemplaria, mutandum nihil statuo. ACILIAM, DIDIAM: malim Cæciliam, Didiam: quam consules tulerunt Q. Metellus T. Didius, anno ab urbe condita DCLV. de qua libro ad Atticum II. 28. & in Philippica V. ubi hanc legem cum Iunia Licinia uideo coniungi: quæ trinundinũ in lege seruari, iubebant: sed pœnam grauiorem Iunia Licinia irrogabat. illa uero Cæcilia Didia, de qua in oratione pro domo sua scriptum est, ab iisdem quidem cõsulibus, alia tamen de re lata est, nempe de hac: ne unam in legem diuersa capita inculcarentur; ne populo necesse esset, in coniunctis rebus compluribus aut id, quod nollet, accipere, aut id, quod uellet, repudiare. LICINIAM, IVNIAM: nullam uideo causam esse cur duas esse leges existimem. sed quemadmodum una lex est Cæcilia Didia, de qua proxime dixit, à duobus consulibus lata: sic, ut una sit Licinia Iunia, à duobus itẽ consulibus lata, consentaneum uidetur. mouet etiam me non nihil illa ratio, quòd in oratione in Vatinium cum

cum dixisset Cicero, Quæro etiam illud ex te, postulatus'ne sis lege Licinia & Iunia? Subiunxit, edixerit'ne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adesses die tricesimo? Liciniam, & Iuniam cum nominasset, intulit, Ex ea lege. fecerat autem contra legem Liciniam & Iuniam Vatinius, quia trinũdinum in legibus ferendis non seruasset. quod ne fieret, lege Licinia cautum esse, aperte in oratione pro domo sua, & in V. in Antonium Cicero docet. ea uero Licinia, qua de meminit in II. agraria, & pro domo sua, diuersa fuit ab hac, quæ cum Cæcilia Didia semper à Cicerone coniungitur. hæc enim, ut dixi, de spatio legis promulgatæ fuit: ea uero de legum latoribus sanxit, ut, qui legem ferret, is nõ modo sibi, sed nec collegis, cognatis, affinibus potestatẽ ullã curationem'ue mandaret. omitto, quòd Iuniam Liciniam proximis annis latam uidetur Cicero significare in V. in Antoniũ his uerbis: Vbi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recẽti lege Iunia Licinia? at uero alteram Liciniam non recentem, sed ueterem in II. agraria dicit fuisse: eamq; non cum Iunia, sed cum Ebutia nominat. SOLET GLORIARI: uere gloriabatur. nã ei Galliam cisalpinam cum Illyrio in quinquẽnium lege lata dederat. Suetonius, Plutarchus, Paterculus, Dio. RESCINDANT: quòd ab eo consule nihil saluis auspicijs actum esse dicant. supra, de prouincijs, in Pisonem, pro domo sua, Suetonius. SOCERO: L. Pisone, Macedoniam obtinente, cuius filiam Calpurniã Cæsar in consulatu duxit uxorem, suamq; filiam Iuliam

Pompeio collocauit, ut suam potentiam nouis affinitatibus augeret. quod euenit. hac de lege à Pisone neglecta, quia de creditis pecunijs ius in liberos populos dixit, mentio fit in oratione de prouincijs, & in Pisonem, & pro domo sua: ubi, Soceri, pro Generi, mendose legitur. HOC ASSECLA: Vatinius enim in tribunatu pecunias iniquissime coegit, cõtra legem de repetundis eo ipso anno à Cæsare consule rogatam. qua de re hæc sunt uerba in oratione in Vatiniũ: Quæro ex te, sis' ne ex pauperrimo diues factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecunijs repetundis acerrima? ut omnes intelligere possent, à te non modo nostra acta, quos tu tyrannos uocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemptam. SANAE PARTI: significat, ut in corpore sanam partem, sic P. Sextium, uirum bonum, atque innocentem, esse conseruandum. TANQVAM STRVMAM: Vatiniũ, qui strumis laborabat, de republica tollendum, quasi pestem aliquã, intelligit. Plutarchus in Cicerone, & in Vatinium. & ad Atticum libro II. 28: Vatinij strumam, inquit, διβάφῳ uestiant. VOSQVE ADOLESCENTES: totum hoc, quod sequitur, usque ad illud, sed me repente, de moribus oratio est: quam ἠθικὸν λόγον Græci nominant: & maxime illam quidem in dialogo & epistola, sed in omni etiam sermone conuenire, Phalereus Demetrius tradidit. oratoris enim imago quædam animi est oratio.

ORATIO.

» HAEC est una uia, mihi credite, & laudis,

&

& dignitatis, & honoris, à bonis uiris sapientibus, & bene natura constitutis laudari, & diligi; nosse descriptionem ciuitatis à maioribus nostris sapientissime constitutam: qui cum regũ potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creauerunt, ut consilium senatus reip. præponerent sempiternum, deligerentur autem in id consilium ab uniuerso populo, aditusq; in illum summum ordinem omnium ciuium industriæ, ac uirtuti pateret. senatum reip. custodé, præsidem, propugnatorem collocauerunt. huius ordinis auctoritate uti magistratus, et quasi ministros grauissimi consilij esse uoluerunt: setum autem ipsum proximorum ordinum splendore confirmari, plebis libertatem & commoda tueri, atque augere uoluerunt. hæc qui pro uirili parte defendunt, optimates sunt, cuiuscunque sint ordinis: qui autem præcipue suis ceruicibus tanta munia, atque remp. sustinent, ij semper habiti sunt optimatium principes, auctores & conseruatores ciuitatis. huic hominum generi fateor, ut ante dixi, multos aduersarios, inimicos, inuidos esse, multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos esse experiundos, & subeundos labores: sed mihi omnis ratio est cum uirtute, non cum desidia; cum dignitate, non cum uoluptate; cum ijs, qui se patriæ, qui suis ciuibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno, & conuiuijs, & delectationi na

tos

» tos arbitrantur. nam si qui uoluptatibus ducun
» tur, & se uitiorũ illecebris, & cupiditatum le-
» nocinijs dediderunt; missos faciant honores; ne
» attingant remp. patiantur uiros fortes, laborũ
» patientes, frui. qui autem bonam famam bono
» rum, quæ sola uere gloria nominari potest, ex-
» petunt; alijs otium quærere debent, & uolupta
» tes, non sibi. sudandum est his pro communi-
» bus commodis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ
» sæpe pro rep. tempestates, cum multis audaci-
» bus, improbis, non nunquam etiam potentibus
» dimicandum.

Commentarius.

AB VNIVERSO POPVLO: *ante creatos censores. nam deinde non à populo, sed à censoribus senatores lecti sunt. à populo autem deligebantur consule nominante.* PROXIMORVM ORDINVM: *intelligit eos, qui senatoribus dignitate proximi sunt, ut equites & iudices.* CVIVSCVNQVE SINT ORDINIS: *siue senatores, siue equites, siue municipales, siue rustici, siue negotia gerentes, siue etiam libertini. sic enim optimates definiuit.* MIHI OMNIS RATIO: *non hæc, inquit, propono ijs, qui desidia languent, sed ijs, quorum animos uirtutis cupiditas excitat. ignauorum & inertium hominum in hac mea cohortatione rationem non habeo: strenuis, & fortibus, & uirtutem diligentibus hæc dico.* LABORVM PATIENTES, FRVI: *soleo mirari & hic, & quibusdam in locis, unde factum sit, ut impressi libri,*

ut appellantur, à manuscriptis tam ualde dissentiant. hic omnes impressi, Labore se otio suo perfrui. omnes antiqui, Laborum patientes frui. ego, cur ab utrisque dissentiam, habeo: quid ipse afferam de meo, non habeo. facilius enim possum, quid displiceat, iudicare, quàm inuenire quod placeat. non grauate relinquo, in quo aliorum exerceri possit industria.

ORATIO.

» HAEC audiuimus de clarissimorũ uirorum
» consilijs et factis, hæc accepimus, hæc legimus.
» neque eos in laude positos uidemus, qui incitarũt
» aliquando populi animos ad seditionem, aut qui
» largitione cæcarunt mentes imperitorũ, aut qui
» fortes, & claros uiros, & bene de rep. meritos
» in inuidiam aliquam uocauerunt: leues hos sem
» per nostri homines, & audaces, & malos, &
» perniciosos ciues putauerunt. at uero, qui ho-
» rum impetus, & conatus represserunt, qui au-
» ctoritate, qui fide, qui constantia, qui magni-
» tudine animi consilijs audacium restiterunt; ij
» graues, ij principes, ij duces, ij auctores huius
» dignitatis, atque imperij semper habiti sunt.
» ac ne quis ex nostro, aut aliquorum præterea ca
» su hanc uitæ uiam pertimescat: unus in hac ci
» uitate, quem quidem ego possim dicere, præcla
» re uir de rep. meritus, L. Opimius indignissi-
» me concidit. cuius monimentum celeberrimum
» in foro, sepulcrum desertissimum in litore Dyr
» rhachino relictum est. atque hunc tamen, fla-

grantem

» grantem inuidia propter interitum C. Grac-
» chi, semper ipse populus R. periculo liberauit.
» alia quædam ciuem egregiũ iniqui iudicij pro-
» cella peruertit. cæteri uero, aut repentina ui
» perculsi, ac tempestate populari, per populum
» tamen ipsum recreati sunt, atque reuocati; aut
» omnino inuulnerati, inuiolatiq; uixerunt. at
» uero ij, qui senatus consilium, qui auctoritatem
» bonorum, qui instituta maiorum neglexerũt, et
» imperitæ aut concitatæ multitudini iucundi es-
» se uoluerunt, omnes fere reip. pœnas aut præ-
» senti morte, aut turpi exilio pependerunt.

Commentarius.

HAEC AVDIVIMVS: *uiros clarissimos sudasse pro communibus commodis, adijsse inimicitias, subijsse tempestates, cum audacibus, improbis, potentibus dimicasse. &, Audiuimus, ab ijs, qui ipsi uiderunt: Accepimus, ab ijs, qui ab alijs audierunt: Legimus in libris, antiqua referentibus. ascendit enim à propinquis rebus quasi per gradus ad ea, quæ longe distant.* CONSILIIS, ET FACTIS: *qui ea, quæ proposui, & iudicarunt, & fecerunt.* INCITARVNT: *ut aliquid in republica nouarent.* CAECARVNT: *ut honores consequerẽtur.* IN INVIDIAM ALIQVAM VOCAVERVNT: *aliquo crimine accusarunt.* LEVES, ET AVDACES, ET MALOS, ET PERNICIOSOS: *leues & audaces eos intelligit, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem. et alterum ad uoluntatem, alterum ad actiones refertur.*

nam mutationem in republica cogitare, leuitatis est: aggredi uero, & conari ea, unde mutatio fit, audaciæ. Malos uocat eos, qui ambitu sibi uiam ad honores muniunt: perniciosos, qui fortes & claros uiros, & bene de republica meritos insectantur. quos grauiore, quàm alios, nomine appellat, partim quidem quòd ita sentiret, (quid enim hoc ciuium genere detestabilius?) deinde etiam sua ipsius causa, quòd ab his indignissime pulsus erat. L. OPIMIVS: qui consul C. Gracchum, & una cum eo circiter tria millia ciuiū Romanorum occidit. MONIMENTVM: templum Concordiæ; quod ab eo factum esse, Plutarchus tradit: aut basilicam Opimiam; de qua meminit Varro lib. IIII. de lingua lat. & forte de basilica potius, quàm de templo, intelligendum. nam cum, celeberrimum, & desertissimum, tanquam antitheta, Cicero posuerit; & in altero solitudinem, in altero frequentiam hominum significauerit: rectissime de basilica dictum possumus conijcere. ubi enim maior hominum frequentia, quàm in basilicis? in quibus iudicia fiebāt. quod à Vitruuio didicimus. SEMPER IPSE POPVLVS R.: apparet, non à populo Romano, sed à prætore & iudicibus Opimium esse damnatum. quod & Cicero in Bruto significat his uerbis: Inuidiosa Manilia quæstione C. Galbam sacerdotem, & quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinū, ciuemq; præstantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, à populo absolutum, cum is contra populi studiū stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Damnatus

tus autem est Opimius, ut ait Plutarchus in uita Gracchorum, quòd legatus ad Iugurtham Numidiæ regem missus, pecunias ab eo accepisset. Pedianus tamen in commentario orationis in Pisone, in extremo, Opimium ait ob inuidiam, quæ illum ex interitu M. Fuluij Flacci consularis, & L. Gracchi tribunicij secuta est, iudicio circumuentum, & in exilium actum esse narrat. sed Plutarchus, quasi Gracchorum studiosus, & Opimio, quòd in consulatu primus dictatoris potestatem exercuisset, infensus, affirmat eum à Iugurtha esse corruptam. Pedianus insontem eo crimine significat, & ob ea damnatum, quæ in consulatu fortiter egisset. idem Cicero declarat; quia, Ciuem egregiũ, ait, iniqui iudicij procella peruertit: quod & in oratione pro Plancio confirmat. ergo, quod ad Opimij damnationem attinet, ita statuemus; uocatum esse in iudicium pecuniæ nomine, à Iugurtha contra leges acceptæ, damnatum non eo, quo accusabatur, crimine, quandoquidem culpa uacabat; sed quòd regia potestate in ciues Romanos usus esset. LIBERAVIT: in ijs iudicijs, in quibus ipse de Opimio iudicauit. et, cum dicat Cicero, Semper liberauit; apparet, populum Romanum de Opimio, ob C. Gracchi aliorumq; necẽ accusato, non semel iudicem fuisse. ego tamen unius tãtum accusationis mentionem inuenio, cum P. Decius tribunus pl. Opimio, proximo post eius consulatum anno, ad populum diem dixit. quod in epitome Liuiana, in libello de uiris illustribus, in Ciceronis partitionibus, in II. de oratore, in Bruto obseruauimus.

PERCVLSI: *ab irato populo damnati. quos intelligat, cognoſcitur ex ea pro domo ſua: in qua ita ſcriptum eſt.* At *uero, ut annales populi* Romani, *&* *monumenta uetuſtatis loquuntur, cenſor ille* Quintius, *&* M. Furius Camillus, *&* M. Seruilius, *cum eſſent optime de republica meriti, tamen populi incitati uim iracūdiamq́; ſubierunt: damnatiq́; comitijs centuriatis, cum in exilium profugiſſent, rurſus ab eodem populo placato ſunt in ſuam priſtinam dignitatem reſtituti. quo in loco, ut aliud ex alio, duo menda, alterum manifeſte uideo, in dictione cenſor, alterum ſuſpicor eſſe in prænomine* Seruilij. *cenſorem quidem* Quintium *eſſe damnatum nulli annales populi* Romani, *quos habeamus, loquuntur: cum tamen de homine notiſſimo ſignificare* Cicero *uideatur, prænomine uſus, ille; quod ad eximiæ cuiuſdam atque extraordinariæ rei, aut excellentis & inſignis maxime hominis ſignificationem uſurpatur.* Sequor *igitur primum, ut ſoleo, cum aliquid corrigo, ſimilitudinem literarum, deinde hiſtoriæ teſtimonium; & ex utriſque, pro cenſor, repono* Ceſo: *ut* Ceſo *ille* Quintius *intelligatur: quem ſæpe pro patribus contra plebem certaſſe, eoq́; nomine accuſatum in exilium, non expectatā iudicij die, abijſſe,* T. Liuius *hiſtoriarum ſuarum libro* III. *ſcriptum reliquit. quod &* Dionyſius Halicarnaſeus *libro* X. *tradidit. alterum eſſe mendum opinor in prænomine* Seruilij. *nemo enim de* M. Seruilio *ſcripſit, optime de republica merito, à populo damnato. utrunque autem uideo conuenire in* C. Seruilium Ahalam: *qui &* Sp.

Melium

Melium sua manu occidit, de tyrannide cogitantem; & præclari facti pœnas iniquissimo exilio pependit: de Melio Liuius, Plutarchus, hic noster sæpe memorant: de exilio unus, quod sciam, Valerius Maximus memoriæ prodidit. INVVLNERATI: ut, exempli causa, Ap. Claudius Sabinus: qui cum senatus atque optimatium causam constantissime tueretur, plebi uero acerrimus esset aduersarius, tranquillam tamen atque honoratam in patria uitam duxit, nec ab infenso populo iniuriam ullam tulit. PRAESENTI MORTE: ut Sp. Melius, M. Manlius Capitolinus, duo Gracchi, L. Appuleius Saturninus, P. Sulpicius. TVRPI EXILIO: hos necesse est non a populo, ut Cesonem, Camillum, Seruilium, sed à senatu esse damnatos. agitur enim hic de ijs, qui populares esse uoluerunt. hi qui fuerint, in historijs, quæ nunc extant, non satis apparet. M. tamen Lepidi, eius qui cum Q. Catulo consul fuit, in epitome, Floro, & alijs mentio fit. is, quia Syllæ acta rescindere conatus esset, hostis iudicatus, exul in Sardinia decessit.

ORATIO.

» QVOD si apud Atheniēses, homines Græcos, longe à nostrorum hominum grauitate disiunctos, non deerant, qui remp. contra populi temeritatem defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, è ciuitate eijcerentur; si Themistoclem illum, conseruatorē patriæ, non deterruit à rep. defendenda nec Milciadis calamitas, qui illam ciuitatem populo ante seruarat; nec Aristidis

» fuga, qui unus omnium iustissimus fuisse tradi-
» tur; si postea summi eiusdem ciuitatis uiri, quos
» nominatim appellari non est necesse, propositis
» tot exemplis iracundiæ leuitatisq; popularis,
» tamen suam remp. illam defenderunt: quid nos
» tandem facere debemus? primum in ea ciuitate
» nati, unde orta mihi grauitas, & magnitudo
» animi uidetur; tum in tanta gloria insistentes,
» ut omnia humana leuiora uideri debeant; dein
» de ad eam remp. tuendam aggressi, quæ tanta
» dignitate est, ut eam defendentem occidere non
» aliud sit, quàm oppugnantem rerum potiri. ho
» mines Græci, quos antea nominaui, inique à suis
» ciuibus damnati, atque expulsi, tamen, quia be
» ne sunt de suis ciuitatibus meriti, tanta hodie
» gloria sunt non in Græcia solum, sed etiam
» apud nos, atque in cæteris terris, ut eos, à qui
» bus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum ca
» lamitatem dominationi illorum omnes antepo-
» nant. quis Carthaginiensium pluris fuit Anni-
» bale cõsilio, uirtute, rebus gestis, qui unus cum
» tot imperatoribus nostris per tot annos de impe
» rio, & de gloria decertauit? hunc sui ciues è ci
» uitate eiecerunt: nos etiam hostẽ literis nostris
» & memoria uidemus esse celebratum.

Commentarius.

CONSERVATOREM PATRIAE: bello Xerxis Persarum regis. CALAMITAS: accusatus enim proditionis, quòd, cum Parum expugnare pos-

set,

ſet, à rege Perſarum corruptus infectis rebus à pugna diſceſſiſſet, capitis quidem abſolutus eſt, pecunia uero tanta multatus, quantam cum ſoluere non poſſet, in uincula publica coniectus, miſerrima atque indigniſſima morte diem obijt. SERVARAT: *Marathonia pugna, cæſo & fugato Darij Perſarum regis, Xerxis patris, exercitu.* FVGA: *res augetur nomine: ut Themiſtoclis animi magnitudo, & conſtantia clarius indicetur. dicimus enim, Abijt in exilium, &, In exilium profugit: cum utrunque idem ſit. pro diſceſſu igitur Ariſtidis ab urbe in exilium proficiſcentis, fugam Cicero dixit. damnatum opera Themiſtoclis, decem annorum exilio, quaſi nimiam in libera ciuitate potentiam haberet, Aemilius Probus & Plutarchus tradiderunt. uterque tamen ab ipſa ciuitate reuocatum commemorat.* VNVS OMNIVM: *uni enim contigit, ut iuſtus appellaretur. Aemilius Probus.* TOT EXEMPLIS: *nam quicunque uel generis nobilitate, uel eloquentia, uel rerum geſtarum gloria, uel omnino aliqua re cæteros anteiret, hunc Athenienſes, qui ciuium æqualitatem in republica uellent, teſtula damnatum eijciebant: ut etiam Damonem, Periclis præceptorem, quòd nimium ſapere uideretur, in exilium miſerint.* TOT IMPERATORIBVS: *P. Cornelio Scipione, Africani maioris patre, Ti. Sempronio Longo, C. Flaminio, C. Centenio, C. Terentio Varrone, L. Aemilio Paullo, Q. Fabio Maximo, Ti. Sempronio Graccho, M. Claudio Marcello, P. Scipione, eius filio, quem primum apud Rhodanum, iterum*

apud Padum, tertio apud Trebiam fugauerat. TOT ANNOS: sexdecim. EIECERVNT: non eiectũ esse, sed ipsum profugisse, ne Romanis dederetur, Aemilius Probus in eius uita memoriæ mandauit.

ORATIO.

» QVARE imitemur nostros Brutos, Ca-
» millos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Ma-
» ximos, Scipiones, Lentulos, Aemilios, innume
» rabiles alios, qui hanc remp. stabiliuerunt;
» quos equidem in deorum immortalium cœtu, ac
» numero repono: amemus patriam; pareamus se-
» natui; consulamus bonis; præsentes fructus ne-
» gligamus, posteritati & gloriæ seruiamus; id
» esse optimum putemus, quod erit rectissimum;
» speremus, quæ uolumus, sed, quod acciderit, fe
» ramus; cogitemus denique, corpus uirorum for
» tium, magnorumq; hominum esse mortale, ani-
» mi uero motus & uirtutis gloriam sempiter-
» nam; neque, hanc opinionem si in illo sanctis-
» simo Hercule consecratam uidemus, cuius cor-
» pore ambusto uitam eius, & uirtutem immor-
» talitas excepisse dicitur, minus existimemus eos,
» qui hanc tantam remp. suis consilijs, aut labo-
» ribus aut auxerint, aut defenderint, aut serua-
» rint, esse immortalem gloriam consecuturos.
» Sed me repente iudices, de fortissimorum, &
» clarissimorum ciuium dignitate, & gloria di-
» centem, & plura etiam dicere parantem, ho-
» rum aspectus in ipso cursu orationis repressit.

uideo

» uideo P. Sextium, meæ salutis, uestræ auctorita
» tis, publicæ causæ defensorem, propugnato-
» rem, auctorem, reum: uideo hunc prætextatum
» eius filium oculis lacrymantibus me intuentem:
» uideo Milonem, uindicem uestræ libertatis, cu-
» stodem salutis meæ, subsidium afflictæ reip. ex-
» tinctorem domestici latrocinij, repressorem cæ-
» dis quotidianæ, defensorem templorum atque
» tectorum, præsidium curiæ, sordidatum &
» reum: uideo P. Lenlulum, cuius ego patrem
» deum, ac parentem statuo fortunæ, ac nominis
» mei, & fratris, rerumq; nostrarum, in hoc mi-
» sero squalore & sordibus; cui superior annus
» idem & uirilem patris, & prætextam populi
» iudicio togam dederit, hunc hoc anno in hac to
» ga rogationis iniustissimæ subitam acerbitatem
» pro patre fortissimo, & clarissimo ciue de-
» precantem.

Commentarius.

BRVTOS: L. Iunium Brutum, qui Tarquinium regem eiecit. CAMILLOS: M. Furium Camillum, qui Veios cepit, urbem Romam à Gallis liberauit, alia pro patria præclarissima gessit. AHALAS: C. Seruilium Ahalam, qui Sp. Melium, male de patria cogitantem, magister equitum interemit. DECIOS: patrem, et filiũ: de quibus supra. CVRIOS: M'. Curium, qui ter triumphauit, de Pyrrho Epirotarum rege, de Samnitibus, de Lucanis. FABRICIOS: C. Fabricium Luscinum, qui cum Pyrrho re-

ge

ge pugnauit. MAXIMOS: Q. Fabium Maximum, qui Annibalis uictoris impetus arte & patientia retardauit. SCIPIONES: duos Africanos. LENTVLOS: eum fortasse, qui senatus princeps fuit: quem sæpe Cicero commemorat. sed hic ætate post Aemilium fuit. ut fortasse, Catones, uerius fuerit. sed literæ nimium differunt. uide de nat. deo. lib. II. ubi non Lentulum nominat, sed Catonem. AEMILIOS: L. Aemilium Paullum, qui Macedoniæ regnum, Perse rege capto, in populi Romani potestatem redegit. CONSECRATAM: Herculem dicit in deorum numerum relatum esse, quòd ex fuerit opinione, quam præscripsit: ut consulatur bonis: præsentes fructus negligantur: & reliqua. CORPORE AMBVSTO: in monte Oeta. Tusculana II. VESTRAE AVCTORITATIS: uestra enim uoluntas & auctoritas in me restituendo Sextium adiutorem defensoremq; habuit. PVBLICAE CAVSAE: quòd in mea re publica res agebatur. bonis enim iacentibus, iacere simul ipsa respublica uidetur. DEFENSOREM, PROPVGNATOREM: otiosa esse multa in Cicerone imperiti putant. non ita est. nam, quæ superuacanea uideri possunt, ad augendum inducta sunt. sed homines inepti, uel quia Romanæ linguæ uim, & propriam significationem ignorant, uel quia diligenter singula non examinant, optima fastidiunt, ac respuunt. Defendere & propugnare, idem sunt, aliquis dixerit. idem, sed idem in genere, non idem omnino.

eſt enim quiddam, quo alterum ab altero differat. defendere non plane eſt propugnare: at propugnare eſt defendere. defendimus etiam leuiter: propugnamus acriter, & cum actione uehementi: ut quaſi pugnam, unde uerbum propugnare deductum eſt, referre uideamur. quare non ſolum defendiſſe Sextium publicam cauſam Cicero ſignificat, ſed ita defendiſſe, ut ualde contenderit, quippe qui etiam uulnera ab ijs, qui eam oppugnabant, plurima grauiſſimaq́; acceperit. augetur igitur res, & demonſtratur maxime nominibus multiplicatis, idq́; tranſlatis potius, quàm proprijs. nam propria non poſſunt eſſe unius rei multa, ſed unum tantũ cuiuſque rei proprium eſt: tranſlata uero eidem rei multa poſſunt inſeruire, nec ex uno tantum, ſed ex diuerſo genere ſumpta, modo ſint è frequenti uſu ita nota ac familiaria, ut cum proprijs, quaſi peregrini cum ciuibus, facile conſocientur. quod autem augeri rem, & demonſtrari multiplicatis nominibus dixi, idq́; maxime tranſlatis: utrunque accipi & intelligi abſolute nolo. alterum enim ſemper fit, alterum non illud quidem ſemper, ſed plerunque tamen. ſemper tranſlatione res demonſtratur: quia ſemper à rebus notiſſimis tranſlatio fit. plerunque res augetur: quia id, unde transfertur, cum eo, quò tranſfertur, comparatum, plerunque maius eſt. AVCTOREM: *defenſorem, ac propugnatorem eiuſmodi, ut præcipuas in eo munere partes ſuſtineret. auctor enim dicitur is, qui alios ſua auctoritate, ſuo'ue exemplo ad aliquam rem excitat.* REVM: *quod in*

ſententia

ſententia magis ualet ad mouendum, id oratores in extremo collocare conſuerunt. quæ enim ad animum extrema perueniũnt, ea firmius ac diutius inhærent. quo conſilio & illa in ſequentibus periodis ultima Cicero conſtituit, Me intuentem, Sordidatum & reum, In ſqualore & ſordibus, Pro patre deprecantem, Propter unum me. PRAETEXTATVM: prætexta ueſte utebantur uſque ad annum ætatis XVI. VESTRA LIBERTATIS: quia P. Clodiĳ furorem exultantem repreſſit; ne'ue ille, quod cogitabat, omnia ui teneret, effecit. LATROCINII: Clodiani. TEMPLORVM, ATQVE TECTORUM: templa publica, quibus inĳcere flammam Clodius ſolitus erat: tecta Milonis, quæ idem Clodius oppugnauerat, intellige. utrunque cognoſcitur ſupra. SORDIDATVM: ad eliciendam miſericordiam inculti & ſordida ueſte induti ad iudicium rei ueniebant. REVM: de ui, accuſante P. Clodio ædile. P. LENTVLVM: cuius pater anno proximo conſul Ciceronem ab exilio reſtituerat. hic ob eam cauſam erat in ſqualore & ſordibus, quia C. Cato tribunus pl. legem promulgauerat, ut P. Lentulo eius patri, Ciliciam adminiſtranti, imperium abrogaretur. ex quo filius ueſtitum mutauit: quod in maximis calamitatibus factum eſſe notum eſt. de hac in Lentulum rogatione meminit Cicero epiſt. fam. libro I. & ad fratrem libro II. epiſtola III. in qua ĳſdem fere diebus & Milonem à Clodio, & Sextium à M. Tullio Albinouano eſſe accuſatos, & legem à Catone

promul-

promulgatam, licet cognoſcere. SVPERIOR ANNVS: anno ſuperiore & uirilem togam ſumpſerat, à patre datam; & prætextam, (ſic enim lego, non, ut antea, Prætextatam) hoc eſt honorem aliquē, à populo acceperat. nam prætexta magiſtratum, aut honorem aliquem indicat. de magiſtratu non eſt ut exiſtimemus: cum adoleſcentulus adhuc eſſet Lentulus, annum agens XVII. quo anno uirilis toga ſumebatur. de honore, hoc eſt de ſacerdotio, poſſumus intelligere. nam Lentulum hunc patre conſule, hoc eſt anno ſuperiore, in augurum collegium eſſe cooptatum, in Dionis hiſtoria legimus, libro XXXI. dicit autem, Populi iudicio: quia populus hoc tempore ſacerdotia mandabat ex lege, quam T. Atius Labienus tribunus pl. tulerat. qua de re ſcripſit idem Dio libro XXXVII. ante Labieni legem ſacerdotes à pontificū collegio creabantur. hoc in libro de legibus copioſe demonſtrauimus. PRAETEXTAM: prætexta quatuor hominum genera utebantur, pueri ad uſque tirocinij diem, hoc eſt ad annum ætatis XVII. magiſtratus omnes urbani: quod utrunque nemo, ut opinor, paulo humanior ignorat: præterea, quod obſeruatum non ita uulgo credimus, magiſtri collegiorum, dū ludos compitalicios faciebant; & ſenatores omnes, cū deorum feſtos celebrabant dies. de magiſtris collegiorum docuit me locus in oratione in Piſonem, quo in loco ſunt hæc: Q. Metellus, deſignatus conſul, cum quidam tribunus pl. ſuo auxilio magiſtros ludorum ludos facere iuſſiſſet, priuatus fieri uetuit. tu, cum in calendas

das Ian. compitaliciorum cies incidiſſent, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum uolitare paſſus es. quibus uerbis Pedianus hæc ſubiungit. ſolebant magiſtri collegiorum ludos facere. faciebant compitalicios prætextati. Erat autem ſatis turpe mendum in ijs uerbis, Magiſtros ludorum ludos facere. nam legitur in omnibus, qui ad hanc diem impreſſi leguntur, libris, Magnos ludos facere. cum loquatur Cicero non de magnis ludis, ſed de compitalicijs. ut omittam duo argumenta, unum, quòd illud, Facere iuſſiſſet, aliquid omnino deſiderabat: quem enim tribunus ille ludos facere iuſſiſſet? alterum, quòd Pedianus ita loquitur, ut ſignificet magiſtrorum in oratione fieri mentionem. quàm facile autem ex, magiſtros, fieri potuerit, magnos, literarum declarat ſimilitudo, præſertim ſi, magiſtros, paucioribus literis, apice ſuperimpoſito, ſcribatur. De ſenatoribus autem ex ijs uerbis, quæ ſunt oratione II. in Antonium, conieci: Neſcis, heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te autem ipſum ad populum tuliſſe, ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur? cur non ſumus prætextati? cur honorem Cæſaris, tua lege datum, deſeri patimur?

ORATIO.

» ATQVE hic tot & talium ciuium ſqua-
» lor, hic luctus, hæ ſordes ſuſceptæ ſunt pro-
» pter unum me, quia me defenderunt; quia meũ
» caſum, luctumq; doluerunt; quia me lugenti pa
triæ,

» triæ, flagitanti senatui, poscenti Italiæ, uobis omnibus orantibus reddiderunt. quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad uos indicia, literas, confessiones communis exitij detuli? cum parui uobis? ac, si scelestum est amare patriam, pertuli pœnarũ satis: euersa domus est, fortunæ uexatæ, dissipati liberi, raptata coniux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore uolutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focis, dijs penatibus, distractus à meis, carui patria, quam, uti leuissime dicam, certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem inuidorum. si hoc non est satis, quòd hæc omnia deleta uidentur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, iudices præstat, in eandem illam recidere fortunam, quàm tantam importare meis defensoribus, & conseruatoribus calamitatem. an ego in hac urbe esse possum his pulsis, qui me huius urbis compotem fecerunt? non ero, non potero esse iudices: neque hic unquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem uidebit; nec, quotiescunque me uiderit, ingemiscet, ac pestem suam, & patris sui sese dicet uidere. ego uero uos in omni fortuna, quæcunque erit oblata, complectar; nec me ab ijs, quos meo nomine sordidatos ui-

» detis, unquam ulla fortuna diuellet; neque eæ
» nationes, quibus me senatus commendauit, qui-
» bus de me gratias egit, hunc exulem propter
» me, sine me uidebunt. sed hæc dij immortales,
» qui me suis templis aduenientem receperunt,
» stipatum ab his uiris, & P. Lentulus consul,
» atque ipsa resp. qua nihil est sanctius, uestræ po
» testati iudices commiserunt. uos hoc iudicio om
» nium bonorum mentes confirmare, improbo-
» rum reprimere potestis: uos his ciuibus uti
» optimis, uos me reficere, & renouare remp. po
» testis. quare uos obtestor atque obsecro, ut, si
» me saluum esse uoluistis, eos conseruetis, per
» quos me recuperauistis.

Commentarius.

QVOD TANTVM EST IN ME SCE-LVS? ubi aliquid exposuimus factum; statim, quasi nos commouerit indignitas rei, erumpimus uel in interrogationem, uel in ironiam, uel in exclamationem. interrogationis exemplum est hoc, & huic simillimum, ac pene idem, in oratione pro Milone: in qua sunt hæc in extremo. Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi Quinte frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille seruasset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. à quibus non potuisse? ab ijs, qui maxime P. Clodij morte acquierunt. quo deprecante? me. quodnam concepi tantum

scelus,

ſcelus, aut quod in me tantum facinus admiſi iudices, cum illa iudicia communis exitij indagaui, patefec, protuli, extinxi? omnes in me meosq; redundant ex illo fonte dolores. Ironia eſt illa in hac pro Sextio: En, cur cæteri reges ſtabilem eſſe ſuam fortunam arbitrentur. & illa apud Virgilium libro IIII.
Egregiam uero laudem, & ſpolia ampla refertis
Tuq; puerq; tuus, magnum & memorabile numen,
Vna dolo diuum ſi fœmina uicta duorum eſt.
exclamatio poſt iniuſtæ rei mentionem eſt illa pro Balbo: Vtrum, inſcientem uultis Cn. Pompeium contra fœdera feciſſe, an ſcientem? ſi ſcientem, ò nomen noſtri imperij, ò populi Romani excellens dignitas, ò Cn. Pompeij ſic late longeq; diffuſa laus, ut eius gloriæ domicilium communis imperij finibus terminetur; ò nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, teſtes Cn. Pompeij non ſolum uirtutis in bello, ſed etiam religionis in pace. COMMVNIS EXITII: de coniuratione dici, ſatis conſtat. PARVI VOBIS: mihi enim S. C. mandaſtis, ut coniuratos carnifici necandos traderem. TEXERAM: plus eſſet, Conſeruaram: quod alibi dixit: ſed, Texeram, modeſtiæ cauſa maluit. CRVDELITATEM INIMICORVM: apte nominibus Cicero nomina coniungit, ex eo, quod cuiuſque natura fert. oritur enim ex inimicitijs crudelitas, ex infidelitate ſcelus, ex inuidia fraus. ſic in Diuinatione, Quas res, inquit, luxuries in flagitijs, crudelitas in ſupplicijs, auaritia in rapinis, ſuperbia in contu-

meliјs efficere potuiſſet, eas omnes ſeſe hoc uno prætore per triennium pertuliſſe. ſimile & illud eſt in oratione pro Cœlio, Cum triſtibus ſeuere, cum remiſſis iucunde, cum ſenibus grauiter, cum iuuentute comiter, cum facinoroſis audacter, cum libidinoſis luxurioſe. DELETA: uidentur hæc non fuiſſe, quia rediui: & in me nouæ calamitates, noua iniuriarum genera comparantur. EGO VERO VOS: & orationem, & uultum ad eos, qui ſordidati aderant, conuertit. cum uero ſubiungit, Nec me ab ijs, quos meo nomine ſordidatos uidetis, unquam ulla fortuna diuellet, à ſordidatis ad iudices uultum & actionem refert. RECEPERVNT: cum enim ab exilio rediјt, à porta Capena in Capitolium ad agendas Ioui opt. max. gratias, quòd ſe patriæ compotem feciſſet, recta profectus eſt. inde ſuos lares petiјt. epiſtola I. libri IIII. ad Atticum. AB HIS VIRIS: qui nunc in ſqualore ſordibusq; ſunt. P. LENTVLVS: qui cum me conſul reſtituit, commiſit hæc ueſtræ poteſtati: ut poſſitis id, quod uobis hoc iudicio licet, uel me cum meis defenſoribus & conſeruatoribus perdere, uel mecum ſimul eos ſeruare, ſine quibus in hac urbe eſſe non poſſum. nam niſi ille me reſtituiſſet, non hæc in ueſtra poteſtate nunc eſſent. HIS CIVIBVS VTI: quos ſordidatos uidetis: quos ſi eiјcietis, uti uobis eorum opera in tuenda republica non licebit. REFICERE: tot malis afflictum.

LECTORI.

IN *quatuor folijs, c, d, e, f, atque etiam in prima parte g, commiſſum eſt incuria operarij, ut quædam commentarij partes infra orationem male poſitæ ſint, cum eas ſupra, ut ſuperiora exponerent, oporteret eſſe. hoc, uidebam fore, ut ipſe, etiam non admonitus, intelligeres: uiſum eſt tamen, ut admonerem.*

SERIES LITERARVM.

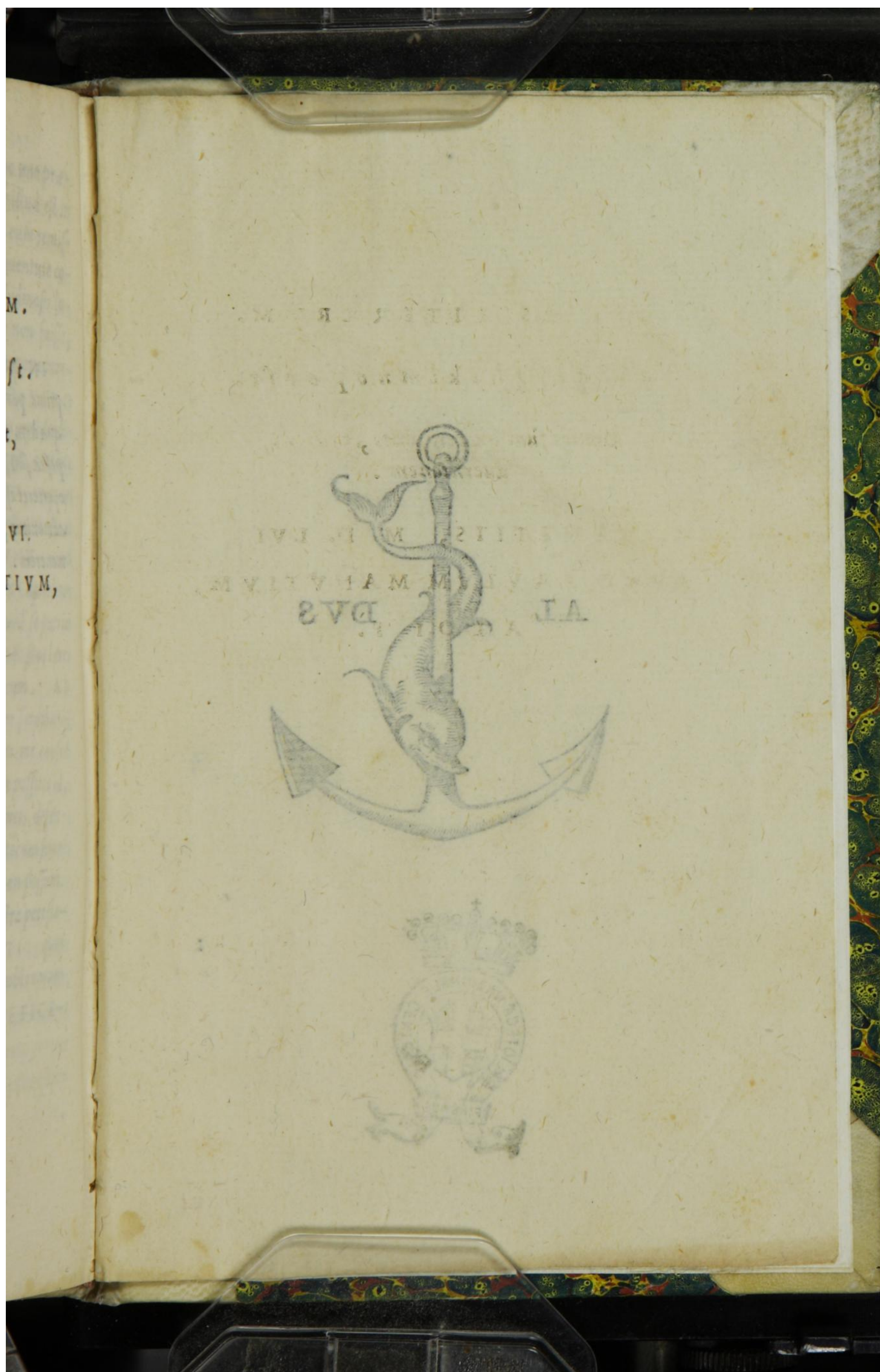
a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t.

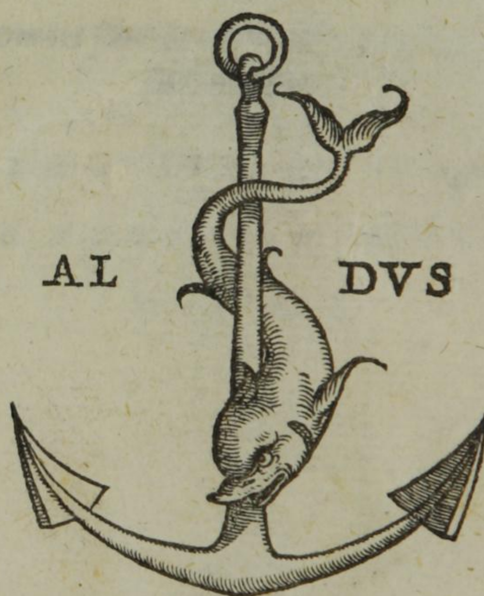
Omnes ſunt quaterniones, præter t, duernionem.

VENETIIS, M. D. LVI.

APVD PAVLVM MANVTIVM,

ALDI F.

AL DVS

